

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د بیوونیکو د
روزني او د ساينس د مرکز معييت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو
د تالیف لوی ریاست

پښتو دولسم ټولگی

پښتو - دولسم ټولگی

اخيسته او
نوني چلن

چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

Ketabton.com

د پوهني وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

دولسم ټولگي

۱۳۹۰ هـ. ش. کال

الف

ليکوال:

— محمد زرين انځور

علمي او مسلکي ايډيټي:

— پوهنمل بریالی باجوړی

دیني، سیاسي او کلتوري کمیټه:

— حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهني وزارت سلاکار.

— مولوي پير محمد روحاني

د څارني کمیټه:

— دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزني او د ساینس مرکز معین.

— دکتور شېرعلي ظریفی د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسوول.

— د سرموټف مرستیال عبدالظاهر گلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو

د تالیف لوی رئیس.

کمپوز او ډیزاین:

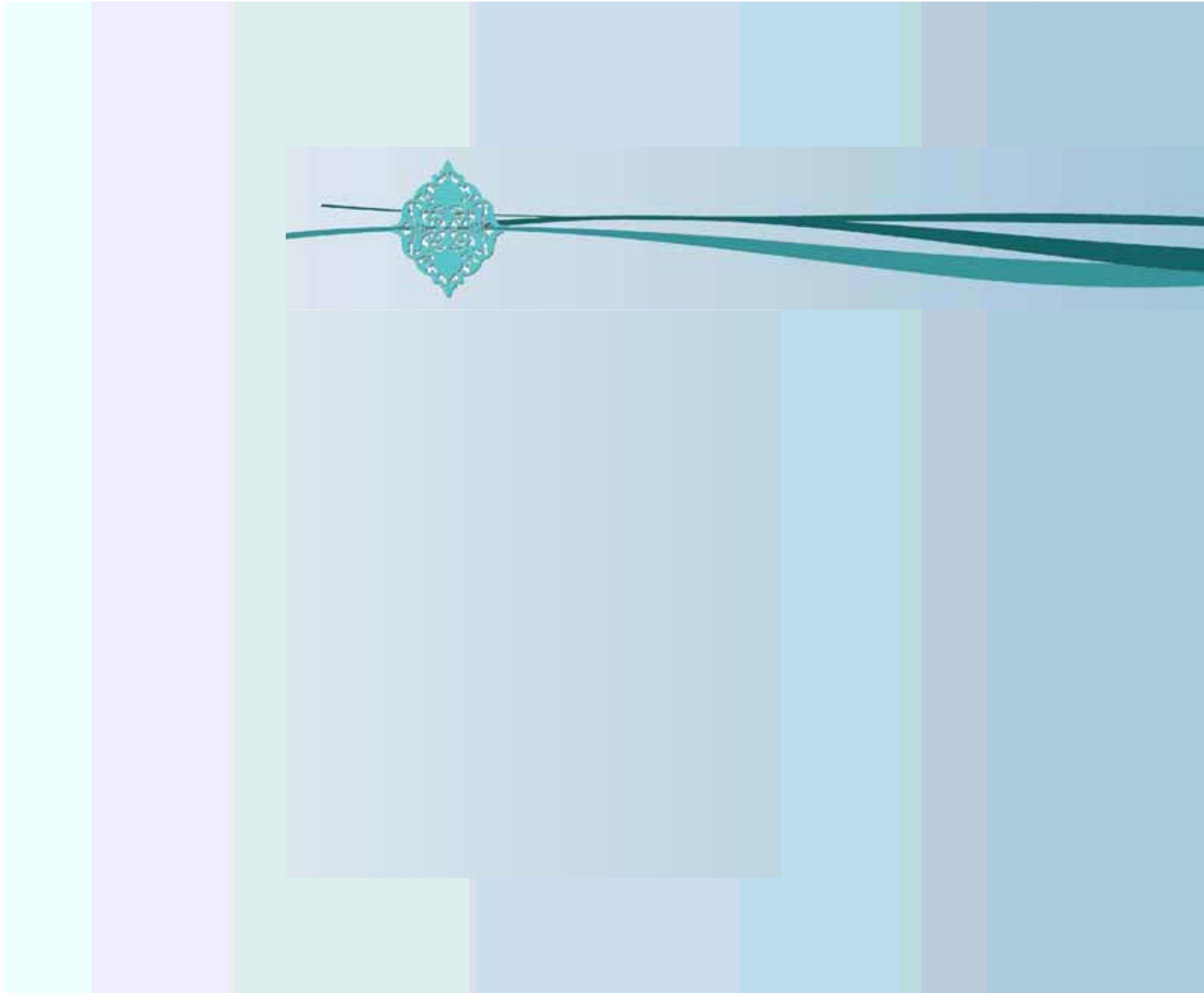
— صفت الله مومند

— ارواښاد احمد ضمیر علمدوست

ع

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلېږي
په سينه کې د اسيا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی يې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکونو
پاميريان، نورستانيان
هم ايماق، هم پشه يان
لکه لمر پر شنه اسمان
لکه زړه وي جاويدان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښووننه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم تړکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولني د اړتیاوو له مخې رامېخته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده اکتشاف وومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشتهاسو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زياتې شوي دي. د زده‌کړې په بهیر کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه گرځېدلي ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده‌کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لویو او زامنو په پاکفیته ښووننه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ورپه برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلې کولو کې خپل مسؤولیت په رښتیني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاري چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولني د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لاینه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق
فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لیک لړ

مخ	د لوست نوم	شېره
۱	د عرفان رو پښتاني	لومړی لوست
۵	نعت	دویم لوست
۹	پښتو او پښتانه	درېم لوست
۱۵	سليمان ماکو او د هغه (تذکره الالياء))	څلورم لوست
۲۱	پښتو ولسي ادبيات	پنځم لوست
۳۱	د ښکارندوی بولل	شپږم لوست
۳۹	په شعر کې قافیه	اووم لوست
۴۵	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	اتم لوست

مخ	د لوست نوم	شمبره
۵۱	د خوشحال بابا دستارنامه	نهم لوست
۵۷	پښتو قلمي پاڼگه	لسم لوست
۶۳	عبدالحميد مومند	يو و لسم لوست
۷۱	احمد شاهي شهنامه	دو لسم لوست
۷۷	د پښتو ادبياتو او سني دوره	ديار لسم لوست
۸۷	غني خان - نه هېر پدو نكي شاعر	خوار لسم لوست
۹۷	په بهر كې پښتو پوهان	پنځلسم لوست
۱۰۷	الف جانې خټك	شپاړسم لوست
۱۱۳	كيسه او ژوند	او و لسم لوست
۱۲۱	شفيق او پښتو لنډه كيسه	اتلسم لوست
۱۳۱	د رڼو اوبو و نه	نولسم لوست
۱۳۹	په پښتو كې ناول ليكنه	شل لوست
۱۴۵	ويكتور هوگو - د فرانسې نوميالي ليكوال	يو وېشتم لوست
۱۵۱	ژوند او چاپېريال	دوه وېشتم لوست
۱۵۷	مقاله څنگه وليكو؟	دير وېشتم لوست
۱۶۳	پوهاند حبيبي، ليكوال او څېړونكي	څلر وېشتم لوست
۱۷۱	د شرابو (الكو لو) زياتونه	پنځه وېشتم لوست
۱۷۷	د شعر په اړه څرگندونې	شپږ وېشتم لوست
۱۸۳	د ماین، ناچاودو توکو معلومات رواني اغېزې	او وېشتم لوست
۱۸۹	ادبي کره کتنه	اټه وېشتم لوست
۱۹۵	وېبپاڼه	
۲۰۵	اخيلاکونه	

نن د زره دانايي غواړم له وهابه
له دښمنو رهايي غواړم له وهابه
چي گویا په تسبیحات په مواظ وي
فرقاني گویایي غواړم له وهابه
په هر بوی چي شم آگاه مولا مي ياد شي
اینچنین پویایي غواړم له وهابه
چي ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسي زره شیدايي غواړم له وهابه
چي فاني شي بقایي د ابد مومي
د ابد بقایي غواړم له وهابه
چي هېڅ څيز مي په نظر کي حایل نه وي
د وحدت هوایي غواړم له وهابه
معرفت د زره افتاب زره يي روشن دی
د عرفان روښنایي غواړم له وهابه
چي په خوی شي بنیاسته، بنیاسته تل وي
زه خودي زبایي غواړم له وهابه
گدایي د حق په در لویه شاهي ده
دا مخلص گدایي غواړم له وهابه

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومياڼيو شاعرانو او ليکوالو څخه دی. هغه د اباېکر کندهاري شينوارې زوی دی. اباېکر د احدات او الهداد د پوځونو يو قومندان و، کله چې احدات او الهداد سره خويابدي شول، نو الهداد (رشيد خان) هندوستان ته لاړ. اباېکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او ليکوال و. د ((مرآة العارفين)) او ((سراج العارفين)) د کتابونو مؤلف دی.

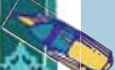
علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به يا په کندهار او يا هم په تيرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنې سيمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر يې د پايزند روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه يې ليکلي او د پير روښان او روښاني غورځنګ په اړه پکې ډېر مهم او لومړی لاس تاريخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو ډيوان يې د ډاکټر پرويز مهجور خوشسکي په همت چاپ او خپور شوی دی. يوه مننوره رساله يې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پيدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړينې دقيقه نېټه نه ده څرګنده، خو د هغه د ډيوان او حالنامې د پېښو له بيان څخه يې د مړينې نېټه د ۱۰۸۰ هـ. ق. حدود اټکلې شوې.

احدات او الهداد: د پايزند روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان و و.

فعالیتونه

۱- یو یو زده کو ونکی دې ددغه مناجات یو بیت ولولې. د لومړني زده کو ونکی د بیت له لوستلو وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده کو ونکی د بیت له لوستلو وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲- یو یو شاگرد دې په خپله خوښه له یو یو لگږو ال څخه ددغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنی په څنگ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

دښنه، تسیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدايي، رهايي

۳- ددغه مناجات د عمومي مفهوم په باب دې پنځه تنه زده کوونکي لنډې خبرې وکړي.

۴- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب وولاي:

- تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

- د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنگ دکومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

- د روښاني غورځنگ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

کورنۍ دنده

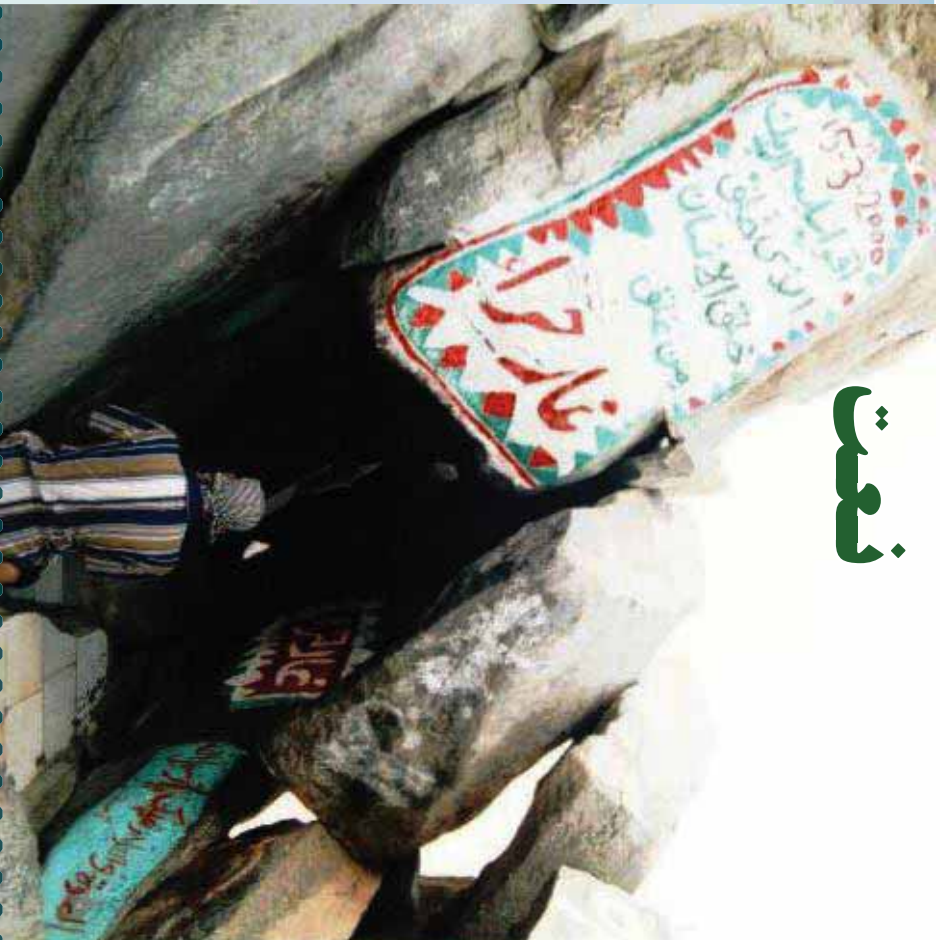

زده کوونکي دې په پښتو پخوانیو ادیبانو کې د تصوفي او عرفاني شاعری په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلې او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

نعت

- د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمد ﷺ په ستاینه کې زموږ ډېرو شاعرانو
- د خپلو قلمونو بنیاست د خپلو دېوانونو پر پاڼو شیندلې دی. شاعرانو د حضرت
- پیغمبر ﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دېوانونه متبرک کړي دي.
- په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبر ﷺ په ستاینه او یادونه
- سپېڅلې کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي د دېوان څخه
- غوره شوی دی.

تر نامه دي سم قربان ستا محمده ﷺ
هم تر واره خاندان ستا محمده ﷺ
چی رضا دي په رضا و خاوند وركره
هر مشكل يي كړ اسان ستا محمده ﷺ
معرفت دي تر توحيد پورې تلی
بل څوك نه وينم په شان ستا محمده ﷺ
پيغمبران يولك څلېريشت زره وايي
رب كره واره خادمان ستا محمده ﷺ
كه معراج هموسى پاس پر كوه طور و
رب معراج كړ لامكان ستا محمده ﷺ
رب منسوڅه كره درې واره كتاينه
چې يې ر استاوه فرقان ستا محمده ﷺ
تي (ته يې) سردار په دواړو كونو په قدرت كړې
هم تابع دي اين و آن ستا محمده ﷺ
غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونيو
هم پر زره باندې مكان ستا محمده ﷺ
په معنى يې د رموزو پوهولي
رب په باب كى مهربان ستا محمده ﷺ
تر ازاله بهه باقې وي تل ترته
كمال نه لري نقصان ستا محمده ﷺ
نور دينونه يې منسوڅ كره همه واره
چې بڼه دين يې كړ برهان ستا محمده ﷺ
د توحيد د باغ گلاب يې غوړيدلي
معطر په بوى جهان ستا محمده ﷺ

بل چراغ دي د يقين د وړاندې ونيو
مخفي راز سو در عيان ستا محمدﷺ
و مڪان ته د لوي، دي نه رسيږي
او اللعزم مرسلان ستا محمدﷺ
زه يې كله كرم ادا صفت دي كيږي
پر زمين و پر آسمان ستا محمدﷺ
ما "جمعه" دي د باور لاسونه دواړه
لگولي پرگرديوان ستا محمدﷺ

د شاعر پيژندگلوي:

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نو مېاليو شاعرانو څخه دی. د کندهار په ماشور
نومي کلي کې زېږېدلی دی. په پښتانه شعرا کې يې د مړينې نېټه (۱۲۵۹ هـ.ق.)
پېژدلې ده.
دی د سردار گندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنۍ واکمني پخپلو شعرونو
کې يادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳۶۰ هـ.ق.) کال چاپ شوی دی.

۱- زده کوونکي دي له يوې مخې ددې نعت شريف يو يو بيت و لولي، کله چې ټول
نعت په لور غږ و لوستل شو، بيا دي نو پاتې زده کوونکي يو يو بيت معنی او د هر بيت
په اړه دي يو څه خبرې وکړي.

۲- هر يو زده کو و نکي دي د پښتو د لرغوني او منځني دورې د شاعرانو له ډلې څخه د يو يو نوم و اخلي، هېڅوک دي تکرار نوم نه اخلي.

۳- يو شاگرد دي دغه لغتونه پر تخته وليکي او بيا دي يو بل شاگرد توري درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دي اڼه نور لغتونه وليکي، بيا دي شپاړس تنه زده کوونکي دغه لغتونه يو يو معنا کړي او دا دي هم وړايي چي دا اسم دی که صفت يا فعل؟
و اړه، پاس، منسوخ، لامکان، غورېدل، باور.

۴- په حمد او نعت کې پر کومو موضوعگانو خبرې کېږي؟
دوه تنه زده کوونکي دي د نورو په وړاندې پرې رڼا واچوي.

۵- د نعت دغه بیت څه معنی لري؟

رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې یې ر استاوه فرقان ستا محمد ﷺ

زده کوونکي دي دغه نعت شریف یو ځل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دي د ټول نعت لنډ مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې وليکي. بله ورځ دي په پښتو درسي ساعت کې ښوونکي په انتخابي ډول د پنځو تنو شاگردانو لیکني ټولنه واوروي.

پښتو او پښتانه

- د پښتو ژبې او يا په عمومي توگه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا يو څه لوستي
- او اورېدلې وي. يعنې دا چې د پښتو ژبې منشاء او چينه چېرته ده او د ژبو له
- کومې کورنۍ سره اړه لري؟ يا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟
- دغه ډول څېړنو ته اتنو لوجي هم وايي چې د توکم يا نژاد تاريخي علمي څېړنه
- کوي. د ژبې د تاريخي اړيکو په باب څېړنه په ژبپوهنه پورې هم اړه پيدا کوي.
- په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په باب دغه لنډه تاريخي څېړنه کوو.
- پښتو ژبه د ژبو په کومه کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آريايانو په باب مو څه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانيو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د يو پخواني ټبر په توگه د اوربډ تاريخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تراوسه پورې بېلابېلې نظريې ورکړل شوي دي.

يو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظريه ورکړې وه او دوی يې له آره (بني اسرائيل) گڼلې و. پښتو يې هم پر همدغې ژبې کورنۍ پورې نښتي گڼلې وه. دغه نظر يوازې يوازې يوه افسانوي او له حقيقته لرې نظريه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولونه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو يې هندو آريايي يا ايندو-جرمن ژبو په کتار کې يوه پخوانۍ ژبه گڼلې ده. پښتانه يې هم د آريايي توکم مربوط ولس گڼلې دي.

((د افغانستان ژبې او توکمونډ)) په نوم د کتاب مؤلف ارواښاد دوست شينوارې په دې اړه او پرده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آريايي ژبو زاڼو ده. د هغه د څېړنو ځينو برخو ته پاڼلنه ضروړ ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په گاوندو نږدې سيمو کې اړکيالو ژبکي (لرغونو هفتيزي) پلټنې او څېړنې او د هغو نتيجهي څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آريايي قومونو زاڼو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاريخي پېښو ډېر تياره اړخونه نن د زيار، هاند او فني وسايلو په مرسته روښان کړي، د نولسمې پېړۍ له پيله دا نظريه ورته پيدا شوې چې پښتانه د بشري لويو کورنيو په لړ کې هندو ارواپيې او په هغه کې آريايي باختري توکم دی. دا نظريه د پښتنوخوا د لرغونو تاريخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتنو په تاريخي مقاييسوي رڼا کې سپينه شوي ده.

مهمه خبره داده چې د هر اړخيزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپايي، يا هندو آريايي يا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانگړی ځای لري. څرنگه چې ژبې تاريخي او مقاييسوي څېړنې يو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آريايي ژبه گڼل کېږي، نو خپله ولس يې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

ارو اښاد پوهاند حبيب الله تږى په خپل کتاب (پښتانه) نومې کتاب کې په دې هکله د نړۍ د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظر ونه راوړې دې. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاريخي مقاييسوي څېړنې زياتره د علم حقيقت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغو مره دقيقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو يو ازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو - آريايي ژبو په کورنۍ مربوطه آريايي ژبه يې ووي، بلکې غوښتل يې دا هم معلومه کړي چې ددغې لويې کورنۍ له کومې څانگې سره خاص ارتباط لري. څرنگه چې په پښتو کې د هندو آريايي ژبو د لويې کورنۍ د دواړو ډلو (ختيځ او لويديځ) ځانگړتياوې پکې په پراخه توگه شته دي، هغه پوهان چې پښتو يې د هندو اروپايي يا هندو آريايي ژبو په ختيځه يا هندي څانگې پورې اړونده گڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د يادولو دي: رابرټ ليچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو يې ددغې لويې کورنۍ په لويديځه څانگه پورې مربوطې گڼلې، دغه پوهان دي: شيلې ډيور، ماکس ميولر او نور...

يو شمېر پوهانو بيا دا خبره په ډېره څرگنده توگه کړې ده چې پښتو د هندو آريايي ژبو په دوو وختونو او لويديځو څانگو کې (يا د سانسکريت او اوستا) په څنګ خپل يو ځانگړی هويت (پېژند) لري او په حقيقت کې د دواړو ترمېنځ د اتصال کړۍ ده.

نوميالی ختيځ پوه جيمز دارمستر په دې نظر دی چې پښتو له زند يا اوستا سره نږدې اړيکې لري، خو د هندي ژبو يو شمېر ځانگړنې يې هم خپلې کړې دي. يو شمېر اوسني ژبپوهان لکه د جرمني سبستيان هايڼه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانگې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زيات له اوستا سره نږدې ده.

پوهاند عبدالحي حبيبي ((د پښتو ادبياتو تاريخ)) په لومړي توک کې په دې اړه ډېرې زياتې څېړنې کړې دي. له اوستا (زند) او سانسکريت (ريگويدا) سره يې د پښتو ژبې هر اړخيزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پايلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړني) اروپايي ژبې څخه راجلا شوي ژبه ده، چې له اوستا او سانسکريت سره اړيکې لري او د دوی ترمېنځ واقع ده. په حقيقت کې ددوی د وصل کړۍ په توگه ارزښت لري.

د متن لنډيز:

پښتو يوه لرغونې ژبه او پښتانه د نړۍ يو لرغونی ټبر يا ولس دی. د هغو هر اړخيزو څېړنو په پايله کې چې کورنيو او بهرنيو څېړونکو مورخينو او ژبپوهانو کېرې دي، پښتو د هندو اروپايي يا آريايي ژبو د کورنۍ يوه مهمه ژبه ده. په دې توگه نو ددغې ژبې وپونکي هم په همدغه توکم يا همدغه لويه کورنۍ پورې اړه لري. څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړي چې د آريايي ژبو د لويې کورنۍ په کومه څانگه کې د پښتو ژبې موقعيت تثبیت کړي؟ ځينو څېړونکو له سنسکريت او ځينو له اوستا سره پښتو نژدې گڼلې ده، خو يو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آريايي ژبو د ختيځو او لوېديځو څانگو ترمنځ واقع ده او د سنسکريت (ريگويدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

انټو لوجي (انټوگرافي) د بشر د توکم او نژاد په باب علمي څېړنو ته ويل کېږي. ارکيالوجي (ارکيالوژي) – لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاريخ په باب، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاريخ او لرغونو نښو نښانو په باب څېړنې ددې علم موضوع ده. هندو اروپايي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپايي، چا هندو جرمن، چا هندو آريايي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو مقصد ترې هماغه هندو اروپايي ژبې کورنۍ ده چې د ختيځ او لوېديځ هېوادونو او ولسونو ټبرې ژبې پکې راداخليږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

۱- زده کو ونکي دي ددي لوست په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته څو اېونه ووايي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظريه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آريايي ژبو په به کتار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آريايي ژبو په کورنۍ کې په کومو څانگو پورې تړلې ده؟

۲- په دغو څلورو څو اېونو کې کوم يو سم دی، په نښه يې کړئ:

- الف: پښتو د هندو اروپايي يا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.
- ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.
- ج: پښتو د ترکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.
- د: دري واره څو اېونه سم دي.

۳- زده کوونکي دي ددغو دريو موضوعگانو په باب په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آريايي ژبو د دوو لويو څانگو د اتصال د کړۍ په توگه
- افغانستان د آريايانو ټاټوبی

ددې لوست تر يو ځل بيا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دريو
نظرونو لنډيز وليکئ چې د آريايي ژبو د کورنۍ په کومو څانگو پورې يې اړونده
گڼلې ده.

لا تر اوسه يې ماغزه په قرار نه دي
چا چې ماسره وهلی سر په سنگ دی
لا په خوب کې په لمرزه پورې له کته
چې د چا تر غور زما د توري شرنګ دی
د خوشحال د زړه د حال ننداره وکړه
که د تخت د پاسه کښېني هم ملنګ دی
(خوشحال خان خټک))

طوطي مې ووت نن له ففسه
خالې کالبد يم زه بې نفسه
رب په غربت کې لکه بېکس کوم
خدای دی شوک نه کاهسي بېکسه
(د پير محمد اکړ له ديوان څخه))

سليمان ماكو او د هغه

«تذكرة الاولياء»

- تذكرة الاولياء د پښتو د لرغوني نثر يو کتاب دی. تاسو د لسم ټولگي په پښتو کتاب کي د پښتو ادب د لرغوني دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي و. د پښتو ادب په لرغوني دوره کي مو د پښتو نثر د پيلامي د آثارو په باب هم يو څه لوستي و و.
- دادی په دې لوست کي د سليمان ماکو د تذكرة الاولياء په اړه بشپړې خبري لرو.
- تاسو به په دې لوست کي د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانگړنو به خبر شئ.

سليمان ماکو د پښتو د لرغونې دورې پياوړی ليکوال دی. هغه د (تذکرۃ الال و لياء)) په نوم يو ډېر مهم اثر په پښتو نثر ليکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب يې لاس ته نه دی راغلی او يوازې د پيل څو پاڼې يې د ارواښاد استاد پوهاند حبيبي په زيار پيدا شوي او خپرې شوي دي.

سليمان ماکو د بارک خان صابزي ماکو زوی دی چې د کندهار په ارغسان کې او سېده. نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو کې سياحتونه کړي او د خپل عصر نوميايي روحاني او ادبي رجال يې ليدلي دي. دی پخپله وایي چې په (۱۲۶ هـ) تللی و م او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سليمان ماکو په دې بريالی شو چې د پښتنو د نامتو لویانو د ژوند په باب د (تذکرۃ الال و لياء)) په نوم يوه تذکره وليکي.

د استاد حبيبي په قول: د سليمان تذکره د پښتنو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل تاريخ دی. د هر سړي احوال چې بيانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښيي او بيا يې اشعار او ويناوي راټلوي. د تذکرې يو څو پاڼې چې پيدا شوي دي، دا ځني معلومېږي چې د پښتنو مشاهيرو احوال يې په داسې ډول ليکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړي څنگه ژوند کاوه، چېرې او سېده، پلار، نيکه او کورنۍ يې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خو لولو او زړو کې کومه وينا او کوم شعر پاڼې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سرېزه کې ددې کتاب د ليکلو هدف او د خپل سفر هدف هم بيانوي.

همدغه برخه به ددې کتاب د نثر د نمونې په توگه هم ولولئ:

((زه غريب خاوري سليمان، زوی د بارک خان ماکو صابزی چې په ويا له د ارغسان هو سپرم او په دې مرکز پاپېرم په سن دولس او شپږ سو ه (۱۲۶ هـ) د هجري تللی و م او د پښتونخوا په راغو او کليو گرځېدم او مرقد د اوليا و او واصلينو مې پتل او په هر لوري مې کاملان موندل. چې له دې سفره په کور کښېنستم او تېاکي وچاودلي د پښتو، بيا پاڅېدل او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکارم او دوی چې

هغه ويناوې پاته کړې دي او پښتانه يې لولي او س))
د تذکره الا و لياء په هغو او و پاڼو کې چې زموږ لاس ته راغلي دي، ددغو شاعرانو او ليکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱- بيت نيکه ۲- ملکيار غرشين ۳- شيخ اسماعيل ۴- قطب الدين بختيار
تر سليمان ماکو د مخه د پښتو نثر کو مه منوره نمونه موب ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنگه و او څه سبک او ډول يې لاره؟ خو د سليمان د نثر پوځوالی او متانت دا راته څرگندوي چې ددغه عصر نثرونه به داسې پاڅه و او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متين، پوځ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سليمان ماکو د نثر څو ځانگړتياوې داسې شمېرلای شو:
۱- دغه نثر روان او خوږ دی، يې له کرکيچ او کړلېچه دی.
۲- د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. يوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳- د طبيعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.
۴- جملې يې غوڅې، څرگندې او واضح دي.
۵- ځينې داسې زاړه تعبيرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تڼاکي و چاودلې د پښو) چې مقصد يې په خپل کلي کور کې هوسايي ده.
۶- که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زياتره پښتو سوچه او زړه کلمې لیکي، خو بيا هم د چاپېريال د اغېز له مخې يې ددې ژبې د ترکيبونو او لغتونو يو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سياست، خاک پای، مهربان او نور...
۷- د سليمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او دروند ښکاري او ددې علت هم دادی چې عربي په دغو وختو کې د پښتو درسي او ديني ژبه وه او که به چاله علمه سره مينه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنگه چې سليمان يو متدين او تصوف

ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي دغه اثر یوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له یوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسي نثره گټه اخیستي ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرگند دی.

۸- په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترگو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوېږي، لکه: (پختیار په پښتو سندري کرېنه، اوښي توبوینه، خدای ته نازي کرېنه، غلېلي کېي، پارکي لړینه) په یوه کرېنه کې پنځه فاعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کت مت تکرار شوي دي.

۹- دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې یې (نه) د وزن او ترنم لپاره ښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا ددغه کتاب په اړه لیکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره لیکوالو کې داسې لار اختیار کړه چې یو خوا دا د هغه وخت د پښتو روحاني مشاهیرو تاریخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبیاتو تاریخ دی. د تذکرې د لیکلو په وخت سلیمان هم پوځ موخ دی، هم ښه تذکره نگار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب گران بها مجموعه ده.))

د متن لنډیز:

سلیمان ماکو د پښتو لرغوني ادب یوه ځلانده څېره ده. نوموړي د (تذکره الاولیاء) په نوم په پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی چې د پښتو شاعرانو او اولیاوو د ژوند حالات او د کلام نمونې یې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس

ته راغلی کتاب دی چي په (۱۲هـ. ۶) کي کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پته خزانه)) کي شوي ده چي د ((سالو و برمه)) نوم مېړي او لیکوال يې ابو محمد هاشم سرواني (۲۳ - ۲۹۷ هـ. دی. د هغه کتاب یوازي نوم تر موبره رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.

د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازي لومړني او وه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. ددې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پوري دی، د پښتو نثر په تاریخ کي دغه کتاب د ځانگړي ارزښت لرونکی دی.

۱- زده کړونکي دي د ښوونکي دغو پوښتنو ته څو اوبونه و ابي:

- په تذکرة الاولیاء کي دکومو اولیاوو او شاعرانو ژوند حالات او دکلام نموني راغلي دي؟

- تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کي څه ارزښت لري؟

- له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که بې پېژنئ و وایست چي چا لیکلی او دکتاب نوم څه دی؟

۲- په دغو څلورو څو اوبونو کي یو بې سم دی، سم څو اوب په نښه کړئ:

الف: د سلیمان ماکو په تذکرة اولیاء کي یوازي د اولیاء او علماوو ژوند پښتني

راغلي دي.

ب: په تذکرة الاولیاء کي د اولیاوو او شاعرانو ژوند پښتني او دکلام نموني دي.

ج: په تذکرة الاولیاء کي یوازي د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پښتني او دکلام نموني راغلي دي.

د: په تذکرة الاولیاء کي د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پښتني او دکلام نموني راغلي دي.

۳- زده کو و نکی دې دغه لغتونډه پر تختښه و لیکي او له ټو لگيو الو څخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نگار

۴- ددې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده کوونکی دې دوه دوه قیده ټولگيو الو ته ولولي.

۵- څو تنه زده کوونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانگړنه په لنډه لنډه توگه و وايي.

د سليمان ماکو د نثر د ځانگړتياو په باب په لنډيز سره يوه څه وليکئ او سبا ته به يې د نيوونکي په انتخاب د څلور و تنو ليکنې ټول ټولگيو الو واورې.

حکایت:

نوشیروان چې په عدل په انصاف مشهور و، یوه ورځ بیکار ته وتلی و، څه یې وژلي و. کباب یې کاوه. مالگه حاضره نه وه. خدمتگار یې کلي لږه واستاوه چې ورشه مالگه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وویل: په دا هومره مالگه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنیاد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار واریې زیاتاو، تر دې حده ورسېده.

قطعه

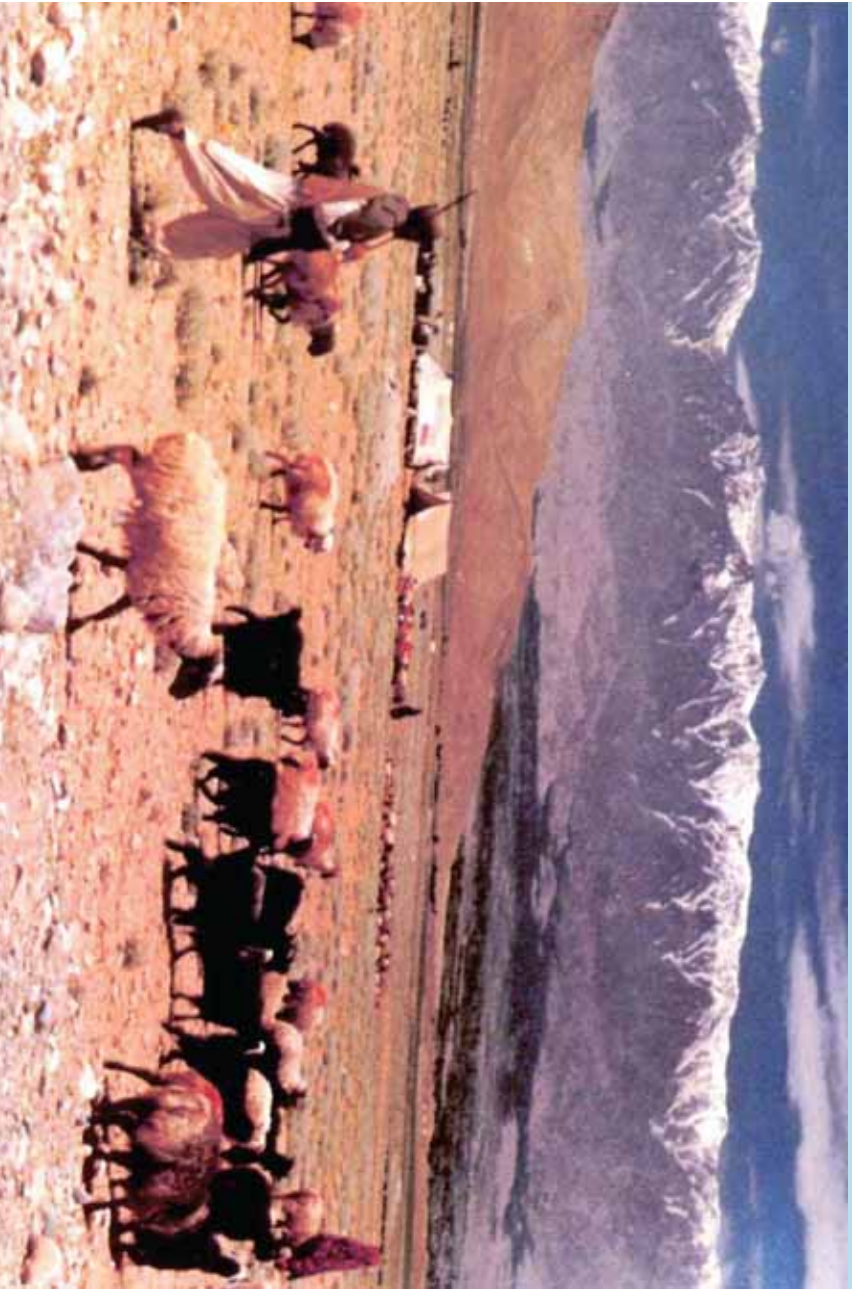
که باد شاه د چاله باغه شفقناله، په ظلم و خوري د باغ ونې به له وپخه وکارې دده مریونه
که ستم په یوه هویبه د غریب بادشاه رواکا سپاهیان به یې چرگان د رعیت کا په سپیخونه
د عبدالقادر خان خټک (گلدسته)

(د گلستان پښتو ژباړه)

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولکلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولگيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په باب بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

پښتو ولسي ادبيات زموږ د غرونو، رغونو، کيرپڼو، کورونو، جو نگو، کليمو، دبرو او حجرود غرونو، هيلو او ارمانونو انگازه ده. له همدې کبله ولسي ادبيات د يو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي گڼل شوي دي.

که موږ ادبيات په دې لوست کې په دوو عامو څانگو ووېشو، نو دغه دوه څانگې يې (ليکلي يا تحريري ادبيات) او (نا ليکلي يا ولسي او شفاهي ادبيات) دي. په ليکلي ادب کې هغه ليکلي او ديواني ادبيات راځي چې وخت په وخت د ځانگو و ليکو الو يا شاعرانو او ناظمانو په قلم ليکل شوي او په ديواني او کتابي بڼه تر موره رارسېدلې دي. شفاهي يا ولسي ادبيات بيا د هغه ولس غږ دی چې له ليک لوست څخه لبرې پاتې شوی دی او دغه سندري چې په حقيقت کې د خلکو سندري دي او د ولس ادبيات دي، سينه په سينه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاريخي ولسي ميراث په توگه تر دې دمه رارسېدلې او يوه برخه يې د راټولو ونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندري)) نومي کتاب ليکي:

((د خلکو ادبيات په عمومي توگه په دوو برخو وېشلای شو چې لومړۍ برخه يې د

خلکو سندري (منظوم ادب) او دويمه برخه يې د خلکو روايات، امثال (متلونه) افسانې

او نور (منثور ادب) تشکيلوي.))

انگريز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په باب ويلي وو: ((پښتانه که څه هم ورځپاڼې او څيرونې نه لري، مگر هغه ساده او عاميانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ويل شوي، د دوی تاريخ او ورځپاڼې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبيات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه او سپدونکي د ولسي ادبياتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبياتو سره د سيالۍ جوگه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: يوه برخه يې (عامې سندري) او بله برخه يې (ځانگړې يا خاصې سندري) دي. د لومړۍ برخې وينا وال

خرگند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دويمې برخې وينا و ال يې خرگند دي او هغه و لسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د ميندو سندرې: لکه الله لالو، پيشو - پيشو مه راځه د غرو (پلانکي) جان داسي ویده دی لکه گودی د رنجو. يا منظوم چيستانونه، د ماشومانو سندرې، د ورو مشاعرې، کيسې، د لويانو سندرې، د اټن نارې، بابو لالې، لنډۍ، يا ټپې، سروکې، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (يا د کاکړو غاړې) ساندي او نور...

په ځانگړو يا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربيتې، بدلې، بگتې، لوبې، کيسې او داستانونه او يو شمېر نور... ((د خلکو سندرې)) د کتاب ليکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوي دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانيو اشعارو زېږنده ده چې له اريايي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټينگې اړيکې لري، لکه د امير کروړ شعر، د بيت نيکه دعا، د بابا هوتک سندرې او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب يوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غيرت، دود او دستور، خيالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانگړنې راملومېږي. ددغو سندرو تشبېهات او استعارې او د افادې ډول، خيال او تصور د پښتو په ولسي او عاميانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عاميانه ژوند تفسيرونه او تعبيرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرو مرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربيتې ځانگړی مقام لري. چاربيتې د ولسي ادبياتو د منظومې برخې په خاصو يا ځانگړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران يې معلوم دي. چاربيتې په بېلابېلو تاريخي، حماسي، ديني، عشقي او نورو موضوعگانو کې ويل شوي دي. تاريخي او حماسي چاربيتې په دغه لړ کې ځانگړی تاريخي ارزښت لري او په حقيقت کې د تاريخ لپاره ترې مواد برابروي. د تاريخي چاربيتو يوه برخه فرانسوي ختيځ پوه ((دارمستس)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم يې ډېر کلو نه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنگه د ((تور برېښ)) د کتاب ليکوال هم يو شمېر

مهمي تاريخي چاريتي راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په يو شمېر مجموعو کې هم دغه ډول چاريتي وخت په وخت چاپ شوي دي. ددغو اديبانو په اړه د تور برېښ په سرېزه کې پوهاند صديق الله رښتين ليکي:

... په دې سلسله کې تپه يا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په يو اغېزناک او ښايسته ادبي رنگ کې ساتل شوي دي.

په لنډيو پسې وروسته نيمکۍ، بگتۍ، چاريتي او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزاني يوه لويه پاڼه ده. په دغو ډولونو کې چارېته تر ټولو زياته پراخ او خوندور ډول دی.

نوميالی فرانسوي ختيځ پوه دارمستر وايي چې چارېته د پښتنو يو ليکلی تاريخ دی. د دوی د جنگونو او غزاکانو تاريخ په چاريتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاريتي له خپلو وروڼو سره يوځای تر تورو خاورو لاندي شوې دي او څه زياته پاڼه يې لاس ته نه ده راغلې، څومره چې ښکاره ده چاريتي زياتره د نالوستو خلکو له خوا ويل شوي دي مگر ځينې اخوندان او ملایان هم پکې ډېره لويه برخه لري.

د ((د تور برېښ)) د کتاب ليکوال د دغو ولسي سندرو د راټولو او خوندي کولو اهميت په دغو ټکو کې څرگندوي:

۱- زموږ د تاريخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او ددغو پېښو قهرمانان موږ ته معلومېږي او د ملي تاريخ له ليکوالو سره مرسته کوي.

۲- زموږ د ادب ډېره قيمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳- د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

۴- شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښايسته آهنگونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

۵- له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي. تاريخي چاريتي د ولسي سندرو ډيره غوره برخه ده. دا د ريښتني تاريخ د ليکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توگه پوره ارزښت لري.

ددغو تاريخي او حماسي چاريتو زياته برخه د افغان - انگليس د بېلابېلو جگړو ځيني اړخونه مور ته راڅرگندوي. فرانسوي جېمز ډارمستېر د افغان انگليس د جگړو دغه تاريخي چاريتي خوندي کړي دي. دغه راز يو زيات شمېر دغه ډول ولسي سندري په ((پښتو سندري))، ((تور برېښ))، ((ولسي سندري)) او نورو کې خوندي شوي دي.

له دغو چاريتو څخه ((د ډکي غزا)) په نوم د افغان - انگليس د درېي جگړي يا د خپلواکۍ د جگړې يوه مشهوره چارېته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شريف له خوا ويل شوې ده چې يوه برخه يې د نموني په توگه دلته راوړو:

له هندو ستانه کاغذونه راغله	امير صاحب ته پريادونه راغله
نن مي جگړه ده له کفاره سره	بېلتون مي نه پرېږدي له ياره سره
*	*
امير صاحب د جنگ اختيار وکړ	د غزائيت يې په تلوار وکړ
سپه سالار يې مقرر کړلو	پروت په ډکه ټينگ يې خيبر کړلو
سپه سالار وتاره لام ورپسي	په هره ورځ راته گودام ورپسي
پوځ يې کم ميخزين يې ډېرو	خلکه حساب له حده تېر و
په ښکارغلي پلټني پرېوتلي	له انگرېزانو سره کښېوتلي
ورځ د جمعي وه چې جازونه راغله	امير صاحب ته پريادونه راغله
يو څو گولۍ يې کړې گوزار خلکه	په ډکه يې جوړ کړ دندوکار خلکه
مړي زخميان پراته يې شماره سره	نن مي جگړه ده له کفاره سره
*	*

سپه سالار یوه چره و خوره خلكه په پونده يي خره و خوره
په سمنه سپور شو په مو تر باندي بوخ يي پرېښود په خيبر باندي

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوي دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف يې په دغو برخو وېشي: تاريخي سندرې، جغرافيايي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، توکي سندرې، وعظيه او اخلاقي سندرې، اروڼه او ((تقابلې سندرې)) وېرني، د مېني سندرې د عشق او محبت سندرې. د ولسي ادبياتو له منظومې برخې څخه چې راتېر شو، مشوره برخه يې هم د پاملرنې وړ ده. په مشوره برخه کې يې منلونه، ولسي نکلونه، حکايتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتو کې د ولسي نکلونو او کيسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کيسو کې هم لکه د لنډيو او متلونو په څېر د پښتو د ژوند، هيلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توگه ليدلی شو. موږ په دغو کيسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه کولای شو.

په ملي همداره نومې فولکلوريک اثر کې ددغو ولسي پښتني نکلونو ځينې بېلگې اړو اښاد محمد گل نوري خوندي کړې دي، لکه: فتح خان او رابيا، ښادي او بيبو، مرد او نامرد، زرينه ښاپېرۍ، موسی جان او ولی جان (يا موسی خان او گلکي)، مومن خان او شيرينو، جلات خان او شماليه، ملا عباس او گلېشره، ظريف خان او ماڼی، خشکيار او شاترينه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانې.

له بده مرغه د پښتو دغه ولسي کيسې لاتراوسه پورې د ولس په سينو او حافظو کې پرتې دي او په پوره ډول راټولې شوې نه دي، يوازې يوه کوچنۍ برخه يې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښايي ډېرې دغه ډول کيسې او نکلونه هم د راويانو له مړينې وروسته له خاورو سره خاورې شوي وي.

موز ته لازمه ده چي د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبياتو دغو ټولو برخو ته پوره خور وکړو او د ډېر مهم کلتوري ميراث په سترگه ورته وگورو. ددغو ارزښتناکو کلتوري ميراثونو راتلول، خپرول او پرې څېړنې کول د يو ملت د فولکلوريکو ولسي پانگو د خونديتوب په معنا دی. له دغو راتلولونو او څېړنو به اوسني او راتلونکي نسلونه ددې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاريخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او څېړونکي به ترې ددې ولس د ژوند او ژواک په اړه نورې نورې ټکي راباسي او ددې ولس په ښه پېژند کې به ترې گټه اخلي.

د متن لنډيز:

ولسي ادبيات، د فولکلور او د يو ملت د کلتوري ميراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبياتو کې منظومه او مشوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبياتو کې عامې او خاصې سندري دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د ميندو سندري، د ماشومانو سندري، د اټن نارې، بابولاي، لنډۍ، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندي او نور. خاصې سندري دادي: مقاومت، چاريتي، بدلې، بگتې، لوبې، منظومې کيسې او داستانونه او نور... په مشوره برخه کې يې: متلونه، ولسي نکلونه او حکايتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

تشرېحندونې

فولکلور: يوه لايښي کلمه ده چي له فولکل (خلکو يا ولس) او (لور يا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې کبله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله خولې کې د يو ولس دودونه، رواجونه او عمعني، انگيرنې او نظرونه، ولسي ادبيات او نور ډېر ولسي ميراثونه رانغاړي.

د تاريخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاريخ د ليکلو لپاره خام مواد ياد شوي دي. موخه مو ترې داده چې کله يو مؤرخ تاريخ ليکي، نو سندونه، مرکي او مصاحبي، فلمونه او تصويرونه ورته د خامو تاريخي موادو په توگه مهم دي چې راټول يې کړي او همدغو سندونو په رڼاکې د بومي ځانگړي دورې تاريخ وليکي، دغه تاريخي چاريتي چې د هماغه وخت د سترگو ليدلي حالات دي، د يوې دورې په تاريخ ليکنه کې د خامو موادو په توگه تاريخ ليکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره گټه ترې اخيستلی شي.

جيمز دارمستېر: مشهور فرانسوي ختيځ پوه دی. په ۱۹ عيسوي پېړۍ کې او سېده. د پښتو تاريخي او حماسي چاريتي يې د ((پښتونخوا د شعرهار و بهار)) نومې کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په باب يې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختيځ پوهانو په بحث کې مو درپېژندلې دي.

د لالپورې شريف: د ننگرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امير صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختيځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلي: په خيبر کې يوه سيمه ده

ميخزين: وسله، تدارکات

۱- زده کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووايي:

- فوکلور څه ته وايي؟
- ولسي ادبيات په کومو څانگو وېشل کېږي؟

- چارښتې د ولسي ادبياتو کوم ډول دی او څه ځانگړنې لري؟
- ولسي سندري د موضوع له پلوه په کومو برخو وېشلای شو؟
- فرانسوي ختيځ پوه جيمز دارمستتر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چارښتې راټولې کړې او څېړې کړې دي؟

۲- زده کوونکي دي (په انتخابي توگه له هر کتاره يو يو تن) په وار سره د خپلو ټولگيو الو مخې ته ودرېږي او يو يو تن دي ددې يوې موضوع په اړه څېړي وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبياتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو يا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو مشور ولسي ادبيات

۳- يو يو زده کوونکي دي په خپله خوښه ددې لوست د يوې يوې اصطلاح په باب توضيحات و غواړي، يو شاگرد دي په خپله خوښه ددې کلمو، موضوعاتو او يا اصطلاحاتو په باب لنډ لنډ څوابونه وکړي. يو څو اصطلاحات يا موضوعگانې دادي:

- الف: تحريري يا ليکلي ادبيات
- ب: ناوليکي يا شفاهي ادب
- ج: فولکلوري ميراث
- د: تاريخي چارښتې
- ه: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوعگانې دي شاگردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولگيو الو څخه دي د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتني وکړي.

۴- زده کوونکي دي لکه د يوې کوچنۍ مباحثې يا خبرو اترو په توگه په ادبياتو کې د (استعاري)، (تشبيهاتو)، (خيال) او (فکي) په باب په خپلو کې په نوبت سره منظمې څېړي وکړي. دوه تنه شاگردان دي دغه جريان د بسو ونکې تر نظارت لاندې وڅاري او بيا دي

همدغه دوه تنه شاگردان د ټولو ټولگيو الو نظر ونه راغونډ کړي او ددغو گډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

زده کوونکي دې د خپلې سیمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډيز سره معرفي کړي او يا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر يا کومه ولسي سندره يا ولسي نکل په کلي- کور کي له چا څخه وليکي او ټولگي ته دې بې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کي دې بې ټولگيو الو ته واوروي. بسونکي به دغه ټولې ليکني او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوي څېره پکې وه چې تراوسه په مطبوعاتو کي نه وي معرفي شوي، د همدغه زده کوونکي په نوم دې کومې مجلې يا جريدې ته د چاپ لپاره واستولې شي.

په لوړو غړو د خداي نظر دی
په سر يې واورې وروي چاپېر گلونه
په اصل څوک نه سسړی کېږي
سړی هغه دی چې بې خوی د سړو وينه
په پت کې تور مسلي بڼه دی
بې پته پار که شهزاده شي څه بې کر مه

د بښکار ندوی بوللہ

- په پښتو کې مو څو مه بوللہ يا قصيده او ربديې ده؟
- د لرغونې پښتو ادب څو مره شاعران پېژنئ؟
- په پښتو لرغونې ادب کې د بښکار ندوی بوللہ (قصيده) ډېر شهرت لري. تاسو د پښتو د نورو ټولگيو په لوستونو کې د لرغونې ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د بښکار ندوی دغه ارزښتګاهه بوللہ يا قصيده لولئ او د شاعر په اړه يې بشپړې معلومات ترلاسه کوئ.

بنيڪارندوى د پښتو لرغونې شاعرۍ يوه وتلې څېره ده. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات ليکلي او د هغه بولل يې په خپل کتاب کې رانقل کړي ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په باب لولو :

((دکړ د بنيڪارندوى عليه الرحمه چې د غور و . پوه شه په دې چې شيخ کټه متي زې رحمة الله عليه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاريخ سوري)) کې دي چې بنيڪارندوى مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بست کې هم اوسېدلی . پلار يې احمد نومېد او د غور د فېروز کوه کوتوال و . بنيڪارندوى د سلطان شهاب الدين و الدین محمد سام شنسپاني په پادشاهۍ کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند يرغل کاوه، بنيڪارندوى چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وايي چې بنيڪارندوى په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غياث الدين غوري د ستاينې قصيدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وايي چې ما په بست کې دده د بولو غټ کتاب وليدئ او له هغه څخه مې دغه بولل چې د محمد سام عليه الرحمه ستاينه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د بنيڪارندوى راغلي بولل (قصيده) داده:

د پسرلي بېکلونکي بيا کړه سينگارونه
بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه
مخکه شنه، لايوننه شنه، لمنې شني شوي
طيسان زمردي واغوسته غرونه
د نيسان مشاطي لاس د مچېدو دې
مرغلرو باندې وينکلل بڼوننه
د غټولو چنډې خاندي و ريدي ته
زرغونو بڼو کې ناڅي زلمي جوننه
لکه ناولې چې سور ټيک په تندي وکا
هسې وگابزل غټولو سره پسرولونه

مرغلري چي اورو وخنونو ليه
په خالايي شوه رايه خپاره دښتونه
زرغونو مخکو کي خُل کالکه ستوربه
چي پر هسک باندي خليږي سپين گلونه
سپيني واورې ويلېده کاندي بهيږي
لکه اوښي د مين په گږونونه
هر پلو رڼي والې بهاندي خاندي
له خوښيه سر وهي له سينگرونه
هر پلو د گلو وږم دی لوملی
ته واراغله له ختنه کاروانونه
د مسيح په پو به مرو ژوندون بيلاموند
پسرلی مگر مسيح شو په پوکړنه
له مرو خاورو يې اُغلی گل راويوست
وچ بيليا او غر يې کرله جنتونه
سری جاجي چي رامشت کر رامشتگرو
گهيخ چونې چي په بن وکا بزونه
په برين چي ږغ د چونيو نغوږېده شي
ته وا چندی سره پيوږي اشلکونه
د زلمه تپایي راغلی پر جنليو
لکه پېغله غوتی کاندي مکړونه
د پوپلو مخ سور کړی پسرلي دی
يو د بل په غاږه اچوي لاسونه
د هندارو په څېر غرونه سپين ورنګن دي
چي پر واورو باندي خُل وکا لرونه

په غورځنگ غورځنگ له خولي څگونه باسي
لكه شن هالي شينا كاكاسي سيندونه
نه به چوني په ستايه د جنډو مور شي
نه به مور شم د سلطان په صفونه
د شنسب د كهاله ختلي لمر دي
د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
د بښدو اورو يې درست ايواد زرغون كړ
له قصداره تر ډيبله يې يونونه
په زابل چې د بري پر نيلى سپور شي
په لاهور يې د مېراني گوزارونه
نه يې څوك مخ ته دري د ميرڅمنو
نه يې توري ته ټينگېرې كلك والونه
د اسلام د دين شهاب د نړۍ لمر دي
تور ستهان يې كړ رڼا په جهادونه
هره پلا چې دى پر هند و سند يرغل كا
رڼوي توره نړۍ په شه بابونه
په پسرلي چې يې تپرون په اټك وكا
غاره غاره يې تړى شولله زرونه
نه به ده غوندي روڼ ستورى په هسك خلي
كه څه پورته شي له غوره ډېر ميرونه
نه به راولي جگړن د سيند په لوري
نه به بري څوك د هند خپاره بهرونه
نه به څوك زلمي د غور سره راغونډ كا
د داور توري به چېرې كا څلونه

يو خاوند شهاب الدين هئ چي يي وکا
په هر لوري هر اټوا ته يرغلونه
په جويو جوړو جگړن يي هند ته يورن کا
چي د غور ببادار همت وکا زغلو نه
نن په سيند باندې تېرېږي يرغل کاندي
په پرتم يي زمري ريوږدي په ځنگلونه
څپان سيند يي هم له داره ايلايي کا
پر اوږو وږي د غوربانو بڼه ايرونه
په هر کال اټک دده بڼه راغلی کاندي
غوروي په څنډو خپل پاسسته سالونه
پښتونخوا بنگلي ځلمي چي زغلي هند ته
نو آغلي په پېغلي کاندي اټونونه
زرغوني ختي اخيستي وي دي غرونو
بن بېديا هم پسرولي دي ځانونه
هر گهيځ چي لمر څرکېږي له ځايځه
څو چي يورن کا د لويديځه په څنډونه
که برعکس وي، که غرمه وي، که برمل وي
که لرمل، که لمر لوېده، که ترملونه
د شهاب جگړن به نه کنېښي له زغلو
نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهيرونه
زمری کله کاپي ځان له يرغلگريو
څو يي نه کا مات متونه ورمېږونه
يا به جگ کا د بريو رپي هند کې
يا به پرېږدي هم په دي چاره سرورنه

يا به وران کا بوډونونزه د بمبڼو
يا په سره کاندې په وينو ايوادونه
په زینا اوسېي ته تل د دین شهابه
نوم دې تل و پر دریځ په نمزدکونزه
څو رانه شي ستا په توره د هند لوریه
څو چې نشت کړې له نړۍ نه بوډونونه
ستا په زېرمه دې خاونده لوی څښتن وي
مورڼ خو ستا په مرسته یو نه څو چې یونه

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې ددې قصیدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې لیکل شوي دي:

د ښکارندوی دا قصیده د پښتو ادب یو شپکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قرېحې غښتوالی او سپېڅلتوب ځنې ښکاري. لومړی مزیت چې په دې قصیده کې لیدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت ادا کوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات مورڼ ته داراښي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس یې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوبدلې دي، لکه: ختیځ، لویدیځ، لرمل، برمل او نور... ښکارندوی چې په دې قصیده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصویر کړی دی، د وطن له ښکلېو دښتو او غرو څخه یې الهام اخیستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښکارندوی له دیوانه پاتې ده، مورڼ ته راعلمو مېرې چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او دده شعرونه له ښکلو تشبېهاتو او استعارو ډک دي.

د متن لنډيز:

بنکارندوی د غور او سېدونکي و او د پښتو د لرغوني شاعرۍ يوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدين غوري په واکمنۍ کې يې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له ديو ان څخه يې يوازي يوه بولل (قصيده) د پټې خزانې په روايت تر موره رارسېدلې ده.

دغه (۴۵) بيتيزه قصيده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ويل شوي ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس يې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخيرې او پانگې له مخې هم موره ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او بنکارو و له مخې هم دغه بولل د ډېرې ستاينې او ارزښت وړ ده.

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روايت د شيخ کټه په قلم ليکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي يادېږي، لکه: (نقل کا زبده الو اصلين شيخ کټه متي زى غورياخېل په خپل کتاب (لرغوني پښتانه)) کې چې دې نقل کا له ((تاريخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاريخ سوري: (تاريخ سوري) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روايت له مخې ترې په (لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. ليکوال يې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدين) له ۵۶۹ څخه تر ۶۰۲ ه.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدين هم مشهور و او بنکارندوی يې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولل يې هم د هغه په ستاينه کې ويلې ده.

سلطان غياث الدين غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ويل کېږي چې بنکارندوی يې ستاينه کړې ده، خو هغه غزلي او س زموږ په لاس کې نشته. قصدار: او س دغه سيمه په بلو چستان کې واقع ده او خضدار يې بولي.

دبيل: دغه سيمه او س د سند په وادي کې پرته ده او هلته يوه سمندري بندرگاه وه. داوړ: د زميندارو سيمي دي چې دلته يوازې د داوړ په بڼه راغلي دي.

۱- زده کونکي دي د بنکارندوی بولل په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بېتونه دي له ځانه سره ياداښت کړي. بيا دې د نوبت له مخې يو يو زده کونکي خپل ستونزمن لغتونه يا بېتونه خپلو هممتو لگيو الو ته په لور غږ و وايي. د ټولگي له منځ څخه دې بل زده کونکي په خپله خوښه ځواب ورته وايي. که په ټولگي کې هېچا د ستونزمنو برخو ځواب پيدانه کړای شو، نو ونکې به يې ستونزې حلوي.

۲- د بنکارندوی د بوللي درې درې بېتونه دي په لور غږ د يو يو کتار زده کونکي په نوبت سره و وايي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

- ۳- زده کونکي دي دغو بېتو ته ځواب و وايي:
- بنکارندوی د کوم واکمن په ستاينه کې شعر ونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصيده ويونکي پېژنئ، نومونه يې واخلئ.

د بنکارندوی دغه بولل يو ځل بيا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه يې دوه مخيزه ليکنه وکړئ. په بله ورځ يې خپلو هممتو لگيو الو ته واوروئ.

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولگيو په پښتو او دري کتابونو کې د بديع او بيان د بېلابېلو برخو په هکله يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافيه) په يو څه مفصل ډول درېږنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصيده، مثنوي او نورو بېلابېلو څو لونو کې (قافيه) د ارزښت وړ برخه ده. يو ازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسيکو او عثموني شعري فورمونو يا چوکاټونو کې قافيه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکي له دې چې د قافېي په اړه خبرې وکړو، دغه غزل و لولئ. په غزل کې به په اټکلې توگه د قافېي لټه وکړئ. وروسته بيا د قافېي په اړه له زده کوونکو سره غږېږو. د کاظم خان شیدا غزل په دې ډول ده:

زړه به سمر په پیدن نه شي د بېلو	د شبنم دانه که تخم شي د گلو
خوک به څه کا توري زلفي د سنبلو	چې بې نشته لکه گل بڼه رخسار و نه
لکه نمر زما جبین هی د داغلو	په څه شان درته بیان سوي طالع کرم
که می زړه په حلقه بند شو د کاکلو	معمل په عارضه د شام غریب دی
صبح و شام گرځي ښکاره به سر و منگلو	د آسمان په شانې تېز د فتنو تیغ کړي
	د درباب له سرد جو شئ، د جاب زړه چوي
	شیدا قطع د امید بویه له خپلو

په دې غزل کې یوازې قافیه راتړ سترگو کېږي. په غزل کې باید د لومړي بیت (مطلع) د اړه نیم بیټي هم قافیه وي او د نورو بیټونو دویم نیم بیټي ورسره هم قافیه کېږي. په دې غزل کې: گلو، بېلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منگلو، خپلو قافېي دي، دې ته د قافېي کلیمې هم ویل کېږي. په دې غزل کې له قافېي وروسته، ردیف نه تر سترگو کېږي، خو د کاظم خان شیدا په دې بله غزله کې بیا قافیه او ردیف دواړه شته دي:

د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته	هیڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته
اعتماد د زمانې په کمال نشته	چې بدل بې په کچکول د مهتاب خوان کړ
لکه ژبه خود زما پسر و بال نشته	ښلولی زمانې په کوم سبب یم
په دا هسي خوبی، شاخ د غزال نشته	د کجل لکی بې گوره شوخي سترگې
و بورچل ته بې د هر چا مجال نشته	هره لار یې اژدها دی جهان نعري
ولې نه وايي ناخن د هلال نشته	چې گره یې د کوکب دکار وانه کړه
د خاطر غوندې فانوس د خیال نشته	افر وخته وي پکې تل د حسن شمع

شیدا گوره هر طرف گلگوني او بڼې
هیڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیه او ((نشته)) ددې غزل ردیف دی چې په نیم بیتونو کې له قافیه سره نښتی او له قافیه وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمی ده، خو ردیف لازمی نه دی. قافیه او ردیف غزل، قصیدې او نورو ته آهنگ او موسیقیت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالی شاعري په سندریز بنیاست سنباله کړې ده.

خو قافیه څه ته وايي؟

قافیه هغه یو ډول (یا سره ورته) یا همغږي کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافیه کې مهمه خبره د همغږۍ ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوي وي، د قافیه کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: گلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نورو... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیه کلمې دي. د قافیه توري بیا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتني لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیه هماغه (همغږه) برخه ده او له همدې کبله یې د قافیه توري بولي.

د (قافیه) لیکوال په دې اړه وايي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دودونو له وروستیو هم آهنگیو (همغږیو) څخه بحث کوي. یا په بله وینا د بیت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسي رکن نه گڼل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضی رکن دی، ځکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه گورو چې قافیه نه لري (لکه آزاد او سپین شعرونه)).

د نظم د ((دودونو)) په باب باید ووايو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، خرڅېندنه، د یو شي په خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وايي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل څخه د لومړۍ هماغه ګۍ تر پای پورې یو دور دی، په مصراع او غیر مصراع بیتونو کې د وروتنه تویینر پیدا کوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بیتي) قافیه ولري نو دا بیت له دوو دورو څخه جوړ شوی

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستی، مسره قافیه و لری نو دا بیت یو دور لری او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیه او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنگو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معناینیز یو والی نه لري، مگر ردیف تر قافیه وروسته په هماغه یوه لفظي او معناینیزه بڼه پیا پیا راغبرگېږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیه هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیه همغږي نه راځي. دا په حقیقت

کې د قافیه د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو ورپسې نښتي د (و) توری راځي. د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱- مطلق روي: که چېرې د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وايي.

۲- مقید روي: که چېرې د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وايي. هغه قافیه چې ردیف ورباندې نه وي نښتي، مجرد قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کاروله کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیه کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خوا و ته پام نه اړوي. د داسې منظمو ویناوو په اړه که کتونکي ددې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافيو د کتارولو او سرپر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توگه:

– په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د تورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې .۵۵

– په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي هماغه قافیه اخلي.

— په مثنوي کې هر بیت خپله خپله قافیه لري، يعنې دا چې د يو بیت دواړه نیم بيتي بايد خپله ځانگړې قافیه ولري، خو په عمومي توگه ټوله مثنوي واحد وزن او څپي لري. د قافیه په هکله د خپل دې بحث په پای کې د بيتنو د نوري او معاصر غزل د نومبالي

شاعر او غزلبول امير حمزه شينواري يوه غزل راوړو. په يو شمېر او سنيو غزلو کې په قافیه پسې تړلی ردیف يو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنگ او موسيقي ته بېکالا وړېښي. د استاد حمزه دغه غزل له قافیه سره نښتی همداسې يو ردیف لري:

راشه سروره چې بيا روغه سره وکړو نن ښه ده له دې چې سبا روغه سره وکړه
زور د مينې گوره، که خو روغه زمور: نه وي يو ناڅاپه مور: په خطا روغه سره وکړو
بې د زړه، د زړه لپاره چرته آينه وي څه چې له ريساره جدا روغه سره وکړو
خاندو به سحر غونډې خپه يو که خوشحاله بس لکه تياره او رڼا روغه سره وکړو
ښکليه د رقيب په خاموشي کې مالگه نشته خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو
پسته به قصي د زړه چاودون لکه د گل کرو څه چې د بلبل په نوا روغه سره وکړو
او ښکې د تا او ښکې زما، بيا دواړه موسکي شو بيا په دې برېښنا او خلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا و و، اسولې د حمزه ښکليه

څه چې د بېلا او بېلا روغه سره وکړو

د متن لنډيز:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافیه) خپل خاص ځای لري. قافیه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بيتونو په پای کې راځي او تکرارېږي. د قافیه توري د کلمو هماغه برخه ده چې په يو نظم کې همغږي جوړوي.

په ځينو نظمونو کې قافیه له ردیف پرته راځي او په ځينو نظمونو کې په قافیه پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په يو واحد نظم کې له هرې قافیه سره په ورته ډول تکرارېږي. قافیه او ردیف د يو نظم د آهنگ او موسيقي د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

- ۱- زده کو ونکی دې يو ځل بيا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې د بنو ونکې دغو يو بښتنو ته ځواب و وايي:
- د کاظم خان شيدا د لومړنۍ غزلې قافيه کومه ده؟
 - د دويم غزل قافيه کومه ده؟
 - د قافېې او رديف له مخې د لومړي او دويم غزل ترمنځ څه توپير شته؟
 - قافيه څه ته وايي؟

۲- ټول زده کوونکي دې د کاظم خان شيدا او امير حمزه شينواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده کوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده کوونکي چې بې معنا زده وه، لاس به جگړي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تائيد به بې معنا په خپلو کتابچو کې لیکي.

- ۳- درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:
- په کلاسيکو شعري چوکاټونو کې د قافېې ارزښت
 - رديف څه ارزښت لري؟
 - قافيه بندي يا قافيه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

زده کوونکي دې د خپلې خوښې د يو شاعر شعر وليکي او په هغه شعر کې دې قافېې او رديفونه په جلا رنگونو وپېښي. سبا ته دې پرې په لنډيز سره په ټولگي کې خبرې وکړي.

په اسلام کې د ادب دریځ

يو شمېر ليکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ ليد له لوري د اديب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرگون هنري تعبير څرگند کړی دی. دلته څو اړو د اسلامي ادب پر تگلوري او خوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبيات په (شعر، نثر او وينا) کې لوړې پورې ته رسېدلې و. شعر او وينا پر عربو هغو موه زيات ژور اغېز او تاثير درلود چې پر روح، روان او د ژوند په ټولو برخو يې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکر و شاعرانو او اديبانو ته بلنه ورکړه، چې د قرآن د يو ډېر کوچني سورت په څېر يو سورت راوړي، خو هغوی په دې کار و نه توانېدل: [ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن باست چې موبن خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوښتي يو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له يوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستې پيغمبر د رښتينولۍ د تايد او تاکيد لپاره د عربو ويناوالو او پوهانو ننگونه وه، له بلې خوا يې اسلام ته د فصيحې وينا او لوړو اديبانو ارزښت او اهميت څرگند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته لارښوونه وکړه چې د وينا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکينو سره جهاد پيل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آيت] د عربو په فکري او ټولنيز ژوند کې شعر او وينا زيات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکينو سره د مبارزې او مقابلي په ډگر کې د اسلام د ستر پيغمبر شاعران او ويناوال پر خپلو سيالانو برلاسی کېدل. په يوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وينا) کې د تميم د لويې قبيلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ويي ويل: ((په پوره باور دا سړی (پيغمبر صلی الله عليه وسلم) منصور او تايد شوی دی، ځکه ويناوال يې زموږ د ويناوال په پرتله څرگند غوږي او شاعر يې زموږ له شاعر څخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره يو ځای د اسلام په سپېڅلي دين مشرف شو. په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پير او له هغه راوړوسته د راښده خلفا و په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ايماني اخلاقو په سيوري کې پرمخ لاړ. د اسلام د صدر د پير د اديبانو او شاعرانو په زړونو کې يې ځای ونيو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصيدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر وياړنې، د ستر پيغمبر پر صفت او نعت، د اسلام

شهیدانو په ویر، د خدای پر نعمتونو د شکر او نورو بنو وځلید. په دې پړاو کې د جاهلیت د پیر د شعر او ادب مضمون، چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو ویاړنه وه او لوڅ او لغزغزل پکې دود درلود، له منځه لاړ او ځای یې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونيو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې څرګند او ښه وځلید، چې په فرهنگي ډګر او فرهنگي زېرمو کې د انساني برباوه او ویاړنو څه ویل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار و. له بده مرغه دې دود او لارې د تاریخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلوری بدل کړ. د اسلامي ادیبانو د کمزوري کیدو له امله هنر او ادب زیاتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکول. اوس ددې مهال رارسېدلی چې پر هغې یو ځل بیا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بیا مومي او په خپلي اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راو وځي.

د اسلامي ادب ځینې ځانګړتیاوې:

په راوروسته پېړیو، په تېره بیا د شلمې پېړۍ په پیل کې دکلاسیک، رومانیک، ریالیستي، لیبرالي ... ادیبانو په څېر بېلابېل ادبي مکتبونو رامنځته شول. دا ادبي مکتبونو هر یو خپلي ځانګړتیاوې لري، چې د هماغه ډلو تېلو عقیدې او نظريې څېروي، ځکه ادب او هنر د عقیدو او مختلفو فلسفي افکارو د څېړلو و سېله ده.

د اسلامي لیکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبیات هم خپلي ځانګړتیاوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپیر پیدا کوي. دا ځانګړتیاوې له اسلامي عقیدې او فکر څخه سرچینه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادیبانو صفت بیا مومي.

اسلامي ادب زياتې ځانګړتیاوې لري. یو څو یې لاندې راوړل کېږي:

- ۱- عقیدوي او اخلاقي مسؤلیت

د اسلامي ادیبانو لومړنۍ ځانګړتیا د ((مسؤلیت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقیدې پر بنسټ و لار دی او انسان، هستی او ښکلا ته د اسلامي نړۍ لېدله لوري گوري او همدا فلسفه یې بنسټ جوړوي.

۲- ډنده او رسالت

اسلامي ادب څرګنده موخه او هدف لري، چې د اسلام له حقیقت څخه سرچینه اخلي. یعنې مسلمان شخص داسې وینا او عمل نه کوي، چې په هغې کې د چاګه او موخه نغښتی نه

وي، مسلمان اديب نه غواړي خپل وخت خوشي له لاسه ورکړي او يا د بل چا وخت گټې تېرکړي.

۳- بشپړتيا او هراړخيزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخيزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توگه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزواني لاندې يې نيسي، ترڅو په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

۴- رښتينولي

اسلامي رښتينولي د لوېديځ د رباليزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د ماديت په تنگ چاپېريال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له ياده باسي. بلکې د اسلامي ادب رښتينولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره يوځای په پام کې نيسي. خو دا حالتونه د لوېديځ ريالستي ادب په څېر تلپاتې نه گڼي. ځکه د اسلامي اديبانو له مخې د انسان کمزوري او کولېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټيزه او مهمه ونډه لري.

۵- رغښتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانگړتيا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعاليت دی. ددې ځانگړتيا اصلي ريښه د اسلام په اصلي مياڼي کې نغښتې ده. ځکه اسلام د انسان کمزوري، بېوېدل او گناه کول مني. لکه چې الله تعالی فرمايي دي: [آيا زه: انسان کمزوری پيدا شوی دی. النساء ۱۲۸] خو له دې ټولو کمزوريو او گناهونو سره سره بيا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نيسي او د کمزورۍ او نهېلۍ له کنډو يې راباسي او د پياوړتيا او ښکمرغۍ په لور يې بيايي.

ادب د فضيلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرگندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د هغه ټولني د خير، فضيلت، ښېگڼې، ژمنې او خدمت يوه لار بولي. سپېڅلي قران مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرگندو او بې ماهيته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستايي يې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ايمان يې راوړی او ښه کارونه

سرتیه رسوي او خپل خدای ډیر یادوي... الشعراء ۲۲۷]
د اسلام ستر پیغمبر د وینا بېکلا او د شعر حکمت ستایلی، او د شعر د اغیز په اړه یې خپل احساسات څرگند کړي دي: [اثر: ښه وینا د سحر په څېر اغیز کوي.] او [ځینې اشعار له حکمت څخه ډک دي.] هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولني د واکمنۍ او برلاسی، لپاره وکاروي. په دې اړه یې حسان بن ثابت رضی الله تعالی عنه ته وفرمایل، چې د مشرکینو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب و وایي.

د متن لنډیز:

لکه څنګه چې څرګنده ده شعر او ادب د یوې ټولني د وینبیتا او بیدارۍ ستر لامل دی. د یوې ټولني فرهنگ د هغه ټولني د شاعرانو او لیکوالو په شعرونو او لیکنو کې غبرګیږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د یوې ټولني تګلوری ټاکي. ښو ته ښه او بدو ته بد وایي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړۍ، پېړۍ راهیسې زموږ د گران هېواد افغانستان په فرهنگ کې ژورې رېښې ځغولي دي او زموږ پر ټولني بې دروند اغیز کړی دی. زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې لیکوال او شاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشادونو په رڼا کې یې روان ټولنیز حالت څېړلی، خلکو او ولس ته یې د هغوی د نېکمرغي او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم اود حکمرانانو ناروا کارونو ته یې بد ویلي او مظلوم ته یې د ظالم له منگولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او لیکوالو ته لازمه ده د علم او پوهې په داسې گانو ځانونه سمبال کړي چې دنیوي او اخروي نیکمرغي یې پکې نغښتي وي. د شعر له لیکلو او لیکوالي څخه یې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زیانونه وي، د شعر مضمون او محتوا یې رښنده وي، څرګند پیغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نیولو سره خپله ټولنه د خیر او فلاح لوري ته رهنمائي کړي. دا حقیقي اسلامي ادب دی او همدا رښنده لار ده.

فعالیتونه

- ۱- زده کو ونکی دې د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلې او له اسلامي ادبیاتو سره دې پرتله کړې.
- ۲- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او د اسلامي ادبیاتو څو ځانگړتیاوې دې بیان کړې.
- ۳- درې تنه زده کوونکي دې د ټولنې په وېبپاڼه کې د رښنده ادبیاتو رول او ونډه څرگنده کړې.
- ۴- میندل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړې.
- ۵- فصاحت او بلاغت په وینا کې څومره ارزښت لري؟ یو تن زده کوونکی دې پرې خبرې وکړې.
- ۶- ((ادب د ادب لپاره)) تیوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرگند کړې.

۷- زده کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبیات (شعر او نثر) او رسنۍ د یوې ټولنې په پرمختګ او سوکالیټي کې څه ونډه لري. بیا دې خپل نظر په وارنورو ته واوروي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د اسلامي ادبیاتو د اهمیت او ارزښت او د خلکو پر وېبپاڼه کې د هغه د رول په اړه دوه مخه لیکنه وکړې.

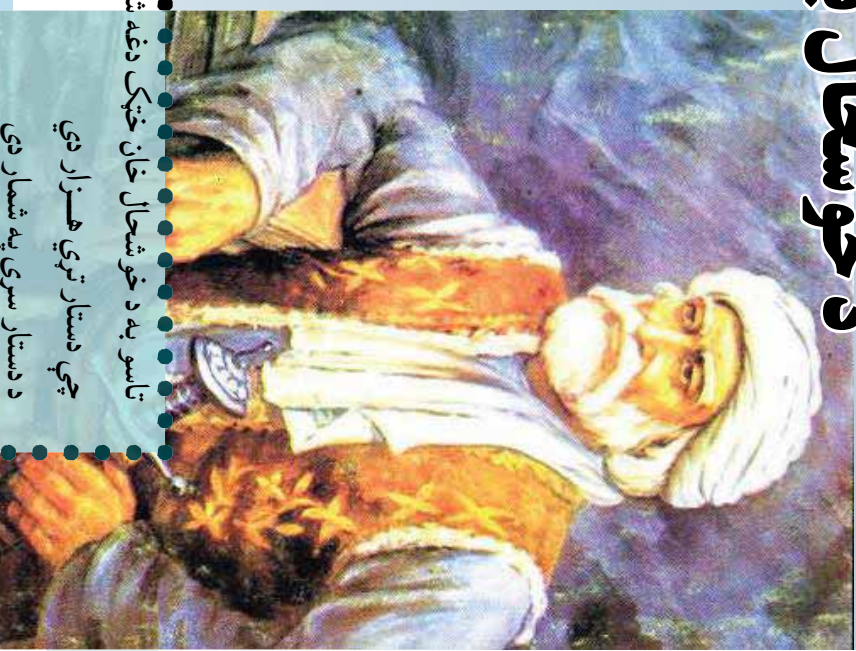

د خوشحال بابا دستار نامه

دستار نامه

خوشحال خان خټک

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا او رېدلې وي:

چې دستار توي هزار دي
د دستار سړي په شمار دي

- پر دغه شعر يو کتاب خبري کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې يو
- ځانگړی کتاب هم لیکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په
- باب مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامه))
- په باب پشپړ معلومات ترلاسه کړئ او په پښتو ادب کې يې پر ارزښت خبرېږئ.
- د خوشحال بابا کوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟
- د پښتو د پخواني نثر په باب څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه يې
- پېژنئ؟

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري ډیوان په څنګ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او بیا وړتیا د ستر کار په څنګ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدوونکی خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر کې لیکلی دی. دغه مشهور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رښتور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنگزیب په امر په رښتور کې بندې و. خپله خوشحال بابا وایي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استغایې لپاره لیکلی دی. د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرې کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بیلتانه

چې ددې کلمو ابعدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دی، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لړل لازمي ګڼي. دا د دستار د اېښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سرېزې وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصالتونو یا ځانګړنو لړل تشریح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلمه په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د خان د پیژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال پالنه شي، درېم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازې، دی، شپږم هنر د آب بازی، او ووم هنر د آسب تازې، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یو و لسم هنر د معاشرت، دو لسم هنر د اولاد د تربیت دی، ديار لسم هنر د تاديب د خدم، څوار لسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، او و لسم هنر د تحقیق د نسب، اَلسم هنر د علم موسیقي، نو لسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنر د نقاشۍ د تصویر دی.

د خصالتونو په باب کې دغه شل ځانګړني لازمي بلل شوي دي:

اول خصالت د مشورت دی، دویم خصالت د عزم، درېم خصالت د خاموشۍ دی، څلورم

خصلت د راستۍ، پنځم خصلت د شرم د حيا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، او ووم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د تالی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یو و لسم خصلت د توکل دی، دو لسم خصلت د تربیت، ديار لسم خصلت د خوف د رجاء دی، خو اړلسم خصلت د ملک د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړلسم خصلت د حلم، او و لسم خصلت د غیرت دی، اټلسم خصلت د حزم د احتیاط، نو لسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استقلال.

ارو اښاد پوهاند عبدالرحی حبیبی د خوشحال خان خټک د دستارنامې په باب وایي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دای چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې مورخ پیدا کړې ده، د کندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکره الا و لیباء یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ۱۲۶ هـ. دی او دغه لیکوال ډیر روان، روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او دانرې څرگندېږي چې د پښتو نثر د معولو تر دورې دمخه ساده او روان و. کله چې بانډ پیر روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خیر الیسان لیکه نو مهمې او تصنعې جملې یې ښکې کارولې او ترده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند دروېزه او نورو) هم دده پیروي کوله، څرنگه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښایست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر یې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول گڼي او پگړۍ د ادارې او د اجتماعي ښېگڼې د قوت لپاره یو تعیس بو لي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې ددې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهاندارۍ کې ځینې پاڅه اصول او فکرونه درلودل.

ارو اښاد پوهاند صدیق الله ریښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټک څنگه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان گڼل کېږي. په یو ولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافیه وال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او ساده گۍ رستلې و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بیا تازه گۍ وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافیه او

سجیح تکلف لبرې شو. ددې کار لومړی بېرغ د خو شحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثر و نو کې د عادي روان او ساده نثر لیک ډول بیا میدان ته راوويست او د روښان او درويزه د نيم منظوم نثر سلسله يې وشلوله. لکه څنگه چې خو شحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعری، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعری، پېشو اگنل کېږي، دغسې د نثر په ډگر کې هم د يو لارښود او مؤسس په نامه يادېږي.

په دستارنامه کې سياست، تدبير، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول يو ځای شوي دي او د پښتو په بنسټيزه جامه کې يې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعر ونه، پارسي بيتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ټاټوبي. دلته د دستارنامې د نثر د بېلگې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرليک يوه برخه لولئ:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جېلي طبيعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه يې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنايع، بدايح د شعر زده کا، چې طبيعت د شعر جېلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جېلي طبيعت پورته، هم يې علم د صنايع بدايح پورته، چې واره زده کا، سواى تر دانمک، شيريني د شعر تعلق په درد په محبت لري، چې پخته گي يې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته و ابي، دواړه مصراع د بيت په تول ټاللي، په حرفونو سره سمې، عروض قافيه سره جوړر...

د شعر طبيعت په مثال د توند باد دی. لوبې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنياد محکم نه لري، هغه ونې له ويخه تړوي. قوت د علم پورته چې ويخ يې پرې محکم وي او گڼه، يې افت، مضرت په پاتنه نه شي، چې يې علم شعر و ابي خو نقصانه لري:

اول خو به يې درست ونه و ابي. د شعر د عيب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدايح صنايع د عروض علم زده کا، قوت يې د نور علم نه وي، خطا به ورځني واقع شي، ايمان په باى کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده، چې تاب يې د مستۍ د علم په زور رانه وړي، مخيځ به شي، که له دې و اړو کارونو تېر، کمال يې حاصل، هغه سړی که شعر و ابي، هغه علم، حکمت، فضيلت دی، و هغه ونه که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم يو شمېر خوره کتابونه ليکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د يادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنټور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت ليکلي ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنگزيب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه و او دغه مهم اثر يې له خپلې حافظې څخه ليکلی دی. د نورو آثارو بڼونه يې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او بېلګی دی. په دستار نامه کې د پښتو نثر يوه ځانګړې تېره اېښودل شوي ده.

څرګندونې

– رنټور: په هندوستان کې د هغه وخت يو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

– اېچد: د شمېر يو ځانګړی ډول دی. زموږ په کلاسيکه شاعري کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخيستل کېدل. داسې چې هر توری د يو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د يو بيت توري ددغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو يوه ځانګړې نېټه يا کال ترې جوړېږي. د اېچد ټول توري داسې دي: اېچد هو ز حطی کلمن سعفص قرشت تخت ضطخ. او شمېر يې داسې دی:

۱	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰

ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ک
۲۰۰۰	۱۰۰۰	۹۰	۸۰	۷۰	۶۰	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰
		غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش
		۱۰۰۰	۹۰۰	۸۰۰	۷۰۰	۶۰۰	۵۰۰	۴۰۰	۳۰۰

فنا الیتونه

۱- زده کو ونکی دی ددی لوست یو یو پراگراف په لوړ غږ و لولې. نور زده کو ونکی دی ورته غوږ شي. په هر پراگراف کې دې یو بل زده کو ونکی یو په یو نښته جوړه کړې او له همدې زده کو ونکی څخه دې بې وکړې چې متن بې لوستی دی. ډاکار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

۲- گرامري برخه: زده کو ونکی دې په دريو ډلو و وېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې ددې متن خاص نومونه له ځانه سره و لیکي.

ب: دویمه ډله دې عام نومونه یادداشت کړي.

ج: درېمه ډله دې ددې متن صفتونه یادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل لیست و لیکي او ټول دې بې په گډه لیست بشپړ کړي.

۳- د ایجاد د تورو د شمېر په باب دې زده کو ونکی یو له بله پوښتي وکړي.

۴- څو تنه زده کو ونکی دې د دستارنامې په باب خبرې وکړي.

کورنۍ ډنډه

زده کو ونکی دې د دستارنامې هغه نثر چې ددې لوست په پای کې راغلی دی، په غور و لولي او بیا دې د شعر او نظم په باب د خوشحال بابا خبرې په خپلو عبارتونو و لیکي.

پښتو قلمي پاڼگه

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پاڼگه زموږ د کلتوري او ادبي ميراث يوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکېڼلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کتابانو يا خطاطانو له خوا خطاطي شوي دي او د نړۍ په گوټ گوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو يا ارشيفونو او يا د ځينو کسانو په ځانگړو (شخصي) کتابتونونو کې د قيمتي آثارو په توگه ساتل کېږي.

په دې لوست کې به افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو ددغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پاڼگې په اړه تاسو ته گټور معلومات وړاندې کېږي. ددغې پاڼگې د ارزښت او اهميت په اړه به تاسو ته يو شمېر ټکي روښانه شي.

قلمي پانگه هغو نسخو يا کتابونو ته ويل کېږي چې په لاس ليکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه يا قلمي نسخې ددې په څنګ کې چې ځينې يې د خطاطۍ د هنر بېکلي نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانگه يې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پانگې ډېره زياته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللي ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپاڼونو له ځانه سره نه ده وړې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه څير شو، نو هغه حالات او شرايط په ښه توګه ځانته څرګندو لاي شو چې زموږ ددغې مهمې ادبي او کلتوري پانگې ډېره برخه يې تپاه کړې، سوزولي او ترخاورو لاندې کړې ده. دلته ځينو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانگه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تپاهۍ او ترې تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱- زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې پټيو الۍ ددې لامل شوی دی چې خپله زموږ خلک دې پانگې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت يې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمخو کې يې ترخاورو لاندې کړي او آن سوزولي يې دي.

۲- دکورنيو جگړو او بهرنيو برغلونو په لړ کې جنگ جگړو هر څه تپاه کړي دي. ددغو جنگ جگړو او وړنو زموږ ډېر ادبي او کلتوري ميراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تپاه کړي دي.

۳- له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهیرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي ميراثونو راپولو لولو او تنظيمولو ته نه يو پریښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه يو خبر، يا به د کورونو، حجرې او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او يا په قبرونو او سمخو کې خاورو او چينجو خورلې او يا نيمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به يې ترې نه وي خبر.

د شتو معلو مانو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تراوسه پورې مورخ ته پته لگېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي یا نورو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تراوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لگېدلی دی، دا داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنگ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاراکونه پرې راغلي دي، یوه وياړلې فرهنگي - ادبي پانګه ګڼل کېږي. د پښتو ددغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنیو څېړونکو پلټنې کړې او خپرې کړې دي. د افغانستان نوميالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی خو لا تراوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انگلستان، روسیې، افغانستان او پښتونخوا کې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلو مانو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. ورپسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشیف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انگلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (۱۶۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱۴۴) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زیات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه راتر سترګو کېږي چې یو شمېر یې زموږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زره نسخه د سلیمان مالو ((تذکره الالویاء))

ده چې تر ۱۶۲ هـ. ق. کال وروسته تالیف شوي ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پسر روښان ((خیر الیسان)) ده چې په ۱۰۶۱ هـ. ق. کال کې خطاطي شوي ده. د شتو معلو ماتو له مخې د پښتو قلمي پاڼگي په لړ کې هغه اثر چې ډېرې زياتې نسخې يې په لاس کې دي د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زياتې نسخې يې پيدا شوي دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا ديوان او د سکندر خان (ليلی او مچنون)) دی چې په سوونو تصويرونه لري. ډېرې نفيسې او هنري نسخې د خوشحال بابا ديوانونه، د مصري خان گگيايي ديوان، د سکندر خان ديوان او گني نوري نسخې دي چې په بټکلي خط کيښل شوي دي. دغه راز ډېرې قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک د خپل لاس ليکلی ديوان دی چې پر ۱۰۹۹ هـ. ق. کال يې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳ هـ. ق. کال کې يې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې يو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوي دي، خو يو زيات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تراوسه پورې لا د چاپ په گاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پاڼگه به د ټولو لاسونو ته ورو رسېږي.

د متن لنډيز:

پښتو ژبه يو زيات شمېر قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په گوټ گوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د يو شمېر کسانو په ځانگړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تراوسه پورې د پښتو ددغې قيمتي پاڼگي د نږدې درې زره نسخو يا کتابونو پټه لگېدلې ده. دغه نسخې زياتره يې په افغانستان، پښتونخوا، انگلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځايونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسيک ادب يو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خو يو گڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تراوسه پورې ناپاچ پاتې دي چې خپرېدل يې د ژبې د شتمنۍ په زياتونه کې مهمه ونډه لري.

فعا لیتونه

۱- ددغه متن یو یو پراگراف دې په وار سره یو یو زده کوونکی په لور غږ و لولې او نور دې ورته غږه کېږدې.

۲- د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دې زده کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه و وایي:

- تراوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لگېدلې ده؟
- تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو کومو رسمي کتابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو په څنګ کې په نورو کومو ځایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

گرامري برخه:

الف: تاسو د ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړۍ صفتونه په نښه کوئ او بیا یې په خپلو کتابو چې ددغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توګه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پاڼې ډېره زیاته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))
د صفتونو (ستاینو مونتو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې قیمتي لاسکښلې پاڼې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))
ب: په دې متن کې لس قیده په نښه کوئ.

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لگېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پيدانه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نيمه پاڼه ليکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګيو الو ته واوړوئ.

د کاظم خان شيدا خو څلو رڼې

په لور قبايع شهه خااطر ککره جمع
لرې له زړه کړه د بهرو طمع
چې قناعت يې په سسيم ونه کړ
سر بریده شوه په زرو شمع
فروتونې ککړئ سر لاندانو
بهره يو نه وړه خو پښاندانو
تل څمیده وي بکاردارې څانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو
واوره له ما نه که شنوا يې
د آزلکه سته ولې رسوا يې
د رزق په مرسته سرگرداني کړې
که مور تر حلقه لکه آسيایې
په زړه مې گرځي د غرونو څوکې
حملي د بکارو د زړکو کوکې
وواييه څه کا د روه نسيمه
گيرا منگلولي زيبا مښوکې

عبدالاحميد مومند

- د پښتو ادبياتو د لرغوني او منځني دورې د نوميايو شاعرانو په اړه مو ځای
- ځای يو لړ مطالب لوستي دي. د پښتو په ټوله کلاسيکه شاعری کې درې نو ميالې
- څېرې د پښتنو د باباگانو (لويو ستو) په توگه تر بل هر چا د زيات شهرت او محبوبيت
- لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمن بابا او عبدالاحميد مومند بابا.
- په تېرو ټولگيو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په باب غوړېدلي يو،
- په دې لوست کې د عبدالاحميد مومند ژوندليک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د
- شعر په زړه پورې بېلگې لولو.

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه گڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د زوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې، د زېږېدو د ټاټوبې په هکله یې هم څېړونکي یوه خوله نه و، خو وروستیو څېړنو جوتنه کړې ده چې حمید بابا د پېښور - کوهاټ سوک او بارې رود پر ښی غاړه پراته کلي ماشوگر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۱۴۵ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعه الاسلام نومې کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې څو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پالی ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (با ماشوگرگ) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تراوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱- دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کورنو او محافلو کې د (درو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زياتې پیدا کېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوي دي. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوي دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلورنيزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲- شاه او گدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او گدا په فارسي ژبه د هلالی چغتایي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وایي:

چې باعث اخو نژاده غلام محمد شو د نفر په څېر صاحب په خوش آمد شو وي يې زړه شه قلم واخله تكيه خدای كړه په پښتو، فارسي قصه د شاه گدای كړه هلالي كه د هلال په څېر نگار كړه ته يې مياشت د خوار لسمې په سينگار كړه

غرض دا چې په غوښتو ددې غرض راته پېښ په هره پېښه شو مرض پرې مې نه لگېدې هېڅ انې بانې راته كښېناست مدعي په آستاني چې يې نه شوم له خاطر ه وټې هېڅ خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېڅ لېونې غوښدې مې پورې په كور او ركړه په رڼا مې يې روښانه كلې كور كړ دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ كړه د بل زړه مې رضاوه خپل مې لټا كړه په تكليف سره مې گرم سمر دكان كړه سم له لاسه مې دا تېر پرې پيكان كړ چې په زړه كې مې لرم ددې فكرت و سن زړه او وه دېرش كاله د هجرت و ۳_ نيرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اكرم غنيمت په قلم ليكل شوی او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو كړی دی.

۴_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليكل شوی دی او ليكوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابی بكر الحنفي دی. حميد مومند د حضرت پېغمبر ﷺ د سنتو په اړه دغه كتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلی دی. د دغه كتاب بشپړه نسخه چې د اټكل له مخې پښخلس زړه بيته ده، تراوسه نه ده پيدا شوې، خو نيماليې كتاب يې چې تراوسه ترلاسه شوی دی، د بيتونو شمېر يې (۶۰۳۷) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونكو حميد مومند په پښتو شاعرۍ كې د هندي مكتب يا هندي سبك مخكښ گڼي، دی خپله هم په پښتو شاعرۍ كې د داسې يو ځانگړي سبك مؤسس گڼل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يړون كړی دی.

كانديد اكادميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث كوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو كې لوی شوی دی چې له يوې خوا هندي سبك د خپل عروج لورې څوكي ته نږدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسك كې له ده نه مخكې د خوشحال او رحمان بابا په شان رانه ستوري ځلېدلې وو. د حميد فرهنگي

چاپېريال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختيا او نوښتونه لېدل کېږي. حميد ددغه چاپېريال يو پښتون شاعر دی، يعنې دده په شعر کې د ياد شوي کلتور چاپېريال او د پښتو د ادبي ميراث ارزښتونه سره ترکيب شوي دي او نوى سبک يې ايجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر يوې اندازې يې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حميد د هندي سبک په باب ښه پوهېده او د هغه د تقليد پوره وړتيا يې هم لرله، خو ده په ارادې توگه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حميد مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نوري موضوعگانې د شعر د مضمون په توگه راتړ سترگو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړي
دا سبب گڼه د خپلې نامرادۍ

يا دا چې:

يو قدم چې د بدانو پيروي کړي
دانسته په لوی کمر غغلي ميدان خوري
مانه سره په وينو خوله لېوه لیده شي
چې د ظلم په پيسه پيروي پان خوري

يا:

په خدا خدمت د خلقو کړه که مرد يې
جفاکښه نښانه اوسه تير مه شه
نور قيذونه واره سهل دي حميده
خو په ضاره دي د طمعي زنجير مه شه

د حميد ديوان چې په ((دُر و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلگې لري. د هغه په ديوان کې د نازکځيالي نندارې ته کښېناستی شو او له همدې کبله حميد مومند د نازکځيالي او موشگاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې

هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنگ عشق)) او ((شاه او گدا)) منظومې ژباړې يې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیونکي د دیوان په سربزه کې د هغه د ژباړو ځانگړنې شمېرلې دي:

- ۱- دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دوآرو ژبو کې يې لاسبری ځنې ښکاري.
- ۲- د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیر ونو رنگ نه لري، بلکې زيار يې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنگ کې يې ترجمه کړي.
- ۳- د ده ترجمه ټکي په ټکي نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب يې په خپله خوښه په آزاده توگه ژباړلی دی.
- ۴- له ترجمې يې د ژباړې بوی نه راځي او سړی فکر کوي چې دغه وينا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانگړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلگې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توگه يې لولو:

لومړۍ نمونه:

هر سفله ته پخښل نه شي انعامونه	ياره مه نماڼځه رقيب په دشنامونه
چې همپس راڅخه ځي په لوی گامونه	يا مي عمر تلوار کړونی دی یا ته يې
کله سود شي د ديدن په سلامونه	په اواز د اوبو تنده نه ماتېږي
اخيستی نه شي بوسه په پيغامونه	يار له ياره خواپه خوا فايده مومي
ډېر مې وکړه په دا طمع ناکامونه	کامراني مې له تا هيڅ حاصله نه کړه
بېهوده بږدم و عتقاو ته دامونه	چې له تاد وفا طمع کړم پوهېرم
د هغو په جهان و خبثي نامونه	چې مجنون غونډي په مينه کې گمنا م شي

چې سښامشت و گروان وي له خوبانو
که نن و کاندې حميد سل سوغندونه

دويمه بېلگه:

ارزو مند د يار د درد په دوا مه شه	بېگانه د خپلو منځ لره رame شه
هنگامه د مينې گرمه ده تر حسنه	د مچنون د درگدا شه لپلا مه شه
که بانه دي د نگار تول تيره غشي	يو زما د زړه له نخني خطا مه شه
که مي پرپوته سپاهي په خاطر باندي	چي له زلفو د دلدار ده ربا مه شه
که بالا په عشق کي ډيري وي ناصحه	دا بلا واره په ما شه په تا مه شه
پروانه غوندي خو له پته چيسر سبزه	د سپند په څير شوخ چشم رسوا مه شه

هېڅ دي دم ورباندي نه لگي ناصحه
دا حميد بلا وهلی ملامه شه

د متن لنډيز:

عبدالحميد مومند د پښتو په پخوانيو شاعرانو کي د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کي تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حميد مومند شهرت او محبوبيت تر نورو زيات دی. د حميد ژوند تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پوري باوري دی. د شعر ديوان يې د ((در مرجان)) په نوم شهرت لري او پر ديوان سربره يې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او گدا، نيزنگ عشق او شرعة الاسلام. عبدالحميد مومند د خپل ځانگړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو دده د سبک پيرو کړي ده. هغه په پښتو شاعرۍ کي د نازکخيال او موشگاف شاعر په توگه هم پېژندل کېږي.

هالالی چغتایی: د نهمې هجري پېړۍ د پای او د لسمې پېړۍ د پیل شاعر دی. هالالی چغتایی د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم يې بدر الدین دی. په ۹۳۶ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنیمت د مغولي اورنگزېب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان نندیم او مصاحب و. وېل کېږي چې مولانا غنیمت د محمد مکرم خان د زوی عزیز او د هغه د پي مخي (معشوق) يعني شاهد کيسه د نيرنگ عشق په نامه په نظم و ليکله.

هندي مکتب یا سبک: دا چې په فارسي یا پښتو ادب او شاعری کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي بېلابېل نظرونه لري. ارواښاد محمد حیدر ژوبل د هندي سبک ځانگړني داسې شمېرلي دي:

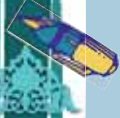
۱- باریک مضمونونه، پېچلي افکار، غیر طبیعي خیالونه، خاصې استعارې، کنایې او تشبیه‌گانې او ډېره زیاته خیالباغي.

- ۲- له ژوند نه شکایت، د ژوند د کرختیږنو اړخونو بیانول.
- ۳- د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او ځپگان څرگندولو ته تمایل.
- ۴- ویاړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتیا فخر کول.
- ۵- له حده زیاته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانیو کتابونو او د شاعرانو د دیوانونو د انتقادي متن ترتیب دې ته وایي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه یو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقیقت کې له بېلابېلو نسخو د یوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وایي.

فعالیتونه

۱- ددې متن یو یو پراگراف دې یو یو زده کوونکی په لور غږ، ولولې او نور دې غوږ ورتنه کېږدې.

۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه و اېښي:

- حمید مو مند له کومو دوو نورو نویالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې یادېږي؟

- د حمید مو مند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

- عبدالحمید مو مند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳- زده کوونکي دې په دغو څلور ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:

حمید مو مند ددغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنگ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او گدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او گدا، نیرنگ عشق

د: شاه و گدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنگ عشق.

۴- څو تنه شاگردان دې پر دغو موضوعگانو لنډې خبرې وکړي:

• د هندی مکتب ځانگړنې

• د حمید مو مند د ترجمه شوو کتابونو ځانگړنې

• د حمید مو مند آثار

کورنۍ دنده

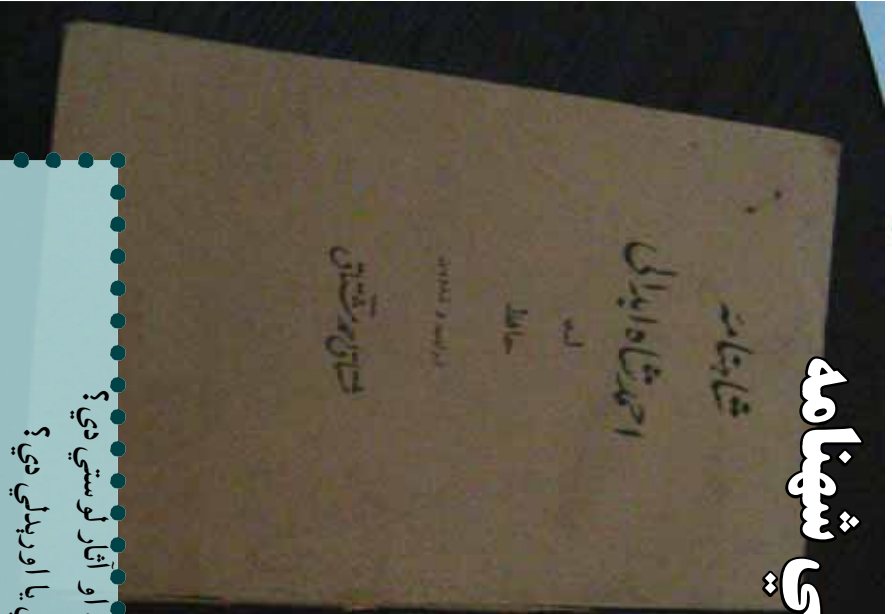

زده کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډه څه ولیکي او په بله ورځ دې یې په توگي کې ولولي.

احمد شاهي شهنامه

- د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟
- د احمد شاه بابا خپل شعر و نه مو لوستي يا اورېدلي دي؟
- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی دی. د هغه په همت له افغان هوتکي پاڅون وروسته د نوي خپلواک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا ددې په څنگ کې چې نوميالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصيت هم و. له کتاب او علم سره يې د زړه مينه لرله او د واکمنۍ له بوختيا وروسته سره يې کتاب او قلم هم د بوختيا وړيوه برخه وه.
- دلته ددغه افغان واکمن بابا په اړه د لیکلي شوي شهنامې په باب تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کېښل شوي ده.

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پښتو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حساسې بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پوځیو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و. د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یو زینتی، قلمي نسخه د انگلستان په ((بریتیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پښتور کې د پښتو اکېډمۍ له لوري او په راوړوسټه کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پیژندنې او تعلیقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سرېزه او همت چاپ شوي ده.

لکه چې ارواښاد استاد رشاد لیکي: ((حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاپړوڅو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پښتور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ويلي دي:

د مجلس یاران دي ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان
د وطن په بهلانه کې یې ويلي دي:

که مرغزل لرم وطن تری جدا یم په دا تن
دا امید لرم له خدایه که مې بوزي له دي ځایه
که سفر کړي د ختن هېر به نه کړي خپل وطن
په کمند د غم اسیر یم بی وطنه اوس فقیر یم
د ختن د ملک غزال یم اوس بندي د غم په جال یم
حافظ گل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زیږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت

له وطنه لېري په پنجاب کې او سېدلې دى. د هغه له شعر ونو ښکاري چې په ډېلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملگرى و. ژوند يې تر ۱۷۹ هـ. ق. پورې باوري دى... د موجودې شهنامې د ټولو بيتونو شمېر څلور و زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقيپه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلي دي. يوه يې د بېلگې په توگه را اخلو:

گاه دې مخ کله دې څنگ گاه دې صلحه گاه دې جنگ
اوس خندا کوه خوشحال شه له زړه لېري کړه دا زنگ
که دولت درسره ډېر شي خو بېه پاتېه شي ملنگ
تمام لاندې شو تر خاورو ډېر يوسف غوندي خوشرنگ
له اشنا سره اشنا شه که ته ډېر يې شوخ و شنگ
حافظ پاخښه قلندر شه او بس دا پرېږده آهنگ
احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړيو شپاړسو کالو د پېښو په روښانو لو او څرگندولو کې د يو ښه او گټور اثر په توگه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه ليکل شوى او د هرې مصرې سپلايو نه يې (اټه) او کله کله (نهه) دى. تر ډېره حده يې نظم روان او ساده دى.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سربزه (دنياچه) پيلوي:

ته زما په شعر کړه گوش	چې بلند شي په دا هوش
په تنظيم زما نظر کړه	ښه ترازه پرې دا بصر کړه
پرې دماغ کړه معطر	چې ماکور که دکشور
دا دنيا ده لکه باغ	چې بهار شي ورک شي زاغ
شاهنامه ده رنگينه	د خوبۍ ده گنجينه
په ترازو د عقل سنج	جواهر لري د گنج
ښه درونه ده دي ابادار	که يې پادشاه شي خردار

شاهنامه ده نوس عروس
سوزاوار ده د بادشاه
چي فرمان د شهریار و
چي حافظ دي شاهنامه که
شاهنامه دي کارنگین
یکي حال دي د جهان وي
بڼه ماکور دي که د جنگ
د بادشاه مي حال بيان که
ما بيان که په تفصيل
چي شاهنامه کړه ما اجازه
د طوسي چي شاهنامه ده
په پارسي ژبه بيان ده
اما دا وگوره گنج
په زینسان دراني
د احمد شاه دران
چي کتاب مي شه تيار
په څو ورځي، وم خاموش
معطر مي شه دماغ
شاهنامه کړه ماتياريه
پښتنو د پاره واره
ته پري وکړه بڼه نظر
مورڼ به نه يو دا به وينه
ياداگاري ده په دنيا
خدايه ته شه مي مهربان
بڼه کلام مي کړي شيرين

نه ثاني لري په طوس
دېد بڼه لري پر ماه
په زېبا بڼکلي گفتار و
په جهان دي دا نامه که
جور زېبا در ثمين
بڼه گنجونه دي عيان وي
چي پري صاف شي د زړه زنگ
چي دا سير يي د جهان کا
په خپل ځای په قال و قيل
رنگينه راغله طنززه
بڼه زېبا يي بڼکلي جامه ده
په قلم کافذ عيان ده
خوشنما دروزه سنج
بڼه بيان دي افغاني
یکي حال مي کړ بيان
په تحرير زمکا نگار
بيا مي شعر راغی په جوش
بڼه تازه په سير د باغ
دېر شيرينه دېر آبداره
دا خواري مي شوه په غاره
چي سنگين شي لکه غر
دا قصه به نور کوينه
له ما واوره دا وينا
چي شيرين مي شي زبان
چي تري څاڅي انگين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سرزېږي او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعليقات راغلي دي. په دغو تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلي ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه و.

د متن لنډيز:

- احمد شاهي شهنامه د حافظ گل محمد مرغزي په قلم ليکل شوی تاريخي اثر دی.
- دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښوونه ليکلی دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.
- احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۳۷۶هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. ددغه مهم تاريخي اثر يو ازبکي قلمي نسخه د انگلستان په ((بريتيش موزيم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مايکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوي ده.
- حافظ گل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابي شاوخوا د مرغزپه کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنگونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بيا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصيل سره راغلي دي.

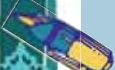

څرگندونه

مايکرو فلم: زياتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشيونونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايکرو فلم جوړېږي. مايکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوي بڼه وي او د يو شمېر تخنيکي وسايلو په مرسته ترې بڼه گټه اخيستل کېدای شي.

فغانيتونه

۱- زده کو ونکي دي يو ځل متن په چوپتيا سره ولولي، بيا دي ددي لوست د نظمونو برخه زده کوونکي په خپل خپل وار په لور غږ سره ولولي.

۲- زده کوونکي دي دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

• شهنامه څه ډول کتاب ته وايي؟

• احمد شاهي شهنامه د چاله خوا ايکل شوي ده؟

• احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه ايکل شوي ده؟

۳- دغو څلور څو اړه پوښتنو کې يو يې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:

- د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم دی؟

الف: خايعلوم

ب: پير محمد کاکړ

ج: حافظ گل محمد مرغزي

د: شمس الدين کاکړ

- د احمد شاهي شهنامې يوازینی، قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشيف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: برېښښ موزيم

د: د افغانستان د علومو اکاډمي، کتابتون

۴- دوه تنه زده کوونکي دي پر دغو موضوعگانو پنځه دقيقې خبرې وکړي:

• احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی

• د احمد شاهي شهنامې تاريخي ارزښت

کورنۍ دنده

زده کوونکي دي د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په باب دوه مخیزه لیکنه وليکي او په بله ورځ دي يې په پښتو ساعت کې خپلو ټولگيو الوته واوروي.

د پښتو ادب او سنی، یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب او سنی، یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې ددغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راڅرگنده کړي چې څنگه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختگونو او نورو پېښو په رڼا کې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنگه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم و:

۱- د نړۍ له بیلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له بېکېلاک سره د نوو نښو نښانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (بېکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لوېدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راوستولې. دغه اغېز پر ختیځو ځنډو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوي بېلګې او څرګنده موږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلې دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوري تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوړسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبوعو لازم پرمختګ وکړ. نوري فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نموني) د رارسېدو په حال کې و.

استاد حبیبی په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتي دوره پیل شوې وه او پر هندوستان باندې د انگرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخاني او د کتابونو د خپرولو وسيلې هم ډېرې شوې وې. انگرېزان له دغو څیزونو سره د اباسين غاړو ته هم راوړسېدل. دوی د پښتونخوا يو ستر فرهنگي مرکز يعني پېښور ونيو او په ۱۸۳۹م. کال يې پر افغانستان هم يرغل وکړ.

۲_ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جریده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷۴م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځینې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بیا د پښتو کتابونو د چاپولو بهیر لاړغندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جریدو د چاپ دغې چټکتیا پر ادبیاتو او د ادبیاتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امیر حبیب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جریده خپره شوه چې له یوې گڼې وروسته یې د څېړېدو لړۍ بنده شوه. ورپسې د افغانستان د ژورنالیزم د پلار، نوميالي لیکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانيه)) د جريدې خپروني د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳_ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پیل، د نوي ادبي بون لپاره یوه په زړه پورې پیلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبیه بنو ونځي)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل یې لاس ته راوړل. دې کار هم د پرمختګ نوي لارې چارې برابري کړې.

۴_ د مشروطیت غورځنگ په افغانستان کې د نوي سياسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زبړی له ځانه سره لاره. دغه غورځنگ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپیلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پوزنگي له ټيکپلاک څخه د وطن د خلاصون په بنياده نو جوړ شوی و. په دغه غورځنگ کې شامل زياتره مبارزان

علمي، ادبي او فرهنگي کسان و و، لکه: مولوي محمد سرور و اصف کندهاري، کاکا عبدالعزيز الکوزي، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدين افغان، محمد انور بسمل، کاکا سيد احمد لودين، محمود طرزي، عبدالرحمن لودين، عبدالهادي داوي پريشان او يو شمېر نور...

دغه غورځنگ هم زموږ پر او سنيو ادبياتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بيا له بهرني بيکپلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې يې زياته ونډه واخيستله. پښتو ادبيات، ددغو او يو شمېر نورو ټکو په پام کې نيولو سره يو نوي دوران ته داخليږي او دا د پښتو ادب او سني، يا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقيق ډول له کوم مهال څخه پيلېږي، د پښتو د او سنيو ادبياتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نو ميالي افغان څېړونکی محمد صديق روهي ددغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پايلې ته رسېږي:

د پښتو معاصر ادب په لره پښتو نڅر کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جريدي په څېړېدلو سره پيلېږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه باب شول او راحت زاخيلي، فضل محمود محفي، عبدالاکبر او نورو ليکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زري وکړل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دويم ځل (۱۹۱۱م) په څېړېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقيقت کې د شلمې پېړۍ په راپېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پيلېدو لپاره عيني او ذهني شرايط برابر شوي و و. په دغه وخت کې معاصر ادب د يو متعهد او رسالتمن ادب په توگه د ټولني په خدمت کې په کار واچول شو. ادبيات د يو معنوي مثال په توگه د ذهنونو د روښانوولو لپاره استخدام شو. ددغه وخت يو شمېر نامتو شاعرانو او ليکوالو د ادبي تخليقاتو له لارې د خانخاني، استعمار، خانخاني او استبداد پر ضد گړندی، مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسني دورې يوه اساسي ځانگړنه داده چې په دغو شعري او نثري

آثار و کي د موضوع او فکر له پلوه نوي موضوعگانې وړ داخلي شوي. د وخت عمده ارمانونه او هيلې د ادبي ليکنو او شعرونو محتوا شوه. ددې په څنگ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم يو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه و او بڼه، نوي ادبي ډولونه لکه: لنډه کيسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور و ليکل شول. د پخوانيو چوکاټونو په څنگ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم د دوشول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنيو ليکوالو او شاعرانو کې ددغو کسانو نومونه د يادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاري، غلام محي الدين افغان، مولوي عبدالواسع کندهاري، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوي، امين الله زمرالي او يو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نوميالي ادبي څېرې دادي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، مير احمد شاه رضواني، راحت زاخيلي، عبدالاکبر اکبر، عبدالملاک فدا، ماسټر عبدالاکريم او يو شمېر نور...

زموږ يو شمېر څېر و نکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو و پشلي ده او دغه راز په هره سيمه کې يې د ودې او پرمختگ پر ځانگړو شرايطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، ليکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ يو شمېر ليکوالو او شاعرانو په راوړسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تيليټي آثارو په ليکلو سره، نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د اړتيا و په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ايجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې ددغو کسانو نومونه په خاص ډول د يادولو وړ دي:

عبدالحي حبيبي، قيام الدين خادم، گل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صديق الله رښتين، عبدالشکور رشاد، محمد رفيق قانع، برهان الدين کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جيلاني جلالي، محمد موسی شفيق، سيلاب ساپي، محمد جان فنا، سيد شمس الدين

مجروح، سيد حسن حسن، بهاؤالدين مجروح، حبيب الله تږی، مستوره شال، ابراهيم عطايي، دوست شينواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم ددې دورې مهمې څېرې د يادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسين مومند، سيد رسول رسا، حمزه شينواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلام خټک، رشید علي دهقان او يو زيات شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پيلامې د يوې بېلگې په توگه له ((سراج الاخبار افغانیه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک يو شعر را اخلو او ددغې دورې د پيلامې د يوې بېلگې په توگه يې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د درې شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنگ پکې نه ښکاري او د وخت يوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لاهغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سياسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی:

يو سحر زما تر غوږ شو له بېله په قفس کې يې ژړل دا يې ويله
چې بندي شوم د صياد له سخته دله ولي نه پوښتي څوک حال زما يو له بله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما ولي حبس اېدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بيان کم نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
ننه ملگري چې چمن ته يې روان کم بيا بيان ورته دگل او د ريحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم
ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم

چاته وژاړم، پر چا باندي فریاد کم چاته خاورې پر خپل سر باندي باد باد کم
چاته وگورم په څه شې زړگی ښاد کم د صياد له لاسه چاته عرض و داد کم

څه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې اېدي شوم

ولې زه له خپله سېله راجلا شوم ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په وير اخته په واولا شوم کور وکلې مې شو پاتې خوار تنها شوم

کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کې
خدای دې ما غونډې اخته په جدایې کې

اوس به زه لکه هالنور په هو اتلمه په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غوږچمو به د گالاتو موسېدمه ورځ په ورځ به غوږېدمه لوېدمه
چا بندي کړم خدایه تې په ځان اخته کې
په قفس بې د زندان جگر سوخته کې

اوس به گرځېدم آزاد په چمنو کې الوتم به په صحرا او په باغو کې
مست به گرځېدم خوشحال په شگوفو کې ولې اوس يم په غمو په انډېښنو کې
چې بندي دې د قفس کړمه صباډه

خدای دې ما غونډې بندي که اې آزاده
الغرض چې ده وهلي دا نارې د قفس له لاسه و په غلبلې
چې نگاه د چمن باد راغی له کنبې چې پر ونښت دا بې و واته له خولې
مگر دا باد د چمن د خوا راغلی
چې زما صبر و آرام بې راڅخه وړی

د شعر وروستی برخه داسې ده:

په حسرت او په افسوس بې دا وېله و گاشتن ته بې کتل بیا بې ژر له
د قفس و دروازي ته بې ځغستله لار بې نه وه و زرونه بې کړول له
په هوا شو سر بې ونښت له قفسه
و بې توی شوي سوړ پور و لوړېد له هوسه

سر تر پایه په سر و وینو کې غرقاب و خان بابلی، زړه زخمی، حال یې خراب و
با بې هوښه، یا پر هوښ، په اضطراب و چې پر هوښ په شو گویان به په داباب و .
سر مې بایلو په هو ا د آزادی

شکر شکر شوم فدا د آزادی

په افغانستان کې د پښتو د معاصر و ادیبانو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد رو هی په دې اړه و اېي: (په قفس کې بېل) په سمیو لیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات څرگندوي او خلک فداکاری، ته را بولي. د پوهاند حبیبی په وینا، دا شعر د و مره مقبول و چې په کندهار کې حتی د ښځو خولې ته هم و لو بده، خو له په خو له او رېدل کېده او د وطن له مینې به یې ژړل.
(په قفس کې بېل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلگه ده. په هغه کې یو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنگ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زاید الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه یې طبیعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصویر بشپړتیا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مریې توب پر ضد اعتراض او د طبیعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاو دانه گۍ مهر لگوي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادیبانو په تاریخ کې له لرغوني او منځني دورې وروسته او سنی، یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیلې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوي اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انگرېزانو برخل او ددې برخل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبو Eaton په ډگر کې نوي پرمختگونه او نور پېلابېل عوامل ددې سبب شول چې په ادیبانو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادیبانو موضوع او محتوی ته نوی رنگ ورکړ او هم یې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه یې هم بدلونونه وموندل. د پښتو د معاصرو ادیبانو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې گڼ او مهم آثار و لیکل شول او د ادیبانو په بهیر کې نوي پرمختگونه رامنځته شول. د معاصرو ادیبانو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړي دي.

محمود طرزی: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد طرزی زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنی له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سرلوح الاخبار اقلیایه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانگړی ځای لري او هم دنوي او معاصر ادب په پرمختگ کې، د غازي امان الله خان خسرو، د مشروطیت د غورځنگ یوه مخکښه څېره او دهغه د واکمنۍ په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد داخلي اړو دور په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنگ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنگ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې د یو شمېر روڼ اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزينو له لوري دغه سياسي ملي غورځنگ تاسیس شو. دې غورځنگ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنۍ پر ځای د قانون واکمنۍ، انگریزانو له بنسټلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف د یادولو وړ دي. دغه غورځنگ د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې بااعدام او یا بنديان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورينو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیستله.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دا دی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروگرام د پیل لپاره د ټولني شرایط او امکانات څه دي؟ آیا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ ددې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروگرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وگنئ، آیا د ټولني موجود و اقعیتو نه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د دې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولني د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو د وړاندو په بل پورې مربوط دي.

کم (ګرم): په ځینو شعرونو کې د لیکدود له مخې لهجوي اغېزې راڅرګندېږي، یا شاعران ځینې کلمې هغه ډول لیکي، چې وايي یې، لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې بې) تې (ته بې) او نورې...

۱- د مولوي صالح محمد هوتک د شعر يوه بڼه برخه دې بېلابېل زده کوونکي په لور غږ و لولي او په سمه توګه دې بې ادا کړي.

۲- زده کوونکي دې دغو پرېکړيو ته څو اړونه و وايي:

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پيلېږي؟
- محمود طرزي په کوم نوم شهرت لري؟
- د افغانستان د مشروطيت غورځنگ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطيت د غورځنگ سياسي او ملي هدفونه کوم و و؟
- ۳- د پښتو د معاصرو ادبياتو د دورې د يو شمېر مخکښو او نو مياليو څېرو نومونه واخلئ. هر ښاګرد دې يو يو نوم يادوي او د ټولګي يو تن زده کوونکي دې هغه په يو پاڼه کې يادداشت کوي. کېدای شي زده کوونکي تکرار شي او نوي نومونه و وايي. که کومو ښاګردانو ته د هغو ليکوالو د کتابونو نومونه ياد و و، هغه دې هم يادوي او په پاڼه کې دې بې لیکي. هر هغه ښاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه ياد کړل، ددې لوست د (ممتاز ښاګرد) په نوم دې و نومول شي. کېدای شي ښاګردان ځينې څېرې هم يادې کړي چې په دې لوست کې يې نومونه نه دي راغلي.
- ۴- زده کوونکي دې ددغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي:

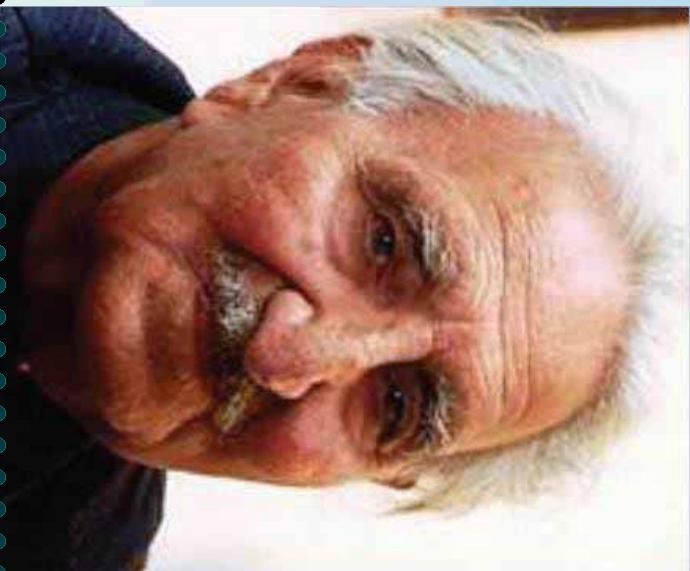
 - د افغانستان د معاصرو ادبياتو د دورې ځانګړنې
 - معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

زده کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بېلبل)) په اړه يو مخ ليکنه وکړي او ارزښت دې بې هم څرګند کړي.

غني خان – نه هېر بدو نکی شاعر

- د غني خان په باب مو څه لوستي دي؟
- – د غني خان کوم شعر مو ياد دی؟
- د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دی. تاسو تر اوسه
- پورې د معاصر پښتو شعر د ځينو څېرو په باب معلومات ترلاسه کړي دي. په دې
- لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند په اړه او د شعر د ځانگړتياو په اړه يې خبرې
- کوو. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لولو.
- په لوست کې به تاسو ته څرگنده شي چې زموږ دغه وتلی شاعر زموږ د اوسني
- ادبي تاريخ په پاڼو کې د کوم دريځ او مقام لرونکی دی؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نوميالي مشر او د پښتنو او د هند د لويې نيمې وچې د خپلو اكي د ستر مبارز افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱۴م. كال كې د پښتونخوا د هشنغو په اتمانزو كې زېږېدلی دی. په پنځه كلنۍ كې يې مور له نړۍ سترگې پټې كړې او پلار يې د ژوند اوږده كلونه د هندوستان د انگرېزي حكومت په زندانونو كې تېر كړل. له دغو ناروړه حالاتو سره سره غني خان په دې و توانېده چې زده كړې پيل او دوام ورته وركړي.

لومړنۍ زده كړې يې د اتمانزو په آزاد ښوونځي كې ترسره كړې. استاد ښووا په دې اړه ليكي: ((پاچا خان خلكه خپل زامن دغه د غربيانو ښوونځي ته واستول چې خلك ونه وايي چې پاچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپير كوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بيايي او د نورو زامن د غربيانو ښوونځي ته استوي.))
غني خان د نورو زده كړو لپاره انگلستان او امريكې ته هم لاړ، خو څرنگه چې مبارز پلار يې بيا بيا د پرزگيانو زنداني كېده، نو زده كړې يې نيمگړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده يې د پاچا خان په لارښوونه د ټاگور په نړيوال پوهنتون كې هم زده كړې وكړې.

له زده كړو وروسته يې څه موده د بورې جوړولو په يوه فابريكه كې د انجينېر په توگه كار وكړ او بيا يې د خپلو ځمكو سرپرستي كوله.
له سياسي هڅو سره خو يې د ژوند له پيله گډمول كړی و، د پاچا خان د سياسي نهضت ((خدایي خدمتگان)) د ملاتړ لپاره يې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو يو نهضت هم جوړ كړ.

په ۱۹۴۵م. كال كې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توگه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بيا وپشلو وروسته غني خان ونيول شو او شپږو كاله يې د پاكستان په زندانونو كې تېر كړل.

عبدالغني خان د پښتو نوميالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو كې يې د سياسي مبارزې په څنگ كې لوړه شاعري هم كړې ده. د شعرونو دغه ټولگې يې چاپ شوي دي:

۱- د پنجري چغار: د غني خان د شعر لومړنی ټولگه ده. د زندان له فريادونو يې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې يې دغه مجموعه د هريور په جيل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵۶م. کال کې په پېښور کې چاپ شوي ده.

۲- د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوي ده.

۳- پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.

۴- د غني کلیات: د غني د شاعرۍ کلیات په ۱۳۶۴ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹۶م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترگې پټې کړې. غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د يوه ځانگړي دريځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوي پښتو شاعرۍ کې د يو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي: ((زه د پښتو په اوښو شاعرانو کې څو تنه دگوتو په شمار پېژنم چې هر يو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خيالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بيلابېلو لحاظونو يو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. يو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راوښوولو کې د يوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خيالات ډېر عالي دي او د چا زندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خو ښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقليد څخه سرکښي ده.))

د غني خان شاعري د يو شمېر ځانگړنو لرونکې ده چې ځينو ته يې پاملرنه کوو:

۱- له هېواد سره مينه او له خلکو سره يې مينه او له آزادۍ او آبادۍ سره يې مينه د پښتو شاعرۍ په بهير کې يوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاينې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتو نڅو اير خاوره د پرنګې د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنگامې زموږ د ولس د احساساتو او وولو په راوښوولو کې خپل ځانگړی ځای لري، لکه چې يو څېړونکی وايي: ((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لويه نيمه وچه او پښتو نڅو اير پرنګې ښکېلاکې

خپور و) د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لگيا وه، د قام حوصلي يې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نور ميايي شاعران شامل و. لکه: فضل محمود مخفي، عبدالملک فدا، حبيب الله کاکا، فضل الرحيم ساقی، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانه خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې يو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ يوه ځلانده لاره وه، ځانله رنگ يې و او که زه و وایم چې دغه شاه زلمی شاعر ددغې ډلې سرخېل و نو بې ځايه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونى فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه يو بيت يې د ډېرو ځواب وايي:

چې خازي شتي مې په قبر وي و لاړې
که غلام مړ و م، راځئ توکئ پرې لاړې

۲_ د غني د شاعرۍ، يا د هغه د شعري سبک يو بل عمده خصوصيت دادی چې که هغه هر څه وايي، په صداقت او زيات صراحت يې وايي، غني خان ته که د خپل خان او يا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پيدا شوی دی، نو په هماغه بڼه يې په څرگنده بيان کړی دی. هغه خپل پلار ته په يو ليک کې لیکي:

ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي زه يې لولم هره شپه دوياړ دوياره
کله خاندانم کله ژارم لېونى يم اى زما په بند کې پروت غريبه پلاره
خدای به رحم و په تا باندې لږ کړى بل بښه زوى به يې و کتلې ستا د پاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نشته ستا نېکې زما بدۍ دواړه يې شماره
ته سالار يې د کاروان په نېغه لار ځي زه کور ځغلم لکه او بښه بې مهاره
ستا د زړه فواري ډکې دي لسه مېني زما زړه وچ کوهی نه وهي يو داره

د (خانانو) په نوم په يو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بديو، ترگښيو او نورو ناخوالو څنډه يې په ډېره ښکاره توگه کوي.

۳_ د غني د شاعرۍ بله ځانگړنه داده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظرياتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

۴_ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زياتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د

شاعری د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ ددغه شاعر د کلام د ملاګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوي. دغه ډول شعرونه له توکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بیا یې د شعر په ښکلا کې ښخاري. هغه د طنز، خندا او توکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځایوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناوړتیاوو له امله ورپیدا شوي وي. د غني طنزپه شاعري، د هغه د انتقادي شاعری، مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولولې پکې پرته دي:

ای زما وطنه!

ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د تورو ښانې زما

زه یم ستا د خاورې ته زما د مینې جوړ یې
ته مې د غیرت او د پښتو رنگینې جوړ یې
ته مې د نیکه او د بابا د وینې جوړ یې

ستا زړه کې ویدې دي ټولې تلې زمانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما
سترګې مې لوګی شه ستا د خاورو د کورونو نه
عقل مې ایرې شه ستا د پاره د فکرونو نه
څار شمه قربان شم ستا د غرونو د سیدونو نه

ستا هره دره کې دي د تورو ښانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کومه
ته چې خوار و زار یې زه به خوب او راحت څه کومه
ستا سر چې وي تپت نو زه به شان او شوکت څه کومه

مسته په دې خاوره کوم په وینه مستاني زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

يا خو به دې سيال کرمه و وطنه د جهان
يا به ستا په پښو کې توري خواړې کومه ځان
زه به درې وړې شم خو تا به کرم ودان
نریمه پښتون یم تا ته یاهې افسانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دویمه بېلگه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې توپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزينو سره يوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټينگار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورگري بې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا اې خالده وگوره
پاڅه علي مرتضى دا تماشه ووينه
جنگ له دې منصور روان جنگ له نه تفنگ لري
توپ او نه تفنگ لري نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري نه د دښمن نه ويني
زور د دښمن نه ويني داسې لېونی روان
دار او رسن نه ويني دا د مستانو خان
دا د پښتنو ملنگ څه بادشاهي رنگ لري
توپ او نه تفنگ لري جنگ له دې منصور روان

دشت بيبان نه ويني
غم او ارمان نه ويني
مينه رنگارنگ لري

سپين مخ د ليلي ويني
زړه يې د يو ارمانه ډک
سري د بلور سترگې يې

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

مست لکه مجنون روان
زوی دی د پښتون روان
څه غيرت او ننگ لري

تاج يې د اغزو په سر
نوم د پښتنو گټي
نر دا د نرانو خان

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

مرگ له يې سينه ورکړله
خپله وينه ورکړله
والله هر څه چي ملنگ لري

سر يې کينود خاورو کي
د پښتون د سر صدقه يې
وي هر څه مې د قام دي

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

دا ميدان مو هېر نه شي
هغه خان مو هېر نه شي
دا مکان مو هېر نه شي

اې د پښتنو بچو
سپين سر يې د وينو ډک
پروت دی دلته خاورو کي
پاخځئ ننگ پرې وکړئ

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرننگ لري

د متن لنډيز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نو ميايي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ۱۹۱۴ م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالي، لياره يي په ملي مبارزه کې هم گډون کړی او د ((پښتون زلمی)) په نوم يو غورځنگ يي جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې يي له نوښته ډکې هڅې کړې، پياوړې او ښکلې شاعرانه آثار يي موزې ته راپرېښي دي. په کتابونو کې يي: ((د پښورې چغا))، ((د غني پلوشې)) او ((بانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعر نو تو له مجموعه يي ((د غني کلیات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

څرگندونې

خدایي خدمتگارا: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنگ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملگرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱ م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافغانه)) په نوم یو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بیدارۍ او د پښتني ټولني له بدو رواجونو او بدمرغيو سره يي نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹ م. کال کې د ((خدایي خدمتگارا)) په نوم و نومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنگ کې يي بیا هم د خپلې ټولني اصلاحي پروگرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادیبانو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر و تلي او پیاوړې شاعران او مهم آثار يي رامنځته کړل.

سبک: هغهي خانگري شپوي يا لاري ته ويل کېږي چي د يو کار د ترسره کولو او د يو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده يې هم گڼلې شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه خانگري دي چي د ادبي او هنري آثارو د بيان، ودي او د ليکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوايي ارزښتونو او نورو په برخه کې يو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقيقت کې سبک د يو اثر او يا يو ليکوال د آثارو د ځانگړنو او مشخصاتو ټولگه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځينو ليکوالو په دې نامه هم ياد کړی دی. د دې لپاره چي په شعرونو کې يې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېري نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د يو ډول لېوني بغاوت بېلگې دي چي فلسفي رنگ هم لري. له همدې کبله ځينو ليکوالو لېوني فلسفي بللي دي.

طنزپه شعر: هغه شعر ته ويل شوی چي د طنز او مزاح رنگ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خدا او توکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخي خبرې، په خوږه بڼه کېږي او يا دا چي ترخه وينا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو ددې ډول شعرونو او ليکنو اغېز زيات وي. له څرگندو او ترخو حقيقتونو څخه دغه ډول بيان ډېر په زړه پوري او اغېزمن راځي.

۱- زده کوونکي دي، د لوست د متن او څرگندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبي سبک څه ته وايي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاضله)) او ((خدایي خدمتگار)) غورځنگ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟

- غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېوني فلسفي نوم ورکړی دی؟

- طنزپه شعر څه ډول شعرونه وايي؟

۲- د غني خان د شعر مهمې څلور ځانگړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې څلور تنه زده کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولگيو الو ته تشریح کړي.

۳- د غني خان د کتابونو په باب دې يو يو زده کوونکي لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې يې يو يو معرفي کړي.
گرامري برخه:

۴- د دې لوست (لس – لس) صفتونه دي، هر زده کوونکي په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده کوونکي دې تکراري صفتونه نه وايي او همدا سې دې تر وروستي شاگرد پورې د لوست د صفتونو (ستاینو مونو) لوستل دوام وکړي.

زده کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنگ ته دی منصور روان توپ او نه تنگ لري

او بیا دې د پاچا خان د نه تاوتریخوالي (عدم تشدد) د نظریې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او ددې شعر په باب لږ تر لږه یو مخیزه مقاله ولیکي.

په بهر کې پښتو پوهان

- د پښتو ژبې او ادبياتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې
- هم شته دي. له ډېر وخت راهيسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانگړې توگه د
- پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې يې دي.
- دغو کسانو چې مورخ يې ختيځ پوهان او پښتو پوهان يول، د پښتنو د تاريخ، ژبې
- او ادب په باب داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه يې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي
- کړې او پېژندلې دي.
- په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د يو څو
- نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ختیځپوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او ددغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په باب څېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبیاتو په باب څېړنې ګروېږنې کوي. په یو شمېر لوېدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتیاوو له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور پر کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانګړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي. د ختیځپوهانو او پښتو پوهانو کار مور ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړۍ خبره خو داده چې د همدوی په وسیله پښتانه پښتو ژبه، پښتني ټولنه او کلتور او ددې ولس ادبیات ددغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړې مزی په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دي ته اړ شوي دي چې د همدغو ختیځپوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي ګام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تېری د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوری)) په سربزه کې لیکل شوی:

د شرقي مستعمرو په چلو و نکو غربي استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم و و چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنګ یې ددغو هېوادونو د فرهنگ په باب هر اړخیزې څېړنې هم وکړې، د شرقي ژبو آثار یې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قیمتي او

ناویات آثار یې خپلو هېوادو ته یو وړل. او س د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپایي بنکېلاګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي څارانو او د جنوب له خوا د بریتانیا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختیا غوښتنو نکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتیژیک موقعیت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو بنکېلاګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځینې توتې بېلې کړې او اوږده کلونه یې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځینو نظامي او ملکي مامورینو یې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنگ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه یې هم و لیکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې یې په اروپایي ژبو وکړې.

د اتلسمې میلادي پېړۍ په وروستیو کې پښتو ژبې، ادب، تاریخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (څاري روسیې او انګرېزانو د وړو) پاملرنه رااوښتې وه. په روسیه کې د پښتو په کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بیا پکې انګریزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتیت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسیې په پلازمېنه (پایتخت) ((سنت پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسیه کې د پښتو او پښتنو په باب څېړنې شوې دي، لکه:

- دکلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.
- د پروفیسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاریخ په باب د هغه څېړنې، په راوړوسنه کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سینټي پترزبورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوریتونو کې د پښتو ژبې، تاریخ او ادب په باب ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختیځې اروپا په ځینو هېوادونو کې هم د ختیځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پیدا کړ، لکه: د هغه وخت ختیځ جرمني، پولنډ، چک او نور....

د افغانستان ختيځو او جنوبي خوا و ته د هندوستان په خاوره کې راټوکېدونکي ښکېلاک هم د اټلسمې پېړۍ په وروستيو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زرو ادیانو د کتابونو له پښتو ژباړې، څخه په دې لړ کې خپل کار پيل کړ. وروسته يې د پښتو ژبې او گرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د گرامر، ادب، لغاتو، تاريخ او جغرافيا پر موضوعگانو يې پوره کار وکړ. تر راورتي وروسته د لوېديځې اروپا په ختيځو هغه کې د پښتو خواته پاملرنه و او ښېله او په راوروسته کې په لسگونو ختيځپوهانو په جرمني، انگلیسي، فرانسوي او ايټاليایي ژبو د پښتو ژبې، ادبیاتو، تاريخ او فرهنگ په باب مقالې، رسالې او کتابونه ليکلي دي او دا هلې ځلې تر اوسه پورې کله په شور او کله پښه نيولې روانې دي.

ددغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځينو برخو کې په نیمگړتياوې هم لري. د پښتو د فرهنگ او ژبې د پېژندنې او معرفي په باب چې کوم کارونه د پښتو له خوا شروع شوي دي، زياتو د همدغو ختيځپوهانو له آثارو گټه اخيستي ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصیتونو او کتابونو په باب يې معلومات ددغو ختيځپوهانو له اثارو اخيستي دي.

پوهاند ډاکټر حبيب الله تړي هم د ختيځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سريزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وايي:

څرنگه چې پښتانه د څير د درې يا په اصطلاح د پخواني هند د دروازي او د دغې ستراتيژيکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله يې د شرق او غرب ترمنځ په هغو ډغرو کې ډېر مهم موقعيت لرلی دی چې په لوېديځ کې (ستره لويه) بلل شوي ده. دا ستره لويه چې تخمیناً دوه پېړۍ دمخه پيل شوه، تراوسه هم په يوه يا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقيقت کې همدغه د ختيځ او لوېديځ ترمنځ د ډغرو يا ستري لويې په لړ کې پيل کړل. داسې چې د لويې لومړني لوبغاړي يعنې انگلستان او روسيه دواړه په خپلو ډغرو کې د پښتو خاص اهميت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بيا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه يې د خپلې سيالۍ ډېره مهمه

برخه وگڼله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غریبانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بیلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولني د بیلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نو لسمې پېړۍ له نیمايي نه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. ددغو آثارو یو شمېر یې دومره پاڅه او معتبر دي چې تراوسه یې بیا چا ساری ونه لیکه.

د نړۍ په گوت گوت کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله څېړنې ډېر وخت غوړې، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډیز سره پېژنو:

بوریس اندریویچ ډورن: په ۱۸۰۵م کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په جوانۍ کې د روسیې دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند ترپای پورې هلته پاتې شو. پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانگو سره زیاته مینه لرله او د لندن او اکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي و. په روسیه کې د څارکوف او پترزبورگ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورگ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورگ کې د پښتو د قلمي نسخو په راتولولو کې ستره ونډه لرله. د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بیلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متنونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

هنري جورج راورتي: د ختيځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړ کي انگرېز پښتو پوه جورج راورتي د پښتو ژبې او ادب په لړ کي ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م کي په انگلستان کي زېږېدلی او په ځوانۍ کي يې په هندوستان کي نظامي کار پيل کړ. په دغه لړ کي يې د هغه استعداد له مخي چي لاره يې، د هندوستان يو شمېر ژبې زده کړي او کله چي پښتو نخو اته تبديل شو، خپله ټوله پاملرنه يې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او ددې سيمې جغرافيا ته واړوله. د راورتي په مهمو کارونو کي د هغه لوی پښتو گرامر دی چي څو څو ځله يې چاپ کړی دی. پښتو انگليسي قاموس او د ((گلشن روه)) په نوم کتابونه يې ډېر ارزښتمن دي. په ((گلشن روه)) کي يې له سرېزي وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلگي راټولي کړي دي. د يو شمېر نورو کتابونو ليکوال هم دی.

هنري والتر بيليو: په ۱۸۳۴م کال په هند کي زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه يې زيات آثار ليکلي دي. ((پښتو گرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) يې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار يې هم ليکلي دي.

تور برون: تور برون په بنو کي د برتانوي هند د حکومت د يو مامور په توگه کار کاو. وروسته يې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کيسو او سندرو سره ځانگړي مينه پيدا شوه، هغه يې راټول او په ۱۸۷۶م کال کي يې د ((بنو - زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جيمز ډارمستېر: دغه نوميالی ختيځپوه او پښتو پوه په ۱۸۴۹م کال کي په فرانسه کي زېږېدلی دی. په پاریس کي يې په ادبياتو کي تر ډکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸۶ - ۱۸۸۷م کلونو کي په هند کي د ژبنيو پلټنو دنده وروسيارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کي يې څېړنې ترسره کړې.

د نوموړي مهم اثر ((د پښتو نخو د شعر هار و بهار)) نومېږي چي د انگرېزانو په وړاندي د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاريخي سندري او چاربيتي يې پکي راټولي کړي دي. د دارمستېر دغه اثر او د پښتو په باب د هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې

د زيات قدر وړ دي. په ختيځپوهانو کې دارمستتر هغه څېرو لکه دی چې د مقایسوي څېړنو له مخې دې پایلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آریایي ژبو په لویډیزه یا آریایي څانګه پورې اړه لري.

پروفیسر مارګن سټیرن: په ۱۸۹۲ م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې یې د هندو اروپایي ژبو د تدریس چارې پرمخ بیولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره یې پښتونخوا او افغانستان ته سفر ونه وکړل او ددې ژبې په باب یې ډېرې په زړه پورې څېړنې څېړې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقیق او تدریس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د یو شمېر نورو پښتو پوهانو په یوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان ګوردن لاریمر، ډیوډ لاریمر، روس کیپل، هاول (څلور واړه د انګلستان)، پروفیسر اسلاتوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتریشی)، ډاکټر برټي بیچکا (د چک جمهوریت)، پروفیسر لیبیدف، پروفیسور دوریانکوف، مېرمن کالینینا، مېرمن ګراسیمووا، و. کوشیف، ګ. ف. ګیرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسیې) ډاکټر میګنزی (د انګلستان)، منو هرسنگه بټرا (د هندوستان) صولت شاه مېرګن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالصفيظ غني یف (د ازبکستان) جوزف اینو الېسن او فین ټیسین (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سیسیان هاینه (د جرمني) ځوان پښتو پوه) او یو زیات شمېر نور...

د متن لنډیز:

د نړۍ په ګوټ ګوټ او په تېره بیا په لویډیزه نړۍ کې یو شمېر داسې پوهان وو، یا اوس هم شته چې د پښتو د تاریخ، کلتور، جغرافیا، او د پښتو ژبې په اړه یې څېړنې

کړي دي. د بېلابېلو اړتیاوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار مور ته له خو اړخونو څخه زیات ارزښت لري:

۱- دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړیوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲- د پښتو ځینې غښتمنې قلمي آثار یې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې یې خوندي کړي دي، کله له مور څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غښتمنې آثارو په څېر ضایع شوي او له منځه تللي وای.

۳- د پښتو ادب ډېره ولسي پانگه یې له مرگه ژغورلي ده.

۴- د پښتو او پښتنو په باب یې ځینې داسې مهم آثار لیکلي دي چې ساری یې تراوسه پورې نه دی لیدل شوی.

روسي څاران: څار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله یې د څارانو په نامه یادېږي. (څار) د (تزار) په نامه هم یاد شوی خو اصلي بڼه یې په روسي ژبه کې (څار) دی.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انگریزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توگه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د بنېکېلاک دغه کمپنۍ په پیل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم راننوتله.

سټراټېژیکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سیمو ته کاروله کېږي چې د جغرافیایي موقعیت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعیت ته له جغرافیایي پلوه ځکه د سټراټېژیک موقعیت سیمه ویله کېږي چې د هندوستان – منځنۍ آسیا او چین ترمنځ پرته ده. دغه سیمه ځکه تل د زبرځواکونو له گواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سیمې دوی ته ځانگړی ارزښت هم لاره.

ستره لوبه: د روسانو او انگرېزانو ترمنځ زموږ په سيمه کې د سيالي هڅې چې د رقابت او رڼو پړاوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم يادېږي. د هغه وخت دوه زير څو اکه (روس او انگليس) وو او دلته يې د خپلو گټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پيل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نويو زير څو اکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سياسي مفهوم کاروله کېږي.

۱- زده کونکي دې يو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ څوډي متن يو پراگراف ولولي او نور دې څوډو ورته کېږدي.

۲- د متن له دقيقې لوستې او اورېدنې وروسته دې اوس زده کونکي دغو پوښتنو ته بشپړ څو اوبونه ورکړي:

- د لوبډزو والو له خوا ختيځپوهنه او پښتو پوهنه په پيل کې د کومو هدفونو لپاره پيل شوه؟
- ((د پښتو نڅواند شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی يې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختيځپوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳- د تبولگي ټول زده کونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره وليکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د يو پوښتنو پړه نوم اخلي او سياله ډله دې ددغه پښتو پړه د هېواد نوم ورته وايي. بيا دې سياله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. ښوونکي به په پای کې بریالی يا زياته بریالی ډله اعلان کړي.

۴- یو یو شاگرد د تولگی تختی ته راجگېږي او له دغو لغتونو څخه دې یو لیکي:

ناویات، مستشرقین، قرینه، مقایسوي

زده کوونکي دې په خپله خوښه ددغو لغتونو معنا کوي او یو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده کوونکي دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې یو څه خبرې هم پرې وشي.

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې یو ځل بیا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله یې که نور معلومات هم چېرته لوستي یا اوبدلې وي، ښه ترښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت ولیکي.

خدای دې نهه کا چاته وازي د آزار خولي
دغه خولي دې په معنا کې د بنامار خولي
د یوې خولي له آزاره وپرېږه
که په عمر دې دعا کاندې هزار خولي
چې پرې راشي د مظلوم د آه سیلی
کا له خوارو ایزرو ډکې د مدار خولي
چې څپېږي د مظلوم د آزار وخورې
د دپوال تر سورې پوچې کا د کار خولي
(حمید مومند)

الف جانہ خټک

– د خو ټنډو ټينځينه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

– د کومې ټينځينه شاعري شعر مو ياد دی؟

- د پښتو ادب په تاريخي څېړنه کې د نارينه و و تر څنگه د ټينځو ادبي هلې ځلې د هېر و لو
- نه دي. په پښتو ادبياتو کې هم په و لسې برخه کې د ټينځو ونډه که له نارينه و و زياته نه وي،
- په هېڅ ډول کمه نه ده. ددې په څنگ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ټينځو
- ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسيکو ادبياتو او اوسني ادب د ځينو ټينځينه څېرو په باب
- په بېلابېلو ټولگيو کې يو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د نوي داسې معاصرې
- شاعري په باب غوږيزو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعر ونه يې ډېر په زړه
- پورې دي. شعرونو ته يې ځکه ځانگړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولني او سټيو ډيموټيو
- ته هم پکې اشاره شوې ده، د کالونو هغه پخوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولني لپاره ډېرې
- نوي دي او داسې بسکاري چې زموږ ټولني د ذهنيت او فکر له پلوه له بده مرغه په نړۍ
- اڼيا کالو کې د ټينځو په برخه کې هېڅ پرمختگ نه دی کړی.

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدی باندې کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولگي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمگړې پاتې شوي. وروسته يې په شخصي توگه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسټرۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه. الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوعگانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنگ يا د پاچا خان له خدايي خدمتگار تحريک سره له نظري پلوه ملگري وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره د مينې او محبت نه ډک دی. د پښتنو د زبون حالت، او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده گي، له علم نه د دوی بې خبري گني. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومې او ازادۍ او دا بې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقي هغه لورۍ معراج ته ورسې چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلې دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب نه راوبښوي او د پرمختگ او ترقي په بهير کې د برابرې برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنگ څرگندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتې پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د گمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

پربوتی قام له ترقي بويه د برق په رفتار
د هر سحر په مقابل کې خپل ماښام پورته کړه
د یو څو کسو ترقي ته ترقي مه گڼه
که ترقي غواړې د قام هر خاص و عام پورته کړه
فخر افغان نه مې پیغام د ترقي راوړی
په دواړو لاسو دا پیغام په احترام پورته کړه
د جهالت الزام په تا باندې په ځای لگېږي
د خپل تعلیم انتظام وکړه دا الزام پورته کړه
د خپلې ژبې ترقي دې چې هم هېره نه شي
د انگریزی په شان معیار د خپل کلام پورته کړه
نر که دماغ وي ستا د قام بنځې یې زړه وگڼه
که ترقي دې وي مقصد ددې مقام پورته کړه

په دغه نظم کې چې اوس یې تاسو لولئ، الف جاني خټک د خپلې ټولني بوي سترې
نیمګړتیا ته اشاره کړې ده.

دا مې مطلب نه دی چې ظلم د خپل پلار وښایم زړونه ورته د خپلو خوښندو په انگار وښایم
زړه مې دا غواړي چې رانده سماج ته لار وښایم د رواجي پړوي نقصونه تار په تار وښایم
خدایه د ژبې طاقت د زړه طاقت راکړي
که په غلظه لاره خم ته هدایت راکړي

صافي اوبه تازه هوا ده د هر چا د پاره نه چې یوازي پیدا کړي خدای دی ستا د پاره
دواړه څیزونه یې وړیا شاه و گدا د پاره تا پابندی پری لگولي ده زما د پاره

ته درحمن په خزانو د و مړه پخپل ولي يې؟
مخ او ونکی له قرآن، تورات، انجيل ولي يې؟

لاړ شه په جيل کې ته د سپښن د قتلانو هغه طوق هغه بېړۍ، وگوره
کور کې د خپلې پښې حال يو گړۍ، وگوره تنگ نغړۍ، شلېدلی کت ساته پېړۍ، وگوره
وايه ستا پښې هم د قتل ارتکاب کړی دی
يا دې ځان خپل په مجرمانو کې حساب کړی دی

داسې، پرده د زنانه پن زياتوي خو شې تعداد د تيار خورو په وطن زياتوي
ستا او زما په شان بيمار لونه زامن زياتوي ضعف د بدن زياتوي وېره د دښمن زياتوي
نن د يیکارو خلكو ځای په مخ د مرکې نشته
دې پخپلې گرتنه ضرورت د اور بلکې نشته

ياد لره ستا يو و زرمات دی الوتلاى نه شي پښه دې ده گوده د ترقۍ په بام ختلی نه شي
ثاقلي لارې، ورپسې ته رسېدلی نه شي شرم اخيستی يې په ځای پاتې کېدلای نه شي
په سمه لاره کې ولاړ حيران پېښمان ولي يې؟
ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس گريان ولي يې؟

ته د مذهب په نوم پيم ما خ مړه ظلمونه کوي ته يې مذهب بولي زما په خيال کفر ونه کوي
خدای او رسول باندې د غير اعتراضونه کوي دين د اسلام بډناموي ټول رواجونه کوي
راشه چې زه درته د خپل دين حقيقت وښايم

همسې د خوالي خبرې نه حديت آيت وښايم

خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وگوره ته د عالم حکيم کلام په حکمت پور وگوره
سرسري مه گوره په عقل په شعور وگوره پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وگوره
ستا په عمل کې له آيت نه تجاوز ولي دي؟
د خدای رسول پر ځای دا استا حکم نافذ ولي دي؟

د متن لندیز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارینه و زياته نه وي، لږه هم نه ده. ددې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ يو شمېر نوښتونه لیکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک يوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهان کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي - اصلاحي حرکت (خدایي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعليم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه بې دغه شعر د زيات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکیب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولني د نڅوونو او ښځو د ژوند هنداره نيسي او ورته وايي چې اوس نو ته انصاف وکړه او ددغو نارواوو، نادودو او ظلمونو ځواب ووايه. موږ ټولو ته ددې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

څرګنده ونه

وښايېم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره بې اصلي بڼه (وښيېم) ليکل کېږي، خو دلته د الف جاني خټک په دې نظم کې د شعري اړتيا و له مخې (وښايېم) راغلی دی.

فعا لیتونه

۱- زده کوونکي دې د مېرمن الف جاني خټک ددغه نظم (ترکیب بند) يو بند په وار سره لولي او د بل کتار يو يو تن زده کوونکي دې په وار سره ددغه بند په باب دوه دقيقې خبرې کوي.

۲- ټول زده کوونکي دي پر ښځو ډلو و وپشل شي، هره ډله دي له دغو موضوعگانو بڼه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دي خبرې پرې وکړي. هره ډله دي خپل استازي وټاکي او بيا دي پر خپله موضوع ټولگيو الو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارينه وو برابره ونډه
- خدايي خدمتگار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم دي؟
- الف جانانه خټک څه ډول شاعره ده؟

۳- يو يو تن زده کوونکي دي د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه يو، يو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:

ترقي يافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هديره، ونډه.

زده کوونکي دي د خپلو سترگو د ليدلو حالاتو يا په خپل کلي- کور کې د اورېدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو بڼه يوه کيسه ډوله ليکنه وکړي.

ښه سسړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا
په بهارداره ونه تل وربړي کاني
ورته که کوره چې بهارداره ونه څه کا
په کينه په حسد هېڅ د چا ونه شي
هر سسړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا
(رخشمال خان خټک)

کيسه او ژوند

• کومې کيسې مو لوستې دي؟

• — آيا کومه ولسي يا فولکلوري کيسه مو زده ده؟

• — له کيسو سره مو ولي مينه ده؟

• خامخا به مو ځينې کيسې لوستي يا اورېدلي وي. بيايي په کور کې مو له نيا،
• نيکه يا مور و پلار څخه کيسې اورېدلي وي. دکلي له کومې بوټي، بښخي يا بوډا
• څخه به مو هم کيسې اورېدلي وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولگيو کې ځينې کيسې
• لوستي او دکيسو په اړه مو ځينې معلومات ترلاسه کړي دي.

• په دې لوست کې هم دکيسو په اړه خبرې لرو. دا چې کيسې له ژوند سره څه اړه

• لري؟ يا دا چې کيسې څنگه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې

• دي؟

د کيسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کيسه ژوند دی او ژوند کيسه. ددې خبرې معنا داده چې کيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقيقت کې د ژوند د کيسې جريان او تسلسل دی. ددې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بيان او يا د ژوند د پېښو کت مت ليکل، دانو کيسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو يو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کيسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخاېږي. د ژوند د عادي جريان او کيسې په باب يو ليکوال وايي:

ژوند کېږي، بي نظمه، بي ترتيبه او کله هم ښايې بي هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعيتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شیان لکه همغښي چې دي، تقليد شي، ښايې هيڅ ډول ټولنيز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ويلاى چې کيسه د ژوند ټکى پر ټکى تقليد دی، بلکه کيسه بايد د ژوند داسې تقليد وي چې د کيسه ليکونکي فکر او عاطفه ورسره ملاگري شوې وي او يو بل ډول بدلون يې پيدا کړى وي.

کيسه د ژوند يوه هنرمندانه طرح ده. د کيسې تاريخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاريخ کيسه له انساني ژوند سره په يوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې په روانه وي. هلته چې انسان و، کيسه هم وه، هلته چې ژوند و، کيسه هم وه. ژوند په تشبه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولای او کيسې هم په خلا کې نه شي ايجادېدلای.

لرغوني انسانان چې د طبيعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل يې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسپړى پيدا کړي. زياتې هيلې او غوښتنې يې لرلې. غوښتل يې چې والوزي، لري او ناپېژندل شوي سيمې او ځمکې وگوري، د غرونو څوکو ته وختلاى شي او د سيندونو تل ته ځانو ته ورسوي، څرنگه چې ددغو کارونو له سرته رسولو څخه يې وسه وو، خيال ته يې پناه وړله. داسې افسانې يې جوړولې چې وکولای شي خپلې دغه ډول هيلې پکې تسکين کړي.

په لومړي سر کې افسانې سمختې خيالې او له عجايبو ډکې وې. ښاپېږو او ديوانو ته يې پناه وړله؛ خو انسانانو ورو ورو په کيسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکيه

وګرځه.

کيسه د افسانې، نکل، حکايت، داستان او په نورو نومونو هم يادېږي او اوس دغه نومونه هر يو د جلا مفاهيمو لرونکي دي. په کيسه، داستان او نکل کې که له يوې خوا د ژوند تصوير او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کيسو تاريخي سير ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کيسو څنگه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ يو ليکوال ليکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې څرک لگېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لگېدلی دی. مورخ ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاريخي دور نه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و. ځکه خو مورخ وېلاي شو چې له تاريخ نه په مخکې دوره کې هم افسانې له دولونو څخه په يو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له دولونو څخه په يو ډول د خپل خيال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنگونه د لرغونو کيسو جوړونکي، ويونکي او بيا ليکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې مورخ وکولای شو، لومړنی افسانې او کيسې پيدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کيسو د تاريخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولې دي. خيال بخاري په دې اړه وايي:

انسانې ژوند ډېر زور دی. ددې په مقابله کې د ليک لوست چل بڼې آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کيسې له انسانې ژوند سره سمې راوانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که يو څوک د کيسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د يو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تياره و مومي او د تاريخ پاڼې به ورته بالکل سپينې ښکاره شي. هر کله چې کيسه د تاريخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زرو نه يادښت د مصر، هند او يونان دی.

د مصر کيسې له ميلاده مخکې نږدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کيسې زياتره د چادو او توتکو په اړه دي. د يونان په پخوانيو کيسو کې د حکيم اسيب (لقمان حکيم) کيسې ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کيسې هم د زيات شهرت

لرونکې دي.

د کيسو په تاريخي بهير کې د زماني په تېرېدو سره د بڼو او محتوی (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له وهې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبياتو او ادبي روایتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کيسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ويل شوي او يا ليکل شوي دي، د نن له کيسو سره څرگند توپيرونه لري.

په پښتو ژبه کې کيسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتني ټولنه کې په کليو، بانډو، کورونو، ډېرو او حجرو کې له کيسو سره د عام ولس مينه دا څرگندوي چې زمونږ په ټولنه کې له کيسو سره مينه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاريخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کيسې او نکل يا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د يوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف ليدل کېږي. کله چې مونږ د افسانې نوم اخلو، نو بايد دې ټکي ته پاملرنه وکړو چې افسانې او س يو خاص مفهوم پيداکړی دی. په افسانه کې هر څه په خيالي پېښو او څېرو او شيانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چنداني اهميت نه لري. له يو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنگ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنگ ميدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولای شي د وينو رودونه و بهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له يو سر څخه بل سر ته په يوه گړۍ کې ورسوي.

افسانه يوازې د خيالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي؛ خو نکل بيا داسې نه دی.

نکل ته پښتو ولسي کيسې يا پښتو ملي کيسې هم وايي. د افسانو او داستان دواړو ځانگړني لري. له افسانې سره يې توپير دادی چې نکل تر ډېره ځايه پورې د چاپېريال او ټولني له مسايلو سره اړخ لگوي او له داستان يا کيسې سره يې توپير دادی چې هغه د چاپېريال مسایل، قهرمانان او زمان يا مکان په يو څه مجرده بڼه راوړي.

ددې خبرې معنا داده چې نکل ولسي بڼه لري، مونږ ورته ولسي کيسې هم وايو او

مجردي مو خټکه وگڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولني او چاپېريال ترمنځ منطقي اړيکې نه ليدل کېږي او يا کمې ليدل کېږي.

داستان او کيسې سره ورته مفاهيم دي. دلته ټولنه او يا کرکټرونه په هر اړخيزه توگه تشرېح کېږي. داستان ليکونکي خپل اتلان له ټولني څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پري کوي او د ټولني توډي سوي پرې گوري او هرې لورې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د يو عادي انسان په توگه ورسره لاس او پنجه نرموي، يا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده گۍ ورسره چلند کوي.

کيسې د ټولنيز ژوند منعکسوونکي او څرگندوونکي هندارې دي او موربو کولای شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټيز مسائل په کيسو کې وليوو .

د متن لنډيز:

کيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقيقت کې لکه کيسه داسې ده. د کيسې تاريخ دومره زور دی لکه د ژوند تاريخ. کيسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کيسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کيسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کيسو سره د پښتنو په کليو، بانډو، جو نگر و، ډېرو او حجر و کې مينه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتيا څرگندونه کوي. افسانې زياتره په خيالي پېښو، خيالي څېرو او خيالي څيزونو پورې تړلې وي. نکل ته مورې پښتو ولسي کيسې يا ملي کيسې هم وايو. د خپلې ټولني او چاپېريال پېښې راخلي خو کله کله يې رنگ افسانوي کېږي. په داستان يا کيسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخيزه توگه تشرېح کېږي، اتلان له ټولني څخه ټاکل کېږي. کيسې د ټولنيز ژوند منعکسوونکې هندارې دي.

عاطفه: په ادبياتو کې او په تېره بيا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) (عاطفي بيان) (عاطفي چلند) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. مورخ کولای شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنگه چې داد او ايو هني اړونده اصطلاح ده، نو له ارواښي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندلای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز يا غبرگون دی چې له بهرنيو څيزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي لکه: محبت، شوق، کينه، قهر او نور...

له تاريخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې لېک يا خط نه و ايجاد شوی. په تاريخي څېړنو کې ددغې دورې څېړل ځکه ډېر اهميت لري او ستونزمن کار دی چې لیکلي اسناد يې نشته. د لرغونو هني په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانگړتياو و څرگندونه کېږي.

خيال بخاري: ارواښاد خيال بخاري د پښتو تکړه ليکوال و. د پښتور د پښتو اکيډيمۍ له نو مياليو څېرو نکو څخه و. د ژبنيو او گرامري څېړنو په برخه کې يې ډېر کار کړی او يو شمېر لرغونو او ادبي متنونو په باب يې هم څېړني کړي دي.

۱- بېلابېل زده کوونکي دي له دې لوست څخه په گټه د کيسې او ژوند د رابطې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.

۲- ددغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده کوونکي خبرې وکړي:

- له کيسو سره د خلکو مينه ځکه زياته ده چې
- د پخوانيو او اوسنيو کيسو يو څو توپيرونه
- په کيسو کې (عاطفي بيان) څه ډول دی ؟

۳- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- الف: آیا کيسه د ژوند تقلید دی؟ که نه، نو له ژوند سره يې څه رابطه ده ؟
- ب: د کومو هېوادونو يا تمدنونو لرغونې کيسې ډېرې مشهورې دي ؟
- ج: د افسانې، نکل او داستان يا کيسې توپيرونه کوم دي ؟

۴- په ټولگي کې دې دوه تنه زده کوونکي په خپله خوښه يوه يوه کيسه او يا حکايت په لنډيز سره واوروي چې يا يې چېرته لوستی يا يې له چا اورېدلي وي. يو يو تن زده کوونکي دې ددغې کيسې د ټولنيز ارزښت يا له ژوند سره ددې کيسې په رابطه لنډې لنډې څرگندونې وکړي.

هر زده کوونکي دې يوه يوه کيسه له خپله ځانه په کتابچه کې وليکي. کيسه يې بايد دغه شرايط ولري:

۱- کيسه بايد له خپل ځانه وليکي.

۲- د پورې داسې پېښې په اړه يا د يو داسې چا په اړه دي يې وليکي چې د هغه په باب ښه معلومات ولري.

۳- پېښه يا هغه شخص يا کړکېر د کيسه ليکني ارزښت ولري.

۴- کيدای شي دا پېښه يې خپله ليدلې وي، که هېڅ داسې پېښه يې نه وه ليدلې، بيا دې يې د داسې يو چا يا پېښې په اړه وليکي چې له چا يې اورېدلې وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

يادونه:

کيسې به په پرله پسې توگه په تړنگي کې اورول کېږي او درې غوره کيسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کيسې به د ښو کيسو په توگه د ټولو له خوا ستايل کېږي او بيا به د لېسې په ډيوالې جرېده او يا چاپي جرېده کې چاپېږي.

تور ته ځمه سپين ته ځمه زېر ته ځمه
د جانان د کور پورېتنه ترې کومه
هر يو ماته در د خپلې ليلې ښايي
اوس په منځه لار کې ناست کرم رېښه

دا د ژوند کبري وږي او اوږدې لارې
چې په هر قدم کې ډېرې خطرې دي
خو چې مخامخ د پټ، مينې منزل وي
نو له ټولو شېرښو نه خوږې دي
اجمل خټک

شفيق او پښتو لنډه كيسه

- د پښتو د کومو ليکوالو لنډې کيسې مو لوستي دي؟
- په پښتو ژبه مو د لنډو کيسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او يا يې نومونه پېژنئ؟
- د پښتو د او سني يا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفيق نوم اورېدلی دی. شهيد شفيق د پښتو کيسه ليکنې په لړ کې هم د يادونې کار کړی دی او ددې په څنگ کې چې شاعري يې کړې ده، په زړه پورې لنډې کيسې يې هم ليکلي دي.
- د تېرو ټولگيو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کيسې پر تاريخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پياوړي ليکوال (محمد موسی شفيق) د لنډو کيسو په باب بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

د ډېر شمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په درېيمه لسيزه کې) په هېواد کې خو داسې ليکوال رامېدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې تر يو حده آشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي گامونه او چټکول.

شهيد محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې مورخ ته ټولې لنډې کيسې راوړنه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توگه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولگه د ((صقريان)) په نوم په ۱۳۴۶ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په درې ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((صقريان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوي دي: ((هفته کو دک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او ددغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوي ولولې وروپيلې. د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړي په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. دنړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انگليسي ادبياتو سره آشنا شو او دغه اشنایۍ به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفيق ددغو لنډو کيسو د ځانگړتياوو په باب بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱_ د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او

مطبوعات علي نثر اغيز پري نشته چي د ژباړل شوي نثر گو مان دي پري و شي.

۲ _ طنز، د شفيق د لنډو کيسو يوه مهمه برخه ده. د طنز مالگه د هغه په ټولو کيسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالگه د هغه کيسو ته لا په زړه پوري بڼه ورکړې ده.

د ((ډاکټر صيب)) په نوم د هغه د کيسې ځينو برخو ته په دې اړه پارلمنه کو و :
(دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آينه وېرې اخيستی و چې ناڅاپه ورته د هوسې ترور پوښتنه وکړه:

_ ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چیرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان ځواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واړه پوښتنې وکړې:
- د ورځې څو مریضان درته راځي؟ يعني د ورځې گټه دي څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکر بې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شو چې د هوسې د ترور له يوې وقفي نه استفاده وکړي او ووايي:

_ صاحب وښئ زه د طب ډاکټر نه يم.

_ مانه خو ټولو ويلي و و چې ته ډاکټر بې!

_ ډاکټر يم، مگر د طب نه.

_ يعني اشنايان دي درته هسې په ټوکو ډاکټر وايي؟

_ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

_ نو څنگه ډاکټر بې چې معاینه خانه دي نشته او د ډاکټرۍ شهادت نامه لري؟

_ زه د ادبياتو ډاکټر يم.

- يعني چې څوک په ادبياتو باندې پوهېږي او زموږ ددې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعر ونه بې ياد وي، يوازې د هغوی ډاکټري کوي او د بل چا نه؟

- نه صاحب، زه په ادبياتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسې مداخله وکړه او خپلې ترور ته بې د ادبياتو د ډاکټرۍ د امکان په باب توضيحات ورکړل او ورته بې وويل: په نوره دنيا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

د هوسۍ، ترور همافسې په تعجب کې وه، غټه جتکه يې خوړلې وه، مگر له ډاکټر نه يې بيا هم پوښتنه وکړه:

– ښه خو کاله سبق دې ويلي دى ؟

– تقريباً شل کاله.

– خو کاله په يورپ کې وي ؟

– ايه کاله.

– او س دلته څه منصب لري ؟

– استاد يم.

– استاد يعنې معلم يې ؟

– هو !

د هوسۍ ترور په يو داسې عصبياني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول يې گران کار و...))

ډاکيسه په همدې توگه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوره کړو وړو انځورگري پکې د خدا او ټوکو په بڼه شوي ده. په حقيقت کې د ښاري ټولني کمزورۍ او نيمگړتياوي په ژوره توگه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالگې سره يوځای او په زړه پورې کوي.

۳ – په دغو لنډو کيسو کې د هغه وخت د افغاني ټولني د ژوند د ځينو حالاتو دقيقه څېړنه شوي ده. پر ډېرو اړخونو يې انتقاد شوى دى او دغه برخې د وعظ او نصيحت يا وچ اجتماعي انتقاد په توگه نه دي راغلي، د داستاني بياني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کيسه کې يې د يو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعليم يافته و و (لوستو کسانو) پر ذهن د پرديتوب زياته غلبه او اغېز ډېر ښه تصوير کړى دى:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه او س زيات و کم دري مياشتي تېرې شوي چې په يورپ کې و نو د خپلو وروستيو پنځو کلونو په استوگنه کې ورته دا

ضرورت ډېر زيات محسوس شوی و چې بايد د خپل هېواد له ثقافت نه پوره خبر وي. ده هلته و ليدل چې په خلكو دې خبرې چندان تاثير نه كاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره كې څه ويلای شول، يا به يې ورته د يورپ د فلاسفه و نومونه صحيح تلفظ كولاى شول او د هغوى په باب كې به يې ورته صحيح معلومات وركولاى شول. دا خبرې هغوى ته له ده نه بڼې يادې وې. هغوى غوښتل چې دده د وطن د تاريخ، جغرافيا، حقوقو، د فكر طرز او د ژوندانه د فلسفې په باب كې، د خپلو معلوماتو خزانه زياته كړي. هغوى د لامارتين له قصيدو نه پوره خبر و و، مگر د جامې او خوشحال خان په باب يې دومره څه نه و و او رېډلې چې تنده يې پرې ماته شي.

هالته ډاكټر صاحب (د هغه وخت شاگرد) په دې پېښمانه شو چې ولي يې د پښتو او دينياتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و اېښی چې د غرب د فلسفې بنوونكي مستر او پروفيسور ته يې اېښود. د ډاكټر صاحب ښه په ياد دي، يوه ورځ يې له خپلو همزولو او ملگرو سره په پوهنځي كې خبرې كولې او خبره په وړاندې او صادراتو راغله. ده د انگلستان صادرات او واردات چست وښودل، مگر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو كې مانده او پخ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د يورپ مشهور ښارونه او ښارونه يې په يوه سا حساب كړل، مگر د خپل ملك ورته فقط يو څو مشهور مشهور معلومات و و او نور يې څه ونشو ويلای. ددې نيمگړتيا و د پوره كولو لپاره ډاكټر صاحب د يورپ په كتابخانه كې د خپل وطن په باب مطالعه وكړه او گویا د لاس غوټه يې په خوله اېله كوله. (...)

دا زمونږ د يو شمېر وښانفكرو او تعليم كړو ځوانانو د ژوند او فكر هغه موضوع ده چې ښايي په هغه وخت كې به ورته له شفيق پرته ډېر لږ كسان متوجه و و.

۴_ كوم بل ټكې چې د شفيق په كيسو كې خپل ځان ښكاره كوي، هغه د كيسو توصيفي اړخ دی. هغه د خپلو كيسو خبرې رركټرونه، پېښې، فضا او چاپېريال په ډېره ښه توگه توصيفوي. د توصيف له پلوه دغه كيسې خاص ارزښت لري.

د يوې نمونې لپاره ((د تمي كاروان)) په نوم د كيسې يوې برخې ته پام را اړوو:

((د یوې وړې کوټنې، نمر خانځه کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې درېمه برخه یې نیولې ده. نمر پرېوانه او قطبي خوا و ته یې د دیواله پورې یو څو داسې سړې چوکې پرته دي چې د څرمې پوښ او د نرو لرگو بازوگان لري. د چوکې د ناستې ځای بوت راوتلی او د او سپینې د سپخونو ښې د څرمو لاندې او چټه ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د بانجانې وړیو یوه شمله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوال، یو قلم، یو جاذب، یو تېلفون او یوه جنتري پرته ده. د مېز شاته په یوه پراخه بازو داره چوکې باندې یو زوړ سړی ناست دی چې یوه صموډي شان خندا یې په بېر و شونډو باندې لکه د کابې د کرښې ښکل ده. د سړي پر سر توره پگړۍ ده چې د یوې تورې بڅملي خولې نه ښویه تاوه شوې او د تندې د منځ په برابر یې د گلاب د یو دوه ورځني غوړېدلې گل هو مره شمله پرښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې څیړنې ژۍ یې د گونجې گوښې و رمېر په غاړه له ورايه ښکاري...))

داسې انځوریز نثر د ارواښاد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانگړې ښکلا ورکوي.

۵- د شفیق د کیسو بله ځانگړنه داده چې د کیسو د اټالو او کرکټرونو د روانې حالاتو څرگندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او څېرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

د متن لنډيز:

محمد موسی شفیق د پښتو لنډې کيسې يوه مخکښه څېره ده. د (عقربان) په نوم د لنډو کيسو يوه ټولگه يې خپره شوي ده. په دغه داستاني ټولگه کې راغلي کيسې د کيسه ليکنې د هنري معيارونو له مخې په ټول پوره کيسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کيسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولۍ کې راغاري.

د موسی شفیق د لنډو کيسو په ځانگړتياو کې دغو ځانگړنو ته تم کېدای شو:

- ۱- په زړه پورې داستاني نثر. ۲- د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوعگانو ځايول. ۳- د افغاني ټولني د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ۴- کيسې يې دقيق داستاني تصويرونه جوړوي. ۵- د کيسو د اټالو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرگندونه.

محمد موسی شفیق: د افغانستان نوميالی عالم، ليکوال، سياستوال، سياستپوه او شاعر و. د ننگرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلې دی. له لومړنيو او ثانوي زده کړو وروسته يې په شريعاتو، حقوقو او سياسي علومو کې په مصر او امریکا کې د ماسترۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څو کيو يې کار وکړ او د معين، سفير، وزير او صدر اعظم دندې يې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ. ش. کال د ثور په کودتا کې شهيد کړای شو.

دغه اثار يې چاپ شوي دي:

- ۱- پيغام (د شعرونو ټولگه).
- ۲- عقربان (د لنډو کيسو ټولگه).
- ۳- د ننگرهار شاعران.

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسيکو ادبياتو نوميالی څېره ده. بشپړ نوم يې نورالدين عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران يې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې يې د شعر و نو پر ډيو ان سربېره بهارستان زيات شهرت لري.

رواني حالات: په کيسه ليکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په يو خاص موقعيت او چاپېريال کې د يو کرکټر د ځانگړي رواني او روحياتي حالت څرگندونه په ادبي- داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعااليتونه

- ۱- هر زده کوونکی دې ددې لوست يو پر اگراف په لور غږ و لولي.
- ۲- زده کوونکی دې دغو پوښتنو ته ځواب و وايي:
 - په پښتو لنډه کيسه کې محمد موسی شفيق د کوم دريخ او مقام لرونکی دی؟
 - په عبقریان نومې کتاب کې د شفيق څو مړه کيسې راغلي دي؟
 - له محمد موسی شفيق سربېره مو د کومو ليکوالو لنډې کيسې لوستي دي؟ د ليکوال نوم او د کيسو نومونه يې و اخلي.

۳- يو يو زده کوونکی دې د شفيق د لنډو کيسو يو په يو ه ځانگړنه تشریح کړي، پښخه تنه زده کوونکی به پښخه ځانگړنې و وايي، که کومه برخه ترې پاتې شوي وه، بل زده کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به يې و وايي.

۴_ محمد موسی شفیق ددی په څنگ کې چې نو میالی شاعر او لیکوال و، دغه لورې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

۵_ موسی شفیق ددغو کتابونو لیکوال دی: (يو څو اب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننگرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننگرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننگرهار شاعران، عبقریان، د زره خواله، شرنګ.

۶_ گرامري برخه:

جمله څه ته وایي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعي او ټولګي ته وایي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوتې نمر خاټه کوچ کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبي جملې سره بېلې کړئ:

- د زاره سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرني ژی یې د گونجې گونجې ورسېر په غاړه له وریاه ښکاري.

- شفیق د پښتو کیسي له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای یو ت راوتلی او د او سښې د سپیخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

د شفیق دوه څلوریزې:

پاکې کورنۍ لارې د خپل قوم خادمانو لره
 د وفا لاس ورکړئ د صدق خاوندانو لره
 د نوري عصر نيزگونزو بل افسون راوړی
 سترگې په برید پرانیستي بڼایي افغانانو لره

که دا یو چې په همدې شانې او سبزو
 نور په مورو او معدومو به شمېرېږو
 راځئ هلې چې لاسونزه سره ورکړو
 گونډې دا سیلاب چې راغی لاهو کېږو

د رڼو اوبو ونه

- تاسو تراوسه څومره لنډې کيسې لوستي دي؟
- د پښتو د لنډو کيسو کوم کوم ليکوال او د کيسو کومې کومې ټولگې پېژنئ؟
- د لنډو کيسو کوم بهرني ليکوال هم پېژنئ؟
- په دې لوست کې تاسو ته داسې يوه ليکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او په حقيقت کې د ژوند د ارمانونو يوه هنداره ده. دغه کيسه د هندوستان نامتو کيسه ليکونکي کرشن چندر ليکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه يې اوس ولولئ.

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خانته طرف غرونه خو بالکل سوږار دي او پکې د مالګې درنګ دی. لوښيز طرف ته د غرونو پرمخ د کيکر او پلو شي ونې دي. ددې غرونو کابې تک تور دي، خو ددې تورو کابو ترمنځه د خوږو او بو دوه ښکلې چينې دي او ددې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلي دی.

زموږ د کلي اوږه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی يم، نو اسمان مې تل له گرمۍ نه لوغزن ليدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواوشا د ځمکې رنگ بالکل څر دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنگ هم څر نه چې لا تور بڅن دی. همدغه شان رنگ زموږ د کلي د مزده وړانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وروکتوب نه زما يادااشت هډو له او بو نه شروع کېږي. د او بو درد، د او بو موسکا، د او بو موندل، د او بو ورکېدل، غرض دا چې زما سينه د او بو د فراق له تمهيد او د وصال له تاثير نه ډکه ده.

زما ښه يادېږي چې زه وروکې و م، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوږ ته کوږېدم. ادې به مې چې نمرې و ښځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوږ پر غاړه غوړول. په خوږ کې لږې لږې اوږه وي، مړې مړې اوږه يې وي، سپينې سپينې ورو وړو اتني وي، بس لکه زموږ د گاوندې پاينده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوږو په قدر خو هم هغه يو هېږي چې د مالګې درنګ کې نوکړي کوي.

زما ياد دي چې دا خوږ به د کال شپږ مياشتې وچ و، چې د چيتر مياشت په په تېرېدو شوه، نو خوږ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ويساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بيا به دده په تل کې يا تش شنه شنه کاني پاتې شول يا نرمه نرمه خټه. چې سړی په پرې گرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د ورېښمو په ځاليچو قدم ېږدي. يو څو ورځې پس به د خوږ دا خټه هم وچه شوه او په مخ به يې تش د درزونو او گوڼځو يو چال شان پاتې شو. ماته ښه ياد دي چې ما په وړو مېي ځل ددې خوږ وچونې ليدلی و، نو په هغه شپه مې له ځمه سترګه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کيسې و ويلي، خو د ادې په غږ کې ماته يو له شپه د خوږ په کابو د او بو ورو ورو ښو پيدل، د کابو منځ

کي تيريدل او په څنگ تيريدل وړاندي وړاندي کېدل، لکه چي کله کله به بانو له غوسې نه د کوشې د گوت پير نه په تيرۍ تاوه شوه، اوس دا اوبه وچي وي. ماته چي دا خبري راپادي شوي نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

- ادې! دا زموږ خوږ چيرته لار؟
- ځمکه کي ننوتو بچي!
- ولې ځمکه کي ننوتو؟
- د لمر د وېرې.

- ادې! دا خوږ له نمر نه و لې بربړي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!
- لمر يو نه دی، ښه بچي! لمر ونه دوه دي، يو د ژمي لمر وي، بل د اورې لمر. د ژمي لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اورې لمر ډېر تيز او غوسه ناک وي، بچي. دا دواړه وار په وار زموږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زموږ خوږ ډېر خوشحاله وي، خو چي د اورې ظالم لمر راشي، نو زموږ له خوږ نه ورو ورو جامي وکښل شروع کړي...
ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

- ادې! دا د درنگ اوبه ولې تروي دي؟
- بچي دا لا بله کيسه ده.
- نو و واپه کنه ماته.
- نه بچي اوس ويده شه، ناوخته دی.
- نه نه، ماته و واپه کنه ژارم.
- ښه ښه نيکه! و ايم بې درته، خو چغې مه وهه.
- ښه

- ښه نو، دا درنگ دی کنه، دا په پخوا زمانه کي ښاپېرۍ وه او دغه د خوږو اوبو د چينو غر اول ديو و، دا ښاپېرۍ ددې ديو ښځه وه.
- نو بيا!

- نو بيا يو ځل د ديوانو جنگ شو او ددې ښځې خاوند هم پکي لار برتي شو او ښځه

ترې پالې شو، ده ورته ويلي و چې ترڅو زه نه يم راغلي، ته کوړ ناسته او سه چپرته څه راځه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند يې رانغی. آخر يوه ورځ يو سپين ديو راغی او په دې مين شو. سپين ديو ورته ډېر درواغ مرواځ و ويل چې ستا خاوند د ديوانو جنگ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بيا يوه ورځ هغه پور دا ديو راغی او چې دوی دواړه يې وليدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه يې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاني شوي دي. د هغه مخامخ غر او به ځکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د رښتيانو مينه کوله او ددې بل غر دا او به ځکه تروي دي چې دا د هغې ښځې او ښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا او ښکې و چې شي نو مالگه ترې جوړه شي.

کيسی ختمه شوه او زه ويده شوم، ما به په خوب کې هغه درنگ لیده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته وروځی وړله، نو پلار به مې د مالگين تالو پر غاړه ناست اکثراً وويل:

- بړه! دلته گوره خو مړه او به دي، خو بيا هم چرته او به نشته. زړه مې وايي چې چرته د خوږو او بو تالو و لټوم او پکې ښې غوږې و وهم چې دا ټوله مالگه مې له وجود نه لرې شي.

- او به... او به!

ځلکو اوبو پسې فریاد کاوه، خو او به نه وي او که وي هم نو يا به په پورې غاړه غر کې وي او يا په خوږ کې، خو دا خوږ هم شپږ مياشتې وچ و او بيا يوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلميتوب واقعته ده. زموږ له کلې نه ډېر لږې هغه د زرگونو جريڼو جاگير خاوند اکبر علي زموږ د کليوالو د خوښې خلاف د خوږ مخه بدله کړه، خپل پټې يې پرې خوږ کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي يې تندي ته پرېښودل. د کلې خلک داسې او تر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوږ مړ شو او د هغه او به هم او موږ ترېته شو. زما ښه په ياد دي چې د کلې خلکو سرکار کې په اکبر علي عريضې وکړې، خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالگې ټيکه

هم د هغه وه، نو نتیجه يې دا شوه چې د کلو خلکو خوږ خوږ رابيا نه کړو، خو د مالګې مزدوری يې بايلو دي.

زه چې وروکې وم نو په دغه مخامخ غره کې ايکې يوه چينه وه، خو لږ چې لوی شوم، دخلته يوه بله چينه هم وڅوټکېده. دا هم يوه په زړه پورې کيسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټينگار د چينې په لټون پسې ووت او چې کله يې بله چينه پيدا کړه نو د خلکو د ګاډاګانو او سمندر و يو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ما بنام په ستړۍ ستو مانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به څړيکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه ليدلې. يوه ورځ ما بنام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره وليده. راته يې وويل:

– نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

– زه ډېر ستړی يم نشم درتالی.

– نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پېښمې نه مخکې چينې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټينګ نه کړای شو.

– څه چل دی آخر، وايه کنه!

– زه درنه روانه يم!

– زما زړه درز پرېوتو. ما ويل که چينه وچه شوه، زما مری خپه شوي وه. ما په

سخته وويل:

– چرته؟

– زما واده دی.

زه يې اختياره شوم:

– ستا واده؟

– هو! ما د تره زوی ته وددوي. هغه له کلام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

دی. هغی دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سو چونو
په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

– دارښتیا دی چې وایې چې کوهانت کې ډېرې تېرې اوبه دي. خو خو چینی دی پکې.
بمبې دی پکې، چې کله دی زړه غواړي، تاو بې کره او منگی ډک کره، هه...

د هغې اواز له خوشحالی نه ریږده. زه ورته ورژدې شوم. سترگو ته مې بې وکتل.
د هغې په سترگو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې
محسوسه کړه چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبې نه غواړي، لږې لږې اوبه هم
غواړي. مور دواړه چوپ و و. بانو منگی ډکو لو، منگی بې ډک کر او لاره.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زموږ خور بیا ډک راغلی
دی. د مالګې غرګې هم د خوږو اوبو چینی راخوټکېدلې دي او زموږ ډکلي په منځ منځ
کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له رڼو اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، بڼاخوڼه، گلونه،
مېوه او پانې ټولې د اوبو دي او له دې بڼاخونو او پانو نه د اوبو ویاې روانې دي او
په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوي دي. خلک لګیا دي، کروندې کړي، بڼڅې نمرې
وینڅې. ماشومان د گلونو امیلونه په لاس له ونې نه گرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې
اغوستې او ماڼه وایې:

– اوس خو زموږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته
نه ځم. خو مره بڼه خوب و، خو چې ما مې پلار ته و وایه، نو هغه راتنه وویل:
– بل چاته خو دی نه دی ویلی؟

– نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

– خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

– نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنگ

خو لکه د اوبو په شان و، خو داده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې
غوندې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېږي.

– هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پو لیس و او رېږدو، نو تابه هم داسې

بوځي لکه چي هغه مزدوران يي بوتلي و .

زما ښه ياد دي چي د پلار له وېرې ما څو ورځي دا خوب چاته ونه وايه . ما چي د درنگ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وځنډل:

– دا خوب، خو دلته ډېر وکسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول!
ما څو ورومې د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوره شوی يم چي زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغو نېږي، تش جامونه به ډکېږي، خيړن نمرې به وينځل کېږي، جل و هلي زرونه به تازه کېږي او ټولې ښاري ځمکې به و دانېږي.

۱- د کيسې يوه يوه برخه دي زده کوونکي يو ځل بيا په وارسره ولولي.

۲- په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دي يو يو زده کوونکي معنا کړي؟ بيا دي نور زده کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو همټو لگيو الو دي يې معنا وپوښتي:

لوغړن، باجره، جرړې، نمری، خور

۳- زده کوونکي دي په دريو برخو و وېشل شي، يوه برخه دي ددې کيسې نومونه له خانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دي ټول خپل لستونه ټولگيو الو ته ولولي.

۴- يو تن زده کوونکي دي په خپله خوښه او يو زده کوونکي دي د ښوونکي په خوښه ددې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توگه خپلو ټولگيو الو ته څرگند کړي.

هر زده کورنکی دې د خپل کلي يا خپل ښار اړوند يوه په زړه پورې پېښه د لنډې کيسې په توگه و ليکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نيولې تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غره په ذهن کې خوره شوه شپېلۍ
په سرو ممانو مېلمنه شوه شپېلۍ
دا د ککېړۍ، پلو خو وروۍ لږ
تللي کوچۍ، وه راستنه شوه شپېلۍ
وري زلمي شول، اوښکې پېغلي شولې
لکه څېړۍ په غرونو شنه شوه شپېلۍ
ستورو جامې، د اټن واغوستلې
د هسک د دښتو ترانه شوه شپېلۍ
(اسحاق ننگيال)

طامع هميش وي په انتظار کې
آب يې د مځ ځي په هر ډيار کې
گنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانگر بانه شي په دا ډيار کې
(پير محمد کاکي)

په پښتو کې ناول لیکنه

- تاسو تر اوسه کوم ناولونه لوستي دي؟
- کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟
- د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو. ناول انگلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایټالیایي (نو ویلا) څخه اخیستل شوي چې د (نوي یا کي چني) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کارول کېږي. مورب: دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاحګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (با شخصیت) د پېښو په یوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بهلابېل نظرونه ورکول شوي دي. له ډېرش څخه تر څلوېښت او پینځوس زره کلمو پورې یې ورته کم حد تاکنلی او تر دې هر څومره زیاتېدلای شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روایت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کرکټچ، صحنې، اړیکې او نور شامل دي. د څېرو نکو په نظر: ناول هغه خلاق منشور روایت دی چې په لازمه توګه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه رکرکټرونه) په ځانګړو صحنو او پېښو کې ګډون لري، که لنډه کیسه یوازې یو سناز ته ورته وي (د سناز یوې آلي ته)، نو ناول او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سنازونو یوه ټولګه ده.

ناول لومړی زموږ ادبياتو ته د ژباړې په بڼه راغلې دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول و لیکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځینې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د یادولو وړ دي: نقش نگین یا (مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نو میالي لیکوال او شاعر ډیټي نذیر احمد خان په قلم لیکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نگین)) په نامه د ارواښاد میا حسیب گل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د ارواښاد میا محمد یوسف کاکاخېل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډیټي نذیر احمد خان د هند د نیمې وچې له مخکینو ادبي شخصیتونو څخه گڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنیز انتقاد روح ډېر پیاوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول لیکونکی گڼل کېږي.

د ډیټي نذیر احمد خان دغه یاد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نگین له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د پیاوړي لیکوال سید راحت زاخېلي په قلم د ((نتیجه عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتو نڅو کې د کوم ناول د لیکلو پټه نشته. بیا نو په بیلابېلو وختونو کې دغه ناولونه و لیکل شول:

- په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادریس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.
- په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني لیکلی ناول د ((زرکې سترگې)) په نوم خپور شو.

- په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شینواري ((نوي چپې)) نومې ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنیو ناولونو سره سم او ترې راوړوسته دغه نور پښتو ناولونه هم

چاپ شوي دي:

– د رشيد علي دهقان: ((د سر و تعوبند))

– د محمد ابراهيم شينيم (خو ايني او نبرون)

– د سيد رسول رسا دغه پنځه ناو لونه: مفروز، شمی، خودکشي، مامونی او ميخانه.

– د ډاکټر شير زمان غمښن طابري دغه پنځه ناو لونه: گل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اس يو زيات شمېر ناو لونه ليکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پيل شوې ده. هغه لومړنۍ ناو ل چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نوميايي ليکوال ويکتور هوگو (بيو زلان) نومې ناو ل دی. دغه ناو ل د استاد عبدالحي حبيبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰ هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جريدې په پاڼو کې په پرله پسې توگه خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناو ل د برهان الدين کشمکي په قلم ليکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې ددې ناو ل پر څنډه ليکل شوي چې اصلي موضوع يا سوژه يې له بهرنيو مطبوعاتو څخه اخيستي ده، خو ځپله د ليکوال په قلم ليکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي ليکوال يو بل ژباړلی ناو ل په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پټه د پتو پلټني)) نومېږي، دا يو په زړه پورې پوښي ناو ل دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو ليکوالو ناو لونه چاپ او خپاره شوي دي. په افغانستان کې په وروستيو کلونو کې يو شمېر نور ناو لونه هم ليکل شوي او اس زمورې ځوانو ليکوالو هم د هنري ادبياتو دغې برخې يا ژانر ته ځانگړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناو لونه يې ليکلي دي.

د متن لندیز:

په کوزه پښتو نخو کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناو لونه ((مرآة العروس)) يا ((نقش نگین)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناو ل د سيد راحت زاخيلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې ليکل شوی او ((نتیجه عشق)) يا ((ناو ل د ماه رخی)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناو ل د ویکتور هوگو (بېوزلان) دی. ليکل شوی پښتو ناو ل د برهان الدين کشککي ((پټه مینه)) ده. په کوزه پښتو نخو او افغانستان کې تر دغو لومړنيو آثارو وروسته گڼ شمېر ناو لونه ليکل شوي چې شمېر يې لسگونو ته رسېږي.

۱- زده کوونکي دې په وارسره ددې لوست يو پراگراف ولولي او نور لويکيوال دې غور ورتنه ونيسي.

۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناو ل کوم يو دی، ليکوال او ژباړونکی يې څوک دی؟
- په کوزه پښتو نخو کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د ليکوال او ژباړونکو نومونه يې واخلئ؟
- د سيد راحت زاخيلي په قلم ليکل شوی لومړی پښتو ناو ل څه نومېږي؟
- د برهان الدين کشککي د يو ليکلي او يو ژباړلي ناو ل نومونه واخلئ؟

۳- خوښه زده کونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولگيو الو ته لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړيکي دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول ليکنې تاريخي بهير

ج: په افغانستان کې د ناول ليکنې تاريخي بهير

۴- زده کونکي دې په دوو ډلو و وېشل شي، لومړنۍ ډله دې په پښتو ژبه د ليکل شوو ناولونو د يو نوم اخلي او د بلې ډلې يو تن دې ددغه ناول د ليکوال نوم يادوي. زده کونکي کولای شي چې په دې لوست کې د يادو شوو ناولونو نومونه واخلې او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته ياد وي يا يې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلای شي.

زده کونکي دې د يو داسې ناول په باب لنډ معلومات وليکي چې لوستلي يې وي. دغه معلومات دې په دوو مخونو کې وليکي او دغو ټکو ته يې پام ضرور دی:

۱- د ناول لنډه پېژندنه، نوم، ليکوال، يا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲- د ناول د کيسې يا موضوع لنډه معرفي.

۳- په ناول کې بې څه شی خوښ شوی او کومه برخه يې نه ده خوښه شوې او ولې؟
په بله ورځ دې يې خپلو ټولگيو الو ته واوروي او يا دې پرې په ټولگي کې د خپلو يادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حکایت

حاتم طایبی چا ویو بنښته چې له ځانه دې هم بلند همت څوک لیدلی دی،
یا دې اوریدلی دی؟

وي ويل: یوه ورځ مې څلور پښت او ښان ذبح کړي و و.
اسیران مې د عربو او فقیران بللي و و. ناگاه مې په صحرا یو څارکش
ولیده، د لرگیو گڼی په سر. ورته مې وویل چې په مهمانی د حاتم و لي نه
و ر درومي؟ ځاک پرې جمع شوي دي، دعوت یې عام کړی دی.
وي يې:

هر چې خوري د خپل منت روتی
څه به کاندې د حاتم د اوبښ بوتی

هغه شخص مې په همت په جوانمردی تر ځان هسک و لیده.

((گلدسته))

انډیږنډه که په غره کښې پروږي
غر به هم لکه وینښته کا
خوار سسری ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبښه کا
((خوشحال خان خټک))

ويكتور هوگو د فرانسي نو ميالي ليکوال

- د نړۍ د څومره ليکوالو نومونه مو زده دي؟
- آيا د کومو نړيوالو ليکوالو کتابونه مو لوستي دي؟
- د ويكتور هوگو نوم مو او رېډلي، يا مو د هغه کوم کتاب لوستي دي؟
- د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ويكتور هوگو خپل ځانگړی ځای لري. هغه په نو لسمه پېړۍ کې د فرانسې او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.
- په دې لوست کې د نړۍ ددغه نو ميالي شاعر او ليکوال په باب معلومات ترلاسه کوئ.

ویکتور هوگو په ۱۸۰۲م کال د فرانسې په ختیځ (بیزانسون) کې وزېږېد. نیکه یې د یو داسې بزرګ زوی و چې د (نانسي) په ښار کې یې ترکانې هم کوله. پلار یې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوگو مور د یو بهرۍ وان لور وه.

هوگو په وروکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هیڅا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې ګوندې ژوندې پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویاړونو یې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ. لومړی یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او څه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاطینی ژبه کې یې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. څرنګه چې د ویکتور هوگو پلار د جنرالۍ په وظيفه کې کله په یو ځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوگو ژوند هم ټول یا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه یې ولیدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره یو ځای پاریس ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوگو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې پوځي کورنۍ سره اړیکې پیدا کړې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلې سره یې مینه پیدا شوه او په پای کې یې ورسره واده وکړ.

هوگو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته یې خپل لومړني شعرونه و ویل. لومړنیو شعرونو یې د ښوونځي جایزه وگټله. د فرانسې د هغه وخت یو نویالی شاعر او لیکوال ((شاتوبریان)) هغه ته د یوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل ورورسره یې یو ځلی یوه پینځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبې او ان سیاسي محافلو پام وړ شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاینې یې هم وکړې او د پاچا له لورې یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم وروسیارل شوه.

له دې وروسته د هوگو ادبي هلې ځلې زياتېږي. په ادبي مجالسو کې له ليکوالو او شاعرانو سره اړيکې پيدا کوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته يې ملاتړ شکمن کېږي يا مشروطه پټه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پيدا کېږي، چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریاليتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم يوه ډرامه او د ډرامې سربېره ليکي. دغه ډرامه او سربزه يې دومره اهميت پيدا کوي چې په فرانسه کې د رومانټيزم د ادبي مکتب پيل ګڼل کېږي.

ويکتور هوگو په خپل ژوند کې له زياتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، او لادونه يې په پرله پسې توګه مړه شول او د يوې لور مړينې دومره وځوراوه چې څو کاله يې قلم له لاسه و غورځېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوگو له درې ځلې مالي وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړيتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فليب لويي) له هوگو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي ستاينور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنی اړ و دوېر شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لسبو کې سوړېده. هوگو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سياست ته ورو داڼګل. د هغه وخت يو بل نامتو شاعر ((لامارتين)) د هوگو په همکاري وړانديز وکړ چې يو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزير په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوېر روان و. هوگو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه يې د فرانسې له پاچا ناپليون سره دښمني پيل شوه.

هوگو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ويناوې به يې کولې او زيات محبوبيت يې پيدا کړ، کله چې ((لويي ناپليون)) د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل يې چې د خپل واک د ټينګښت لپاره يو څو اکمن گوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوگو د ناپليون سخت مخالفت پيل کړ. ناپليون بريالی شو، د هوگو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنيت د تخريبونکو په نوم معرفي او د فرانسې له ځاورې نه تبعيد شول. هغه لومړی بروکسل

او بيا انگلستان ته لاړ او هلته يې د ((ژرسي)) او ((کرني)) په جزېرو کې د تبعيد عمر تېراوه. د تبعيد په وخت کې يې خپل په زړه پورې آثار وليکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعيد وروسته فرانسې ته راستون شو، خو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توگه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ويکتور هوگو په ليکل شوو کتابونو کې ((بېنويان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زيات نړيوال شهرت لري، خو يو شمېر نور مهم کتابونه يې دا دي:

هغه سرې چې خاندې، د خزان پانې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارگران او بېو شمېر نور...

((د يو محکوم سرگذشت)) د هوگو له وروستيو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د يو داسې انسان د محکوميت غږ او رېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې بېخې ته خپل سرگذشت ليکي. په دغه وېر لړلي سرگذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځينې اړخونه او واقعيتونه راټر سترگو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسې پر ضد ليکي، هوگو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانيت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ويکتور هوگو نه يوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او ليکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د بېنوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډيز:

د نړۍ د نومياليو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې ويکتور هوگو زيات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو ليکوال او شاعر دی. هغه د رومانيزم د ادبي مکتب له بنسټ ايښودونکو څخه گڼل کېږي. د ځينو مشهور آثارو نومونه يې

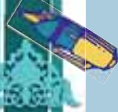

دادي:
 بښو ايان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندی،
 مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...
 ويکتور هوگو د خپل ژوند ډېر کلونه له (نابليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد
 کې تېر کړل.

د رومانيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځينې مشهور يې دادي:
 کلاسیسیزم، رومانيزم، سمبوليزم، رياليزم او نور... د رومانيزم ادبي مکتب د ائلسمي پېړۍ
 په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راڅرگند شو. مخکښان يې په انگلستان کې:
 ويليام بليک او کالريج، په جرمني کې: گوته او شيلر او په فرانسه کې ويکتور هوگو، شاتو
 برن او لامارتین دي. رومانيزم په حقيقت کې يو انقلابي غورځنگ و او شعارونه يې تر ډېره
 حده د روماندي، دوران فلسفې او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردی
 حقوقو تايد يې د شعارونو لومړنۍ کرښې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسیزم د ادبي مکتب د
 چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو ليکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په
 ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانيزم په بڼه هم ليکلې ده چې
 دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانيزم په حقيقت کې د کلاسیکو منل شوو زرو ادبي
 قوانينو پر وړاندې د بغاوت رنگ لري. د دوی په نظر د کلاسیزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه
 نور د نوي عصر فلسفې او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي وبلاي. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال
 د ادبي انقلاب کال گڼلې دی. په دې کال کې ويکتور هوگو او ملگرو يې رومانيزم د هنر او
 شخصيت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانتيک هنرمند او ليکوال د خپل روح
 غوښتنو او اړتياو و ته زيات ارزښت ورکوي او ځانگړي احساسات پکې خپل ځای لري.

فعا لیتونه

۱- زده کو و نکي دي به نوبت سره د لوست يو يو پراگراف په لور غږ خپلو تو لگيو الو ته ولولي.

۲- زده کو و نکي دي دغو يو بنښتو ته ځواب و وايي:

- ويکتور هوگو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې او سېده؟
- د هوگو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟
- ويکتور هوگو د کوم ادبي ښوونځي يا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳- زده کو و نکي دي دغه څلور څو اېه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:

ويکتور هوگو ددغو کتابونو يا آثارو ليکوال دی:

الف: پېنواليان (يا پيو زلان)، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي
ب: د يو محکوم سرگذشت، روميو او ژوليت، پېنواليان (يا پيو زلان)

ج: هغه سړی چې خاندي، گيتانجلي، ائلو

د: پېنواليان (يا پيو زلان)، جگړه او سو له، هغه سړی چې خاندي.

۴- څلور تنه زده کو و نکي دي د لوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو تو لگيو الو ته و وايي.

کورنی، نښه

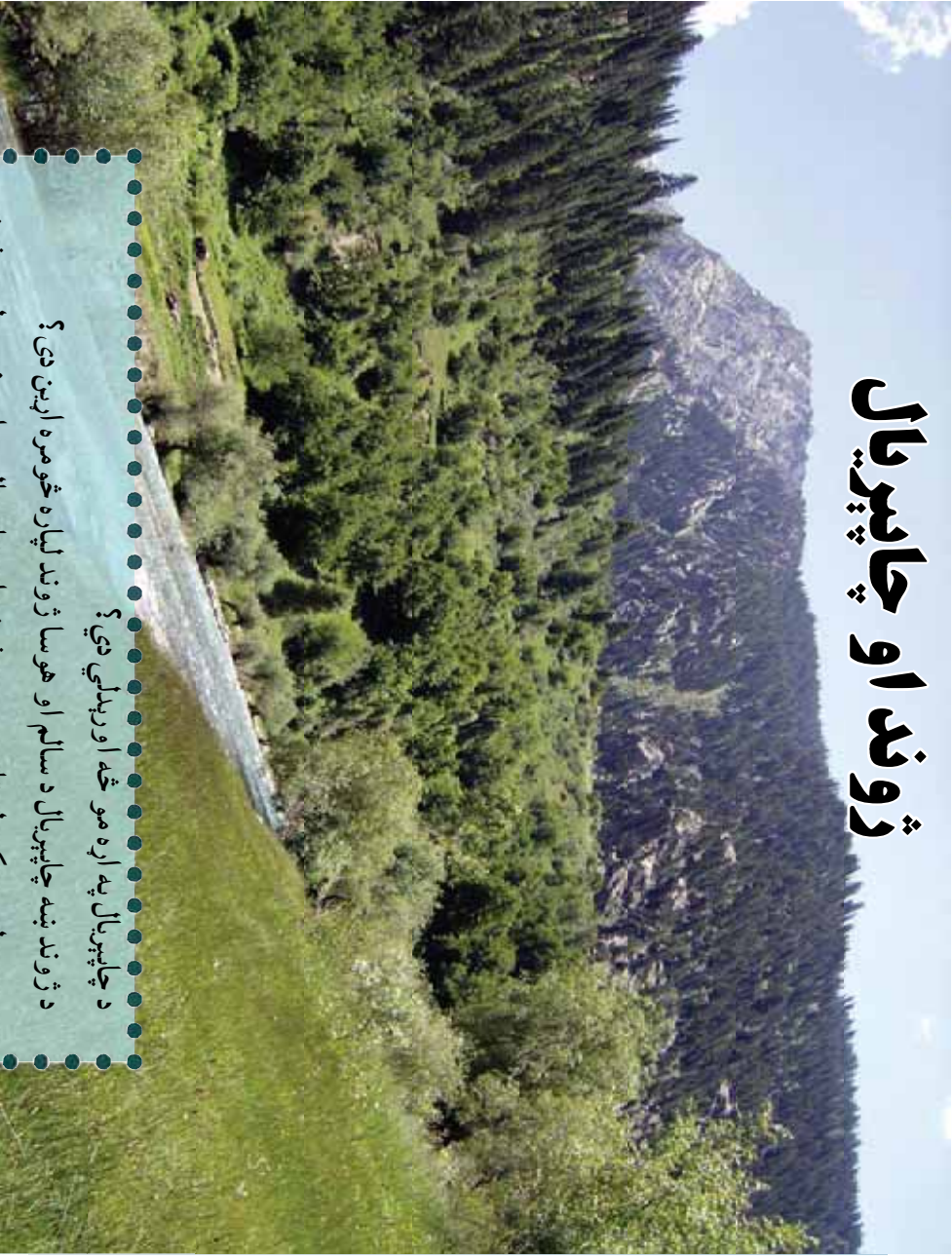

زده کو و نکي دي د نړۍ د يو داسې ليکوال يا شاعر په باب يا د هغه د کوم اثر او کتاب په باب يو مخ ليکنه وکړي چې پېژني نې، که يې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په باب دي معلومات وليکي او که د شاعر او ليکوال په باب يې څه لوستي وي، هغه دي په خپل قلم وليکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دي يې تو لگيو الو ته واوروي.

ژوند او چاپيريال

د چاپيريال په اړه مو څه اورېدلي دي؟
د ژوند ښه چاپيريال د سالم او هوسا ژوند لپاره خوږمه اړين دى؟

- په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپيريال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپيريال څه اثر لري؟ يا دا چې چاپيريال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوعگانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهميت لري او بايد جدي پاملرنه ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپيريال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به ځانگړې توگه د ژوند او چاپيريال پر اړيکو تاسو ته ځينې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپیریال په ډېرو برخو کې یو له بل سره نږدې اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپیریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپیریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپیریال ته همیشې پاملرنه وکړو، دغه کار نه یوازې دا چې زموږ د ځان لپاره ګټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره ګټور دی. د چاپیریال د پاک ساتلو، د چاپیریال د ارزښت، د چاپیریال د اړتیا و او نورو موضوعگانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپیریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره داده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپیریال دککرتیا له ستونزو سره لاس او ګډون ده. هوا اکره شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي له امله د څښاک او خوراک د موادو دکمښت په څنګ کې د ژوند چاپیریال هم له ګټو ګواښونو سره مخامخ دی. د چاپیریال او هوا ککرتیا پر اقلیم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخي کچه د لوړوالي خواته درومي. له دې کبله د نړۍ د یخونو ستړي سمندري زیرمې د ویلي کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته یو ستر ګواښ دی.

دهواد ککرتیا له امله بهلابېل رنځونه راپیدا کېږي، لکه: د وینې پرندوالی، د تنفس بهلابېلي ناروغي، حساسیتونه او نور... ددغې ککرتیا لاملونه ډېر زیات دي او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپیریال ته او د هوا او اوبو ککرتیا ته ډېر ګواښونه ورمخامخ دي. له یوې خوا بهلابېل ګازونه او لوګي، د سون توکي او نور پر هوا و رګډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حیواناتو سږو ته و رداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان و راروي. ان چې پر نباتاتو، وینو او سږو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې ددغو لوګیو او ګازونو د تصفې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توګه مخ پر زیاتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حیاتي ارزښت لري،

يعني دا چي د ټولو موجوداتو ژوند وريوري تړلی دی. ويل کېږي، چي د نړۍ ۸ ۹ په سلو کې اوبه مالگيږي او تروي دي، دوه په سلو کې خورې او په سلو کې يوه برخه يې زموږ لپاره د گټې وړ دي. انسانان نه يوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعاليتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زېرمې ډېرې کمې شوي دي. د زېرمو د کمېدلو په څنگ کې له بده مرغه دغه اوبه د بېلابېلو عواملو له کبله ککړې شوي دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زياتېدو له کبله، د نفوسو د زياتوالي له کبله، دکاناليزاسيون د نه لرلو له کبله، د روغتيايي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکې زياتې شوي او اوبه ککړې شوي دي.

د څرخخايو نه، څنگلونه، بېونه او چمونه له گواښونو سره مخامخ دي. زياتره خلک پرخپل سر څنگلونه وهي او څرخايو نه له منځه وړي، له همدې کبله د باران کمښت، د اوبو لږوالي، د اقليم تودوخه او د چاپېريال ککړتيا ناورې پايې رامنځته کوي. موږ بايد دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چي د ژوند چاپېريال مو له دې زيات خراب نه شي. زموږ خلک د کثافتو او فاضله موادو يا چټيلو د راټولولو، په يو ځای کې د جمع کولو او يو مناسب ځای ته د وړلو، بسخولو يا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتياوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناورې پايې لري، په تېره بيا زموږ ښارونه يې ډېر چټل کړي او له کثافتو ډک کړي دي. د گڼو ناروغيو لپاره دغه کثافت د مکروربونو او مرضونو د زېرمو په توگه د پام وړ دي.

جنگونه بل هغه عامل دی چي د چاپېريال لپاره لوی گواښ گڼل کېږي. د باروتو څېړېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرمخني او د تانکونو، شوبلو او الوتکو لوگي او د تېلو لگښت چاپېريال سخت زيانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زموږ په گران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوړسته کورنۍ جنگ جگړو، نه يوازې دا چي هېواد يې لوتې لوتې کړی او انسانان يې وژلي، بله ستره بدمرغي يې دا رامنځته کړې ده چي زموږ د ژوند چاپېريال ته يې گڼ شمېر زيانونه اړولي دي. له همدې کبله د سولې د

کوټرو الوټل، د هېواد د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپیریال د نیکمرغۍ زېري هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپیریال د ټپي ساتني لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱- په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲- د چاپیریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په باب باید هم خپل ځان وپوهو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همیشني بڼه غوره کړي.

۳- موږ باید د خپل چاپیریال په باب ټولې اړتیاوې او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سړک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام وړ وګرځوو.

۴- هر څوک باید ځان د ټولني پر وړاندې مسؤول وګڼي. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاگردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور پکار دی. زده کوونکي کولای شي چې هم د ښوونځي په چاپیریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپیریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمي مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته یې پاک او ستره ساتل یو ملي مسؤولیت دی.

فعا لیتونه

۱- دغه لوست دي په څلور ورو برخو و وېشل شي. څلور تنه زده کوونکي به یوه یوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاگرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په باب خپل نظر وایي، یا به خپله خپله تبصره وایي.

- ۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:
- ژوند او چاپیریال څه اړیکې سره لري؟
 - که چاپیریال ته پاملرنه ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
 - د چاپیریال د ډکرتیا عمده عوامل کوم دي؟
 - اوبه څنگه ناپاکي یا ککړېږي؟
 - د ژوند پر چاپیریال جنګونه څه اغېز لري؟
 - د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳- څلور تنه زده کوونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووايي چې موږ د خپل چاپیریال د ښه ساتنې لپاره باید څه وکړو؟

۴- دوه تنه زده کوونکي دې د لوست د جملو د جوړښت په باب خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي یا ښار او یا هم د ښوونځي د چاپیریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، ددې په نظر کې ولري چې:

- ۱- اوس یې چاپیریال څنگه دی؟
- ۲- څه باید وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپیریال بدل شي؟

۳- مور ته به د بنه چاپېريال گټه څه وي؟

۴- پر دې سربېره چې مور خپله به په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسؤ وليتونه لرو؟

۵- دا مو په نظر کې وي چې د ځنگلونو پالل او د شنو سيمو پراخولو ته مو په ليکنه کې پوره پام کړی وي.

لورې ژورې مې په سترگو کې دې
کنډې کېرې مې په سترگو کې دې
ستا د نظر هرې ادا ته رسي
داسې وزې مې په سترگو کې دې
عشقه فطرت دې د ننگهت راکړې
گنې کېرې مې په سترگو کې دې
پاس چې اغيار رانه کتلی نه شي
جوړې بمبېرې مې په سترگو کې دې
وايم په زړه کې ورننډې په شمه
څه لورې لورې مې په سترگو کې دې
حمزه په طمع لورې نه شوي چېرې
څه سترې سترې مې په سترگو کې دې
(رامير حمزه شينواری)

مقاله څنگه وليکو؟

- تاسو د څه دول مقالو له لوستلو سره مينه لرئ؟
- تاسو خپله تراوسه کومه مقاله ليکلي ده؟ که مو نه وي ليکلي، غوراۍ چي يو څه وليکئ؟
- اوسنی زمانه د رسنيو او په تېره بيا د برېښنايي رسنيو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جريدو او مجلو کي دول دول مقالې خپرېدلې. اوس ددې په څنگ کي په راډيويي او تلويزيوني خپرونو سربېره په ويبپاڼو او ويبلاگونو کي هم دول دول ليکني او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هيلو او غوښتنو تر ټولو زېږدي لار د همدغو مقالو ليکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کي له خپلونو و څېړنو او گروېږنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه دول ليکنو او مقالو ليکل او خپرول دي. په تاسو کي کېدای شي ځيني کسان د مقالو له لوستلو او ليکلو سره مينه ولري. ددې لپاره چي تاسو د مقالو ليکلو ته نور هم ليوالتيا پيدا کوئ، موږ به په دې لوست کي د مقالو په باب درسه خبري وکړو. دغه راز به د مقالو د ليکلو لاري چاري د روښينو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د ليکلو غوره لارښود مخي ته برهځي. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، لیکنی ته وایی، خو هغه لیکنه چي نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چي لیکونکی یې د یوې ځانگړې موضوع او مطلب د څرگندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړ ټکي بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او دده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (باکتابگوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه – تنگه ده. بله خبره داده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، دا ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نږدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولني، روانو حالتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانگړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانگړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې څانگې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې گټه اخیستلای شي.

مور په تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. د دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي: عادي یا اخباري مقاله: ددې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه وړځایه، جریده، مجله یا ویبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱- یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شئ چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲- د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ د خپلې همدغې موضوع په لیکلو کې یې مطرح او څرگند کړئ. ددې موضوع له

ليکني مو خپل هدف بايد ځانته څرگند کړی وي. د هدف لپاره مو بايد سندونه، فکتونه او حقايق له ځانه سره يادداشت کړی.

۳_ لومړی هڅه وکړی چې له ليکلو مخکي خپلي مقالې ته يو چوکاټ وټاکي. په چوکاټ کې به په يو کاغذ کې د خپلي مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ وليکي بيا به پرې فکر وکړی او په ليکلو به يې پيل وکړی.

۴_ موضوع ته اړېدې سرېزي مه ورکړی، مخامخ خپل مطلب ته راشی، لومړی د خپلي موخې په اړه وڅېړی، بيا يې تفصيل وليکي او په پای کې ترې نتيجه يا پايله ترلاسه کړی.

۵_ له يوې موضوع څخه بلې او بيا بلې موضوع ته تړپوښه مه وهی. يوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولای شئ بله موضوع ورسره ياده کړی. له خپلي اصلي موضوع څخه مه بهر کېږی. بيا لوستونکي درسره تنگېږي او فکر يې پاشل کېږي.

۶_ خبرې بايد ډېرې ژورې او کرکېچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولای شئ، خپل مطلب بيان کړی. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ بڼه بيان کړی، خپلي موضوع ته دلايل راوړی او داسې يې په پېچلې او ژورې بڼه مه مطرح کړی چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پيدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او يا دې ته اړ شي چې بيا بيا يې ولولي.

۷_ د خپلي موضوع تسلسل، د خپلي ليکني او خبرو تسلسل درڅخه گډوډ نه شي. کونښن وکړی چې هر څه په ترتيب سره بيان کړی.

۸_ په ليکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه گرځی. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وايي او تاسو بايد هڅه وکړی چې له لفاظي، څخه ځان وساتي. موضوع د بيان په ډول يا لفاظو کې داسې مه رانغاړی چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړي راشي. نه! په دغو مقالو کې غورځه خبره غوره ده.

۹_ کله چې ليکنه مو بشپړه کړه، يو ځل بيا يې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون

پکي راو لئ، بيا يي هم د لوستونکي په توگه په انتقادي نظر و لولئ او هر کله چي داوه شوئ چي په ليکنه کي مو خپل هدف ته رسېدلي بايست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسو لای شئ، بيا يي نو د خپرېدو نيت وکړئ.

علمي او خپرنيزه مقاله:

د علمي او خپرنيزو (تحقيقي) مقالو لپاره د يوې موضوع په اړه د ډېرو زياتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي. علمي او خپرنيزې مقالې زياتره ځانگړې او تخصصي بڼه لري او له همدې کبله يې د ليکلو او لوستلو ساحه ځانگړې (يا تر يو حده محدود) ده، د تخصص کسان يې ليکي او زياتره يې له يوې ځانگړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي. که تاسو هم کله غوښتل چي په يوه موضوع کي علمي او خپرنيزه مقاله وليکئ، نو لازمه ده چي دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱- له پرله پسې لوستلو (مطالعي) او لټون وروسته بايد ځانته داسې يوه موضوع وټاکئ چي ستاسو په نظر نوي ده او په دې برخه کي ډېرې خبرني نه دي شوي. که خبرني شوي دي، نيمگړتياوي لري او تاسو غواړئ ددې موضوع په اړه نوي ټکي څرگند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زيات لټون غوښتنه کوي.

۲- ټول هغه کارونه چي د همدې موضوع په اړه تر تاسو دمخه ترسره شوي، په دقت سره و لولئ او په لازمو برخو کي ترې يادښتونه واخلئ. له دغو يادښتونو څخه به په خپله مقاله کي گټه اخلي. يادښتونه به په يو جلاکاغذ کي ليکئ. پر پاس څنډه به د يادښت موضوع ليکئ. بيا به يادښت ليکئ او په پای کي به يې د کتاب نوم، ليکوال، د چاپ کال او وخت او د يادښت د مخونو شمېره ليکئ. دغه ليکنه ځکه په کار ده چي تاسو به بيا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن ليکونو کي خپلې دغه وگتې وړ منابع ليکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لار شئ او يا له هغو کسانو سره اړيکي پيدا کړئ چي ددې موضوع اړوند کتابونه لري او يا د منابعو او اخځونو په باب لارښوونه درته کوي.

۳- د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړی.
کوم کوم ټکي غوړای چې په پرله پسې توگه یې بیان کړی، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړی، پر چوکاټ بیا ځلي نظر واچوی.

۴- خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکي.

۵- خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پر خپله لیکنه داوه او باوري شوی نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنډیو ته وسپاری.

د متن لنډیز:

مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانگړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توگه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابگوتې او کتاب سره داتویس لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.

د مقالو په باب باید و وایو چې په عمومي توگه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولې او ډېره تخصصي او ځانگړې بڼه نه لري.

علمي او تحقيقي مقالې، تخصصي لیکنې او خپرنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي څانگه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینگار کېږي.

وښایه: د برېښنایي رسنډیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.

وېبلاگ: د ځانگړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنډی په توگه کار ورکوي. وېبلاگ داسې وي لکه د یو ځانگړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

فعالیتونه

- ۱- زده کو ونکی دی دغو پوښتنو ته څو ابرونه و ابي:
 - مقاله څه ته و ابي؟
 - د مقالې او رسالې توپیر په څه کې دی؟
 - د یوې اخباري مقالې د لیکلو په وخت کې مو باید کوم ټکي په پام کې وي؟
 - علمي او څېړنیزه مقاله څه ځانګړتیاوي لري؟

۲- په اوښو اخبارونو، مجلو او وېبپاڼو کې مو د کومو لیکوالو مقالې تراوسه لوستي دي؟ یو یو زده کوونکی دې د یو یو تن لیکونکي نوم واخلې.

۳- دوه تنه زده کوونکي دې، په دغه موضوع لاندې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه ګټه لري چې

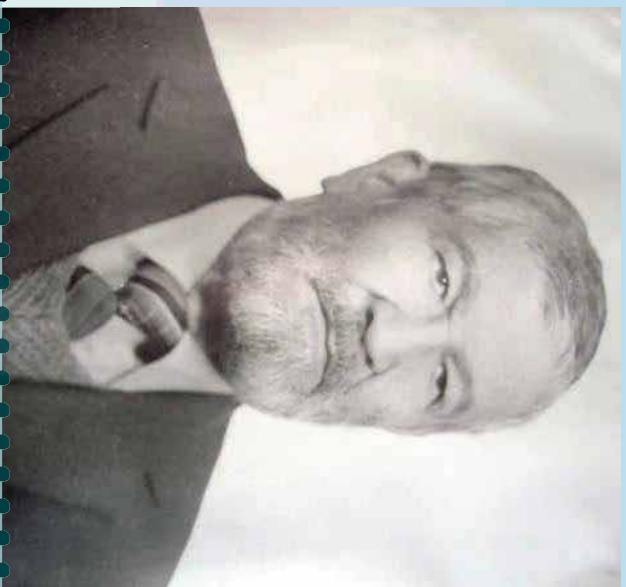

ګورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه لوست یو ځل بیا په کورونو کې ولولې او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا یا ددغو ورځو د یوې مهمې موضوع په اړه یوه لنډه مقاله ولیکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونیول شي.

پوهاند عبدالحي حبيبي ليکوال او څېړونکی

- د پښتو د معاصر ادب د کومو نوميايو له نومونو سره اشنا ياست؟
- د پښتو کوم مشهور تاريخ ليکونکي او څېړونکي پېژنئ؟
- پوهاند عبدالحي حبيبي د افغانستان لوی ليکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققينو او ليکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابرې وکړای شي.
- هغه له يوې خوا د گڼ شمېر ادبي تاريخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا يې ليکنې ډېرې پخې، هر اړخيزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په باب رڼا اچول کېږي.

د پښتو ادبياتو په مخکښو معاصرو څېرو کې د پوهاند عبدالحي حبيبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي، د پښتو د معاصر ادب د نوښتواليو ستور و په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د گوتو له شمېره د کمو مؤرخينو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحي حبيبي په ۱۲۸۹ هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځيو کې يې لومړنۍ زده کړې وکړې. بيا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جريدې مرستيال او ورپسې ددې جريدې د مسوول چلوونکي په توگه وټاکل شو. لس کاله يې دغه جريده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. ددې په څنگ کې چې له ژورناليستيک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جريدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبيبي د ((طلوع افغان)) د مسوول مدير په حيث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل رياست مرستيال او د پښتو ټولني مشر شو. دلته يې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټيز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي له تاسيس سره سم يې نوموړی لومړنی رئيس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرگې غړی شو او د وکالت دوره يې لاپاې ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده يې په کراچۍ کې سياسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بيا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاريخ ټولني رئيس او د صدر اعظم فرهنگي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته يې د ژوند ترپاي پورې دوام ورکړ. پوهاند عبدالحي حبيبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترگې پټې کړې او په ((شهدای صالحين)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبيبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې زيات شمېر مقالې، رسالې او

کتابونه و لیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او خپرنه کې یې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو بې زیات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نومورکي مؤرخین، جنش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان او یو زیات شمېر نور... د ددې په څنګ کې پوهاند حسيني شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو لیکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم ځینې برخې لولو:

د پښتون بهار له تاوه	ای مېړه نره سرداره
تا پښتو ده ژوندی، کړې	له خټک تر کندهاره
پښتانه تادیادوینه	ننگیالی بساغلی پلاره
چې پر مرګ دې هېره نه وه	د پښتون د ننگي لاره
تا ویل پس له مرګه هلته تاسې بڼخ کئ مر خوشحال	
د مغولو د پښو گرز یې چېرې نه کې بیا پایمال	
نه یې مر ته خو ژوندی یې	ای اډیبه ننگیالیه
دا ښه نوم دې، دایمي دی	په ابد ژوندون ژوندییه
ته زموږ ملي پېشوا یې	د پښتو پلار توریالیه
پښتونواله دې ژوندی، کره	د پښتون لوی بریالیه
تا و مور، ته و ښودله، د پښتو دا سمه لاره	
ستا په توره به نازېږو د پښتو پښتونه پلاره	

د پښتون بېړۍ چپه وه د غزني دوران و تلی
د غوري لويي وه ورکه د سوري قام و نلی
د لورين جنده نسکوره قطب الدين په زړه داغلی
د مغولو طالع لور و و د اورنگ توغ رېبدلی
يو خو ستا د سوز ناري وي چې پښتون يي راو لاړ کي
که نه ژرو و چې خپل کور يي د مغول په لاس وچاړ کي

ارو اښاد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د نندارې ځانگړنې هم لري) د ((تورپالۍ پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((تورپيکي)) په نوم په اوسني ليکوال نومي کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکني يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توگه وړاندې کوو او وينو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم توک دغه متلونه دي چې په لنډو ويناو و کې حکمتونه او د گټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتو د روحانو خورا بڼې بڼې نکتې پرته وي او ځينې پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت بڼه دلالت کوي، ولې چې اشعار داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تنکړه حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وگړو ښځه گڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او ددوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتو نتيجه دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنگ په وسله کېږي او ننگ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلای شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له خان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنگ او دویم ته ننگ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکتو کې او د ننگ جذبات په خپلوۍ او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاڅول، نو بې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرگندوي، مگر په پښتونوالي کې خو دغه زور و روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننگ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه موږ ته څرگندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننگ)) و، نو د ننگ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وگړي اکثر ورنکي او زراعت پیشه کول.))

((پر پچه وخت کشمیر بې ولید)) دا بل متل دی او دا رښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ویسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر بې نه کاوه. ((د ډېرو لرگی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرگندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې گرانې خبرې هم راغلي او دا ښيي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنۍ نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مگر طبیعي رنگ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه و وهلي))

ارو اښاد پوهاند حبیبی د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مورخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختیاني خدمتگار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحي حبیبی زموږ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیاره گوټونو په روټولو کې بې ستر خدمتونه سرته رسولې دي، دده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زموږ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په

دي برخه کې دده د استادۍ حق ثابت دی. سرپرته پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدايي ښوونځي معلمې، د پوهنتون استادې، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نوموړي پوهاند د استادۍ مقام رسماً تثبیري))

د استاد حیثیتي پر دغه څلوریزه ددې لوست لمن رانغاړو:

مرملت د مرگ له خوبه راوښېږي
چې مېرونه په رښتیا ورته غږېږي
د مسیح په دود احیا کاندې، مېرونه
په اازیې ولسونه ژوندی کېږي

اوسني ليکوال: دا د پښتو د معاصرو ليکوالو يوه غوره تذکره ده. د ارواښاد عبدالرؤف بېنوا په قلم ليکل شوی دغه مهم کتاب په دريو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د ليکوالو او شاعرانو ژوند ليک او د آثارو بېلگې پکې خوندي شوي دي.

اوستا: اوستا د آريايي زرو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوي ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم ياده شوې ده. څرنگه چې د زردښتې دين، مذهبي کتاب او ستا نو مېرې او (ستا نو مورې ژبې او دين په باب يوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم ياده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نږدې ده.

۱- یو ځل دې ټول زده کوونکی د استاد حبیبی ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زده کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولگي په مخ کې په لور غږ د دکلمې په توگه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توگه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې دکومې کلمې دقیق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده کوونکی دې بې سمه ښه ورته ولولي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زده کوونکی همدغه شعر په لا دقیقه توگه په لور غږ د ټولگي په مخ کې دکلمه کړي.

۲- زده کوونکي دې دغو پرېښتنو ته ځواب ولولي:

- استاد حبیبی د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د منلونیو په باب د پوهاند حبیبی نظر څه دی؟
- استاد حبیبی کومه لومړۍ لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرگه کې د استاد حبیبی د غړیتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جریده په کوم ځای کې خپرېده؟
- (اوسني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړي لیکوال په قلم لیکل شوی او څو ټوکه دی؟

۳- یو یو زده کوونکی دې د استاد حبیبی د لیکل شویو کتابونو له ډلې څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زده کوونکی د استاد حبیبی د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوست کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ولولي.

زده کو ونکی دی د دی لوست ددغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې ولیکي او بله ورځ دی، بې خپلو ټولګیو الو ته ولولي: مورځ، مثل، هويت، تعاون، دکلمه، ویسا.

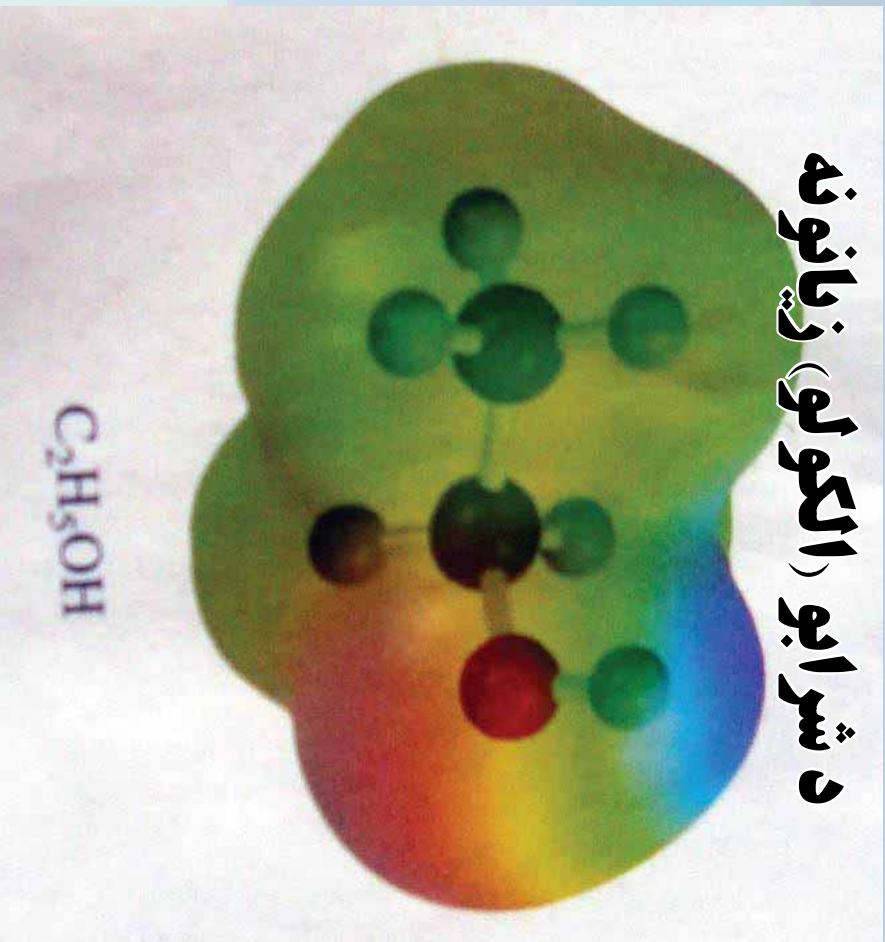
د اشننایۍ په لېونټوب مې قسم
لېونۍ نه يم چې پردو پسې ځم
راځه چې ځو د عشق نغري و ننگو و
زړه زه په بلو انگازو پسې ځم
سپینو وپېټو راکۍ پیغام د تلني
زه خو زلمیو ارمانو پسې ځم
(پوهاند عبدالحي حبيبي)

راشه و غبروه سترګې
د جهان نننډاره گوره
چې بنایست لري په ستورو
د آسمان نننډاره گوره
ددي خپل وجود په باغ کې
په هرشان نننډاره گوره
چې هرگل و ته نظر کړي
د باغوان نننډاره گوره
(شمس الدین کاکي)

د شرابو (الکولو) زيانونه

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولگيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخي هلې ځلې روانې دي، ددې لامل دادی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ورسوي. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زيانونو په باب خبرې سره لرو.

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لر کې شراب پوره زيانونه لري. او س پوهان او ډاکټران ټول په يوه خو له دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودي، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده گڼي او بشريت ته يې زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته و رداخليږي، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحرک يا را وهڅول شي، بيا نو له حرکت نه پاتې کېږي او له سکون او و قفي سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېرته له منځه وړي.

امېدوارو پېڅو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې اميدواري دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدو زکو ماشومانو لپاره په ځانگړې توگه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمگړو او (غېر نورمال) ماشومانو د پيدا ايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر اميدوارو ميندو شوي دي، دا جوړوي چې په ۳۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او نيمگړو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی ميندو د اميدواری په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوین کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوي نړيواله غونډه کې داسې وويل: ((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجري ټاپوډوي)).

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وينه او رگونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجري د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بيخي له منځه ځي.

کله چې دغه حجرې له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وينې ته شراب ورداخل شي، د وينې جریان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وينې د پرند کېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغيو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل يې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او يا هر الکولي څښاک استعمال دغه ناروې پایلې لري:

- ۱- د هاضمې په سيستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.
- ۲- د وينې يا ځيگر د سرطان سبب کېږي.
- ۳- د ځيټې (معدې) پړسوب رامنځته کوي.
- ۴- د زړه ټکان زياتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.
- ۵- اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

۶- د انسان عمر لنډوي.
۷- بې اشتهايي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هويتگر چې خپله هم يو حاذق طبيب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وايي: «شراب د انسان طبيعي عمر کموي. يو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه يې څلو پښت کاله وي، خو د يو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ يا ۳۰ کاله وي.»

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوي نو د هغې ځانگړتيا له مخې چې شراب يې لري، د بدن لوندوالی جذبي او د بدن په غړو کې يو لږ بدلونونه راولي. ددغو بدلونونو له امله د بدن يو شمېر غړي خپلې دندي په ښه توگه سرته نه شي رسولي. په دغه وخت کې د زړه ټکان زياتېږي او د وينې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډيو سبب کېږي او په پای کې يوه غولو ونکې مستي او لېونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولو ونکې مستي انسان د مرگ تر يو لې هم رسوي. څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د ترېخي دکورې اختلال، د معدې او

کلمو ټیونه او نور بیلابیل رنځونه زېږوي.

له دې کبله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه یي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې کبله ده چې د اسلام په مبارک دین کې هم د الکلو لي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:

الکلو لي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي، چې انسان ته بیلابیل ځاني او روحي زیانونه وړاړوي لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغي، د معدې ټپ، سرطانونه او نور بیلابیل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دین کې د الکلو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او بریاوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوتنه کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بیلابیلو رنځونو د زېږېدلو په څنگ کې په اوسني پېړۍ کې د جرمنو او جنيانو یو لوی لامل هم دی.

۱- زده کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست یو یو پراگراف ولولي. نور ټولگيال دې په پوره چوپټیا دغه برخې واورې. په پای کې دې دوه تنه زده کوونکي ددې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲- درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولگيالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره یې اړیکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکلو لي مشروبات ټولني ته کوم لوی لوی زیانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳_ زده کورنکي دي په دوو ډولو و وېشل شي.

الف: لومړۍ ډله دي د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دنډي

ب: دويمه ډله دي د لاندي کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

۴_ دغه لغتونه په لاندي تشو ځايونو کې په سمه توگه و ليکئ: جملې په خپله کتابچه

کې بشپړي کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجرې.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي..... په وړاندي مبارزه ده.
- د څېړنو په رڼا کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د.....کچه زياتوي.
- د شرابو استعمال د بڼې يا څيگر د..... سبب کېږي.
- د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز.....ته اکسيجن نه رسېږي او بيا له منځه ځي.

په خپل شاوخوا کې د بيو داسې چا د ژوند د ستمونو يا بدمرغيو په اړه يو مخ و ليکي چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پيدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سگرتو، شرابو، الکلو، بوډرو او نورو په اړه هم وي.

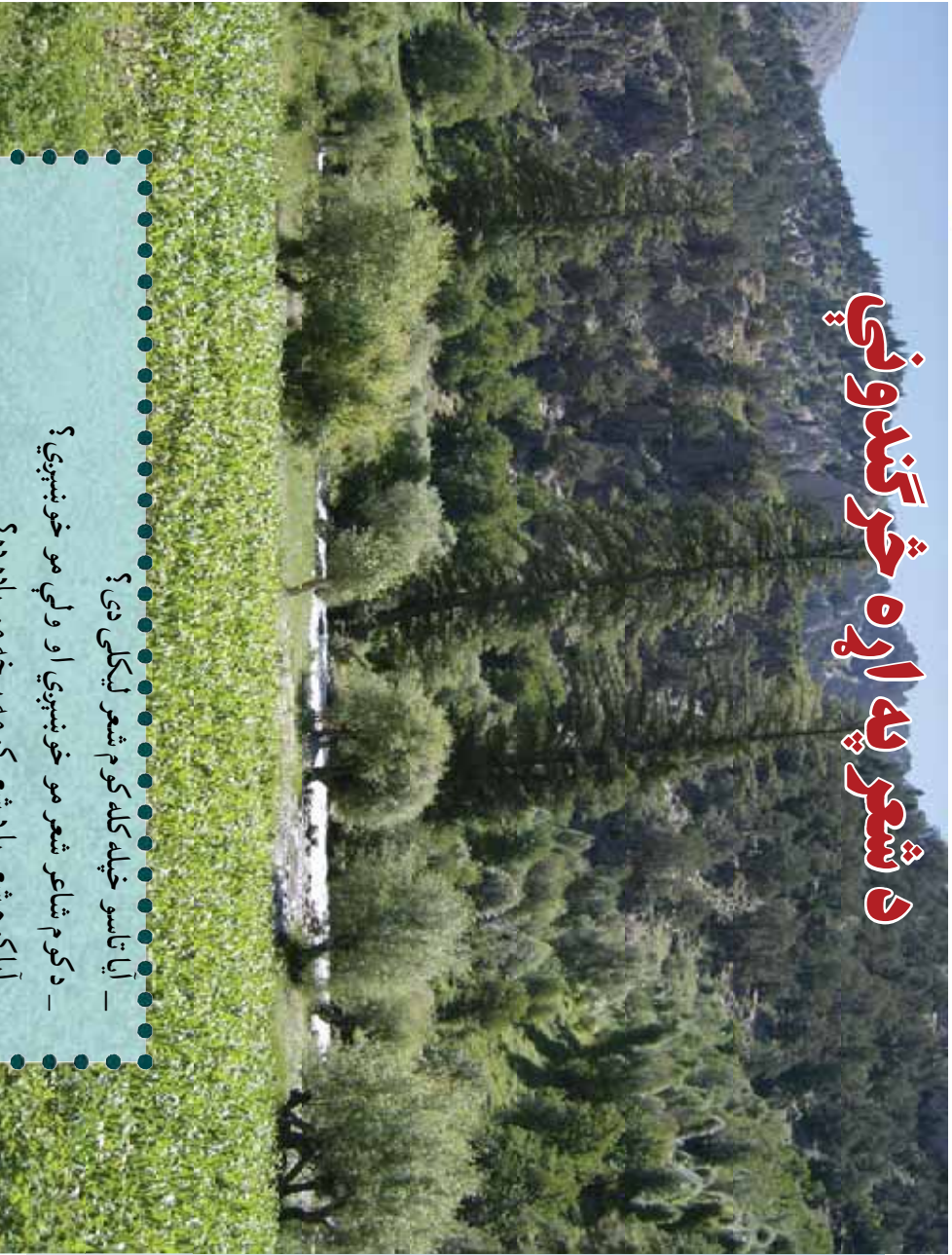
نالامبدي، کې اميدونه راسره وي
په تياره کې مشالونه بېکاري
چې په سيوري پسې زغلي ای طاهره
سر ته نه رسې د هغو مرادونه
(طاهر کلاچوي))

هر چه غمونه د دنيا ډېر کړي
د عقبا غم به له دله هير کړي
د حسد اور په طاعت لگيږي
غريب، حسد به تر عمل تېر کړي
(پير محمد کاکړ))

د شعر په اړه څرگندوڼي

- — آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی ؟
- — د کوم شاعر شعر مو خوښیږي او ولې مو خوښیږي ؟
- — آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو پاده ده ؟
- د شعر په باب خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښیږي او ولې یې خوښیږي ؟
- دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. ددې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی ؟ څه ځانگړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي ؟
- په دې لوست کې په همدې ښکلي موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعريف، پېژندلو او ځانگړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او كېږي. په عمومي توگه دوه نظره د پام وړ دي. هغه كسان چې د شعر ظاهري اړخ يې په نظر كې وي، هغوی شعر موزون او متقي (قافیه لرونکی) بيان بولي. د دوی په نظر وزن او قافیه د شعر نه جلا كېدونكې برخې دي. البته په همدې ډله كې هم ځينې كسان بيا قافيه د شعر ذاتي ځانگړنه نه، بلكه له لازمو يا فروعانو يې گڼي.

يو بل نظر چې زياتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرگند اړخ كې نه وي، بلكې د هغه په منځپانگه او هنري اړخ كې يې لټوي چې هغه د خيال، تصوير او د شعر د نورو ځانگړنو غوښتنه كوي. له همدې كبله زياترو كسانو شعر هغه كلام گڼلې دی چې وزن او تخيل ولري. د شعر په اړه همدغه دويم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونكې او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل كېږي چې د شعر د موضوع، محتوا يا منځپانگې په اړه يې لري. د يو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربيتي او روزنيزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده داده چې د تولني د يو اگاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونكې غږي په توگه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره كې اغېزمن كار وكړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ټيكلابيز او هنري اړخ څخه زيات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونكې بيا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ يا جوهر د هغه د ټيكلاب او هنر اړخ دی. دوی وايي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبليغ وكړي، بلكې مهمه ځانگړنه يې بايد دا وي چې په انسانانو كې د ټيكلابو څو ټيټو وني احساس پياوړی كړي. ځينې شعر پېژندونكې، كه كتونكي او پوهان بيا منځني لاره غوره گڼي او وايي چې شعر بايد هم د يو عالي او پياوړي انساني پيغام او عالي متن او محتوی لرونکی وي او هم د بنياست او ټيكلاب هنگامي راوهڅوي. رنگينې ولري او د موسيقي په څېر ولولې راوپاړوي.

په پخوانيو شعري يا منظومو څوكاټونو كې چې موز ورتنه د كلاسيك شعر څوكاټونه و ايو، قافيه، د شعر څوكاټ او ځانگړی وزن د زياتي پاملرنې وړ دی. د نظمونو يا شعرونو په دغو څوكاټونو كې غزله، قصيده، مثنوي، څلوريزه او نور د يادولو وړ دي.

په نوي شاعرۍ كې د پخوانيو شعري قالبونو د پالللو په څنگ كې د سپين او آزاد شعر څوانه هم پوره پاملرنه او نښتې ده. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافيه پكې حتمي نه ده، وزن يې په

صومې ډول د يو شعر په کليت کې په پام کې نيول کېږي او وزن يې د کومې ټاکلې بېلگې تابع نه دی. کرښې يې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د يو ډول طبيعي آهنگ او موسيقي، تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقيقت کې ازادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره داده چې آزاد شعر نه يو ازې دا چې له کلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپير لري، د مضمون او محتوی له پلوه هم ورسره بايد توپير ولري. په آزادو شعرونو کې بايد د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپين شعر بيا هغه شعر ته ويل کېږي چې قافيه ونه لري. په اروپايي شعرونو کې زياتره کلاسيک روايتي او کيسه يي شعرونه په همدغه قالب کې و و چې د بيتونو وزن او اندازه يې سره برابره وه خو د قافيه له قيد څخه آزاد و و.

د شعر څښتنې ځانگړنې:

لکه چې و مو ويل، د شعر د تعريف، پېژندنې او ځانگړنو په اړه بېلابېل نظر ونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پاملرنه لازمه ده:

– ((شعر په ولو له ييز او موزونه (آهنگواله) ژبه د بشري فکر ځانگړي او هنري څرگندونه ده، له دې امله به موږ شعر موزيکال فکر وگڼو.))

– ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قلموسونو کې يې راوړي، پراخه ده او د بيان قدرت يې زيات دی.))

– ((شعر بايد د ژوند د اړتياوو او معيارونو تابع نه کړو. د گلاب گل څوک ددې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترگو د درمل په توگه استعمالېدای شي، بلکه ددې لپاره يې خوښوي چې گلاب ښکلې دی او ښکلا پخپله يو مستقل ارزښت دی.))

– ((د شعر هدف په ملت کې د روښنايي، خپرونه ده.))
د شعر په اړه په تعريفونو کې په ځانگړي ډول دغه گڼ ټکي د پام وړ دي:

تخیل، جذبات (يا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت اښکاره) همدغه ټکي د شعريت معيارونه هم گڼل کېدای شي.

((په شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو يو ازې د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه گڼل کېږي، بلکه مفکوره بايد په شاعرانه بڼه را وځلېږي.))

کتابید اکادمیسین محمد صدیق روهي د شعر د عمده او اساسي توکو یا خانگړنو په اړه لیکي:

(شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن.

دهي خبرې ضمني معنا داده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولای شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

(شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرگنده ده، په بڼه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب او ټولو هنرونو کې تخیل ځانگړی ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبهاوو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرگندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلای. د لیبو توستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه داده چې مقابل لوري ته احساس ورو لېږدوي.)) یو بل لیکوال وايي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرگندېږي.))

استاد روهي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه دوه له ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي) او پخپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډيالوجي (مفکورې) ته خدمت کوي. معتمد شاعران د شعر بهرنیو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

معتمد شعر د بڼې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډيالوجي، مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه گرځي، خو همیشنی (زیلاني) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشريت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف وړ انتقالوي، عشق، ښکلا، سوله او دوستي، اثار، زړه سوي، گډ ارمانونه او داسې نور همیشنی ارزښتونه د شعر بڼ تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل،

تصویر، هنري ژبه، آهنگ (وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه بايد شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ايښودل کېدای شي.

د متن لنډيز:

شعر د ادبياتو يوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په باب بېلابېل تعریفونه شوي دي. مور کولای شو، د شعر یو ښه تعریف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب دی))

د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتیاو کې: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن، احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفي، سیاست، ادبیاتو کې (مفکورې) او نورو پورې اړه پیدا کوي.

همېشې او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره وېل کېږي او له همېشېنږو ارزښتونو سره یې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

د شعر جوهر: له دې څخه موڅه د شعر اصلي اړخ یا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولی.

لیو تو لستوی: د روسیې یو نومیالی لیکوال دی، چې په نو لسمه پېړۍ کې یې په روسیه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت لاره. ((جګړه او سوله)) یې ډېر مشهور ناول یا رومان دی.

۱- د لوست یو یو پراگراف دې یو یو زده کوونکی ولولې او نور دې غورږ ورتنه ونیسې.
۲- زده کوونکی دې په څلور ډلو و وېشل شي. یوه ډله دې ددې لوست د یو لغت یا اصطلاح په باب له بلې ډلې پوښتنه کړي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچینه توگه همدغه کار تکرارېږي. څو اوبونه دې لنډ لنډ وي.

۳- څلور تنه زده کوونکی دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توگه گوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانگړتیا وي
- د شعر بهرني ارزښتونه

۴- زده کوونکی دې په ټولگي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یاد وي، ټولگيو الو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیتونه وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولگيوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا پوځه ووايي، دا کار دې هماسې دوام وکړي او ټول زده کوونکي دې په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

زده کوونکی د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر دده په نظر کومې ځانگړتیاوي لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماين، ناچاودو توکو او معلوليت رواڼي اغېزې

- په تېرو ټولگيو کې تاسو د ماينونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولگي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنگه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنگه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهو او په دې برخه کې څنگه له تېيانو سره لومړنۍ مرستې وکړو ؟
- په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماين او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانگړي، کورنۍ او عمومي ټولنيزې ستونزې هم راپيدا کېږي. دا په حقيقت کې يو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بيا وېش او بيدار ځوانان بايد ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په بېلا بېلو جنگونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له مایونو هم د خپلو اهدافو لپاره گټه اخیستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې مایونو کارول شوي او زموږ یو شمېر افغانان یې د غم پر تغو کښېښولي دي.

دا چې د مایونو له کبله یو شمېر افغانان تېیان شوي او بیا معلول شوي دي، دغه معلولیت د ښکاره ستونزو او تکلیفونو تر څنګ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پاملرنه وکړو له څرګندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغۍ یې باید وپولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولني لپاره ډېر زیات خطر لري. دایوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنيزو ستونزو سره مخامخو لای شي. له همدې کبله دې ستونزې ته د یوې درنې ټولنيزې ستونزې په توګه باید غور وکړو.

ستونزه په پیل کې له دې څخه راو لاړېږي چې:

۱- د مایونو او ناچاودو توکو (او یا په عمومي توګه د جګړو له امله) یو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترګه یا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوند کې اضافي نه دی او هر یو یې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې یو څوک

معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هیلې له لاسه ورکړي.

۲- ښایي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳- ښایي کله کله په شاوخوا چاپېریال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پیدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترګه وګوري.

۴- په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولني څخه ځان گوښه کړي، یا خپل مهارتونه او وړتیاوې له لاسه ورکړي، نو ورو له رواني پلوه په یو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولني ته زیان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په ګډون) لازمه ده چې ددې ستونزې د مخنیوي لپاره په ټولنه کې د معلولینو د ښه جذب او په عمومي توګه د یوې سالمې ټولني د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱- معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د ټولني نيمگړي برخه ونه گڼي. هغه بايد په رواني ډول ځان داسې وگڼي چې هېڅ نيمگړتيا او عيب نه لري. هغه معمول نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲- د معلول کس کورنۍ بايد په دې برخه کې زياته پاملرنه وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مينه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳- مور بايد په خپلو خبرو اترو کې، له معلولينو سره په چلند کې، په ليکنو او ويناوو کې معلولينو ته د معمول او نيمگړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهين، ملټنو او تحقير څرک ترې ولگي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې مور هغوی ته د کاڼه، رانده، گوډ، شل، ليوڼي او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهين او تحقير بوی ترې راپورته شي. ددې په ځای بايد هغوی داسې معلولين وگڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که مور هر يو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

۴- معلولين بايد د ټولني د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان يې چې د زيات معلوليت له کبله د کار جوگه نه وي، بايد د ژوند ټولې اسانتياوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوگه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توگه به هغوی د عادي انسانانو په توگه ځان د ټولني داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵- معلولو ماشومانو، ځوانانو او لويانو ته بايد د زده کړې امکانات هم برابر شي. په هغه صورت کې چې دوی کولای شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې گډون وکړي،

باید ټول همزولي ورتنه د ورونو او خوښندو په توگه له ځانه سره په برابر بڼه وگوري او زيات درنښت يې وکړي چې له معلوليت او ستونزو سره سره له دوی سره په څنگ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولني د پرمختگ او سوکالی، لپاره گټه واخيستله شي. که ددې امکان نه وي چې ځينې کسان يې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانگړي بڼو ونځي ورته جوړ شي. د اسلام مبارک دين او دغه راز نړيوالو بېلابېلو تړونونو د معلولينو د حقونو په برخه کې ډېر زيات ټينگار کړی دی. معلولين يې د ټولني هغه برخه گڼلې ده چې هم ورسره بايد مرسته وشي، پالنه يې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره يو ځای د گډ ژوند او گډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنيز پلوه به مو مهم کار ته پاملرنه کړې وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بيا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولينو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سيال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وگڼي.

د متن لنډيز:

د ميانيزو او ناچاودو توکو له امله زموږ زيات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټيټيان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له يو لړ ځانگړو کورنيو او ټولنيزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ بايد خپلې دغه خوښي او خپل ورونه د خپلې ټولني پر اوږو بار ونه گڼو، بايد درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابر و حقوقو او وچاييو لرونکي وشمېرو، نه نيمگړي کسان. له معلولينو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پياوړي کوي او په ټولنه کې د گټورو او اغېزمنو غړو په توگه خپله دنده ترسره کوي.

۱- زده کو ونکی دی په خیل خیل وار ددی متن یو یو پراگراف ولولئ. نور زده کوونکی دی ورته غورږ وي. د پراگراف له لوستلو وروسته دي د هغه په څنگ کې ناست ټولگيوال ددغه پراگراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲- پنځه تنه زده کوونکي دي په خپله خوښه په خیل کور، دوستانو او یا په خیل شاوخوا کې د کوم معمول په باب خبرې وکړي، دا چې څنگه معمول شوی او اوسنی حالت یې څنگه دی؟

۳- دغه متن د (ی) گانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوی دی. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د (ی) گانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((مور: ته لازمه ده چې خپلو معلولو هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کې د خپلو سیالو او د مساوی حقونو لرونکو هیوادوالو په سترگه وگورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسې ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغي سره مخامخ کېږي. راځی چې دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلی خوښی او ورونه وگټو او ټولنی ته یې د غوره انسانانو او غرو په توگه روزنی او پالنې ته پرله پسې پاملرنه وکړو.))

هر زده کوونکی دی په خیل کلي کور کې د یو معمول کس په زړه پورې کیسه ولیکي، څنگه معمول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟

ددغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ی) گانې باید سمې لیکل شوې وي او که ناسمې وي، سبأ ته یې په ټولگي کې سمې کړي.

په دې کيسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونيسي:
۱- د ټولني روان واقعيتونه دې په پام کې ونيسي.

۲- تشر دې هنري او ادبي ځانگړني ولري، يعني تشر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو؟

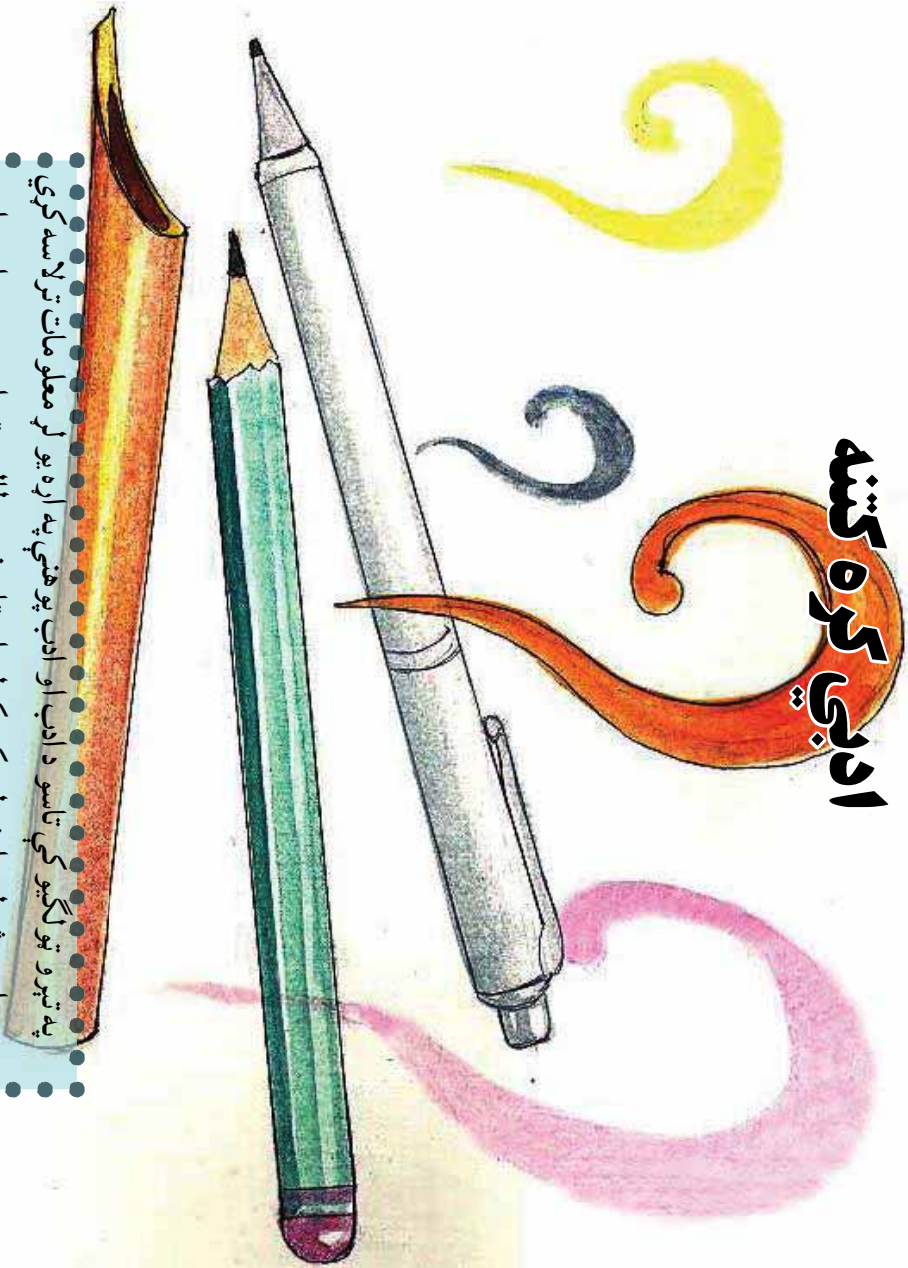
چې وړي تياره د جهالت هغه سحر غواړو موږ
وطن د علم په زناکې منور غواړو موږ
چې په وطن کې يې خبرې د بېگنې وشي
هسې مامور هسې امر، هسې عسکر غواړو موږ
نه چې سبب د زرد روڼۍ شي د وطن لپاره
چې غواړ غريب په گېډه مورکا هغه زر غواړو موږ
په فېشنو او عبثياتو پسې مه ځه گوره
ای د مکتب ځلميه تاته لور هنر غواړو موږ
چې وي صادق او په ايمان سره خادم شي د قام
داسې اديب داسې شاعر داسې رهبر غواړو موږ
(قيام الدين خادم)

((لوني پاستور))

يوه بيباكي يوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

ادبي گره کتنه

- په تېرو تو لگيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي
- دي. د ادب څېړلو، ارزولو، گره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب
- پوهنه درې عمده څانگې لري: د ادب تيوري، ادبي گره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب
- تاريخ.
- ادبي گره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانگه ده، د ادبپوهانو د ودې او پرمختگ په بهير
- کې ادبي نقد يا ادبي گره کتنه څانگه ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي
- گره کتنه څه شی دی؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه
- لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

د ادبي نقد يا کره کتنې په هکله ډېر تعريفونه وړاندې شوي دي، خو د بېژندني تر ټولو مهمې برخې يې دادي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده چې ددغو آثارو ښکلاوي، ارزښتونه او نيمگړتياوي په نښه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پياوړی، کوم منځنی او کوم يو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مينه وال د ادبي آثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې کبله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادي چې د ادبي اثر د لېکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسيله شي. کره کتونکي د لېکوال او لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل دی، د اړيکو مزی دی او څومره چې دا مزی پياوړی وي، د يو ملت د ادبي يون په پياوړتيا او ښکلا کې خپل اغېز زياتوي. د کره کتونکي دنده داده چې لوستونکو ته څرگنده کړي چې په دې يا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوي او پياوړتياوي کومې کومې دي، يا دغه او هغه اثر څه کمزوری، او نيمگړتياوي لري؟ که دغه واسطه، يا د اړيکو پل او مزی نه وي، ښايي يو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او يا يې له پياوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مينه وال د يو ادبي اثر له نيمگړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او لیکنو اصلي او رښتيني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د يو دقيق کره کتونکي کار دا نه دی چې د يو ادبي اثر په باب د ښه يا بد حکم وکړي، يعنې يو اثر په بشپړه توگه (ښه) يا (بد) وگڼي. د هغه موخه بايد دا وي چې د يو اثر هر اړخيزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه يې راوسپړي، ځلاوي او نيمگړتياوي يې يادې کړي. سره له دې چې نقاد يا کره کتونکي هم ښايي کله کله د خپلو ځانگړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم وړانځل کړي، خو مهمه خبره داده چې دی وکولای شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د يو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبي کره کتونکی د یو ادبی اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د یو ځانگړي ادبي اثر د لیکوال د وخت حالات، شرایط او امکانات له یوې خوا په نظر کې و لري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغو شرایطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعیت څه ډول و ؟ ایا لیکوال هغه څه په نښه توگه ويلي دي چې غوښتل یې ويې وایي ؟ که داسې نه وي او مستقد او کره کتونکی د ادبي آثارو ارزونه یوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به یې بریالی نه وي.

لکه چې ومو ویل ادبی نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقیقت کې له یو ډول ((قضاوت)) سره ملگري ده. ددې خبرې معنا داده چې ادبي کره کتنه د ادبي آثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې کبله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د رښتیني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه باید یو لږ داسې اصول او معیارونه خپلې مخې ته اښيي وي چې د هغو له مخې و توانېږي، په غوره او دقیقه توگه د کره کتنې په کار کې بری ترلاسه کړي. له همدې کبله یې دغو ټکو ته پاملرنه اړینه ده:

۱- د کره کتونکي موخه دا نه ده چې یو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او لیکل شوي دي، تحلیل او توصیف یې کړي، بېلابېل اړخونه یې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړیکې یې و ارزوي، له همدې کبله هغه باید د یو منځگړي او دریمگړي کس په توگه ادبي اثر و ارزوي.

۲- ادبي کره کتونکی ددې په څنگ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توگه له ادبیاتو سره یې مخه ده، له ډولونو څخه په یو ډول یې له بڼکلا پوهنې، تو لښو هڼې او ارواپوهنې سره هم اړیکې باید له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لږل لازمي دي.

۳- کره کتنه د ادبي بهیر په وده او بشپړتیا کې اساسي ونډه لري. دا یوه ستره موخه ده. نقاد یوې داسې ستړې دندې لرونکی دی. له همدې کبله باید ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتیا یا کښي څخه بهر په عمومي توگه د یو ولس د ادبي بهیر په پیاوړتیا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د یو ځانگړي ادبي اثر په اړه

قضاوت کوي، ددغه عمومي ادبي بهير بشپړتيا، ښکلا او ځلا ته يې پام وي.

ځينو څېرو نکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم گڼلي دي:

- ۱- ذوق، ۲- پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زيات تمرين.
- ۱- ادبي ذوق: د ادبي آثارو د پياوړتيا و او ښمگرتيا و د څرگندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربيت چې اکتسابي (زده کېدونکي) بڼه لري.
- ۲- هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که چېرې د زياتې مطالعې، لوستنې او

څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولای شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبياتو او د نړۍ د ادبياتو په باب پراخه او ژوره مطالعه، د ادبياتو په باب د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د يوه کره کتونکي کار ته پياوړتيا وربښي.

۳- کره کتونکی ته لازمه ده چې دکره کتنې کار ته د يو عادي او سرسري کار په سترگه و نه گوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بيا بيا تمرين وکړي او وتوانېږي چې يو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د دولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوي دي. ځينو څېرو نکو ورته بېلابېل دو لونه په نظر کې نيولي دي چې يو څو يې يادوو:

سستي نقد، تاريخي نقد، فلسفي نقد، فورمو ليستي (شکلي) نقد، ارواپوهنيز نقد، اجتماعي نقد او نور....

د متن لنډيز:

ادبي کره کتنه يا ادبي نقد د ادبپوهنې يوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راخلونو څرگندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده. مورخ کولای شو چې د کره کتنې په وسيله لوستونکي او د ادبي ليکنو مينه وال په دې وپوهو چې کوم اثر ډېر لوړ او پياوړی، کوم يې د منځني حد

او کوم بې کمزوری دی؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبي اثر د لیکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل یا د اړیکو مزی دی.

څېړونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم گڼلې دي:

- ۱- ذوق، ۲- پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زیات تمرین.

غوره کره کتونکی د ټولني د ادبي بهیر په وده، ښکلا او بشپړتیا کې ستره ونډه لري، له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولای.

۱- زده کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولې او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ادبي کره کتنه څه ته وايي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حیثیت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کوم کوم ټکو ته پاملرنه پکار ده؟
- ۲- څو تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعگانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.
- د کوم پښتو لیکوال لیکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، ایا خوښ شوی مو دی کته؟ د خوښېدلو یا نه خوښېدلو علتونه یې په لنډه توگه خپلو ټولگيو الو ته ووايست.
- کره کتونکی باید څه وکړي چې کره کتنه یې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولني د ادبي بهیر په وده او پرمختگ کې کومه ونډه لري؟

زده کو ونکی دی د دو لسم ټولگی د پښتو لوست د کتاب کوم شعور یا داستانه په غور و لولې او یوه دوه مخیزه کره کتنه دی پرې ولیکي. معرفي دی یې کړې او پیاوړې او نیمگړې اړخونه دی یې په گوته کړي.

د کره کتنو لیکي کار دا دی چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په لیکلو کې د لیکوال محرک یا د هڅو نې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې یې کار نشته.

انگلیسي لیکوال

سامرست موام

((داسې کوم شي نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هیڅ شی زده کړې ته نه رسېږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای یې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو ترکچي لور وړي.))

مارک تواین

و بیانگه

اوربلكى: اورلگيد

اوره: وريخ

او اللعزم: لوى پيغمبران چي په خپل

ماموريت كې يې له پوره زخم او استقامت

خڅه كار اخيستی وي.

ايشار: قرباني، سرپنښنه

ايرونه: يوه دسته كښتۍ، (د اير په بڼه هم

شته)

ايلابي: اطاعت (له ايل او ايلبدل خڅه)

ايواد: (اوس د هېواد په بڼه)

اړينه: ضروري

((الف))

آز: حرص

آغلى: ښكلى

استخراج: راويستل، راوتل، خارچېدل

استوگه: استوگنه، مېشتېدنه

اشلوك: شعر، نظم

امسال: سو کال

انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر-)

پاشلى، خپاره)

انتصابي: نومول شوى، چې انتخابي نه وي،

نصب شوى

اند: فكر

بوله: قصیده

((ب))

بت پیدیا: توده صحرا، تود بیابان

باجره: ضنمو او ورشو ته ورته یو ډول

بهری: زولني

داني دي چي ډوډی- تري پخوي.

((پ))

بال: وزير

پامور: د پام وړ، د پاملرني وړ، د توجه

پجلی گر: د برېښنا مسوول

ور

بدوی: لومړنی، ابتدايي، وحشي

پرتله: مقایسه

برېښ: لورباغ

پرتم: دېدېه، شکوه

برتی: څېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل-)

پسمانده گي: وروسته پاتې والی

څېره کېدل) په لښکر کې شاملېدل

پسول: گاڼه، زبور

بردمه: بالاکل، مالامال

پسول: گاڼل، ښکلي کول، آراستن

برمل: ماسپښين

پلوڅه: مو، بته

برهان: دليل

پڼ: انداز

بری: پخوا يې فعلي بڼه (بول: فتحه کول)

پوپل: د یو گل نوم

هم مستعمله وه، اوس بری د بریالیتوب یا

پوکرونه: پوکول، پوف کول، ډمول

ظفر لپاره کارول کېږي.

پویایي: فعالیت، حرکت، ولولې

بریا: لاسته راوړنه، کامیابي

پېشمنی: پېشمنی

برېځر: غرمه

پیو دل: پیل، منظم کول

بصر: سترگی، نظر

پیخ: زغم، صبر، نیمگرتیا، عیب

بالاخت: خرگند، تیار

پیړ: دوران، مهال، وخت، ځل، وار

بمېن: د هندوانو روحاني مشر

((ت))

بهر: جریان، کنار، لږ

تاثر: خو اشيني، خپگان

بودتون: بتخانه، بتکده

تادیب: ادب ورکول

بورجل: اقامت گاه، سنگر، مسکن

■ تعاون: مرسته، همکارۍ	■ تالاب و: ډنډ، تالاب
■ تعلقات: نینلوني، لمن لیکونه	■ تازي: حوصله، دقت
■ تکلف: سختي، پېچلتيا (له تکلیف څخه)	■ تبعید: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور
■ تکلف: سختي، تکلیف	■ شرل، په بل ځای کې چېرې او سپېڅنه
■ تل: ژورې، عمق	■ تپ: زخم
■ تمهید: مقدمه، سرېزه	■ تثبیت: جوت، ثابت، څرگند، ښکاره
■ تمیز: پاکي، نظافت، غور، فکر	■ تحقیق: کم گڼل، سپک گڼل
■ توکم: نژاد	■ تذکره نگار: تذکره لیکونکی، د ژوندلیک لیکونکی
■ توکي: عناصر، برخې	■ ترتبه: و اړخظا، هک حیران
■ توکي: عناصر، مواد	■ ترقي یافت: پرمختللی
■ تیرون: تېرېدل، گذر، (خو دا کلمه د تیري او یرغل په معنا هم راځي)	■ ترمل: ماښام (ښايي مل د مهال لنډیز وي)
■ تېرېدنگ: فعلی بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه:	■ په دې توگه: برملم: لوړ مهال (ماسپښین)، برملم: کور مهال: مازنگر او ترملم: تور مهال یا تیاره مهال ماښام وي.)
■ تېرېدنگ لکه خپرېدل: خپرېدنگ	■ تری: د تېرېدو ځای، عبور، پلې، (د تری په موثقه بڼه او س هم په ختیځه لهجه کې ژوندۍ کلمه ده، هغه تری لار چې د سیند او غر ترمنځه تېرېږي.)
■ تپک: له سرو څخه جوړه شوې گانډه چې په تندې راڅرېږي	■ تریخی: تلخه
■ تپک: له سرو څخه جوړه شوې گانډه چې په تندې راڅرېږي	■ تسلسل: دوام، جریان
■ تپک: له سرو څخه جوړه شوې گانډه چې په تندې راڅرېږي	■ تسببات: په پاکۍ بادول، په سپېڅلتیا سره
■ تپک: له سرو څخه جوړه شوې گانډه چې په تندې راڅرېږي	■ تصنیف: غیر طبیعي

حزم: محکم، استوار ساختن، هو شیاری
حشم: شوکت، جلال
خصمانه: غلیمانه، دینمانه
جلم: مهریان، شفقت، نرمی
حلقه: کری
جام جم: د جمشید جام چي هر څه په کې
بنکاریدل
جلی: غزنی، طبیعی
جین: تندی، تنده
جرړي: رښني، بیخونه
جگړن: جنگیالی، عسکر، لښکر
جندن: جگه ونه
جندی: گل
جیل: زندان

(ح)

خاږوڅي: خاږوړي
خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر
ختن: په چین کې د افسانو او ښکلا و
سیمه گڼل شوي ده. وایي چې د هوسپو
نافي يې د مشکو او عطرونو ښکلي څپي
خپروي.

(ح)

ختي: لباس، کمیس
خدم: خادم، خدمتگار
خلقت: خوی، عادت
خند: مانع
خوان: دسترخوان
چندی: شاعر
چونی: بلبل
چیتړ: د چیتړ میاشت، د پسرلي باراني
میاشت

خوف او رجاء: ډار او امید

(ح)

خونول: (په بولله کې و خونولیه) مصدر
يې خونول: قربانول، ځارول، نثارول
خوړ: د سیلاب د راوتلو لار
حافظ: هو بسیار، تکره (حافظ طبیب) ښه او
اغیزمن طبیب
حباب: د اوبو په سر فوقانی
حباب: یو پاڼه

«ذ»
ذاتی: اصلي

«خ»
خل: خلیل، درخشش
خلا: ربا، روینمایی

«ر»

رایا: راگرخول، بیرته ترلاسه کول

«خ»

رامشمت: طرب، ساز او سرود

خیان: خیاند، مواج، خپه لرونکی

رامشنگر: مطرب، سازی

خکول: کشول، کشیدن

ربی: بیخ، چنده

خندونه: خند: افق، کناره

رساتمن: د رسالت لرونکی، متعهد،

ژمن

«د»

رسن: (دار و رسن):

د ژوند مدار: د ژوند چاپیریال، د ژوندلانه

رغونه: د غرو لمنی

ډگر

رکن: برخه، غوی

درنگ: کان، معدن

رمز: راز، سمبول

درونه: غمی، مرضی

زندانه: مستانه

دری: له دریدلو څخه اخیستل شوی،

دربري، ودربري

«ز»

زاید: اضافه، سرباري، ډیر زیات

دکلمه: په دقیقه او شاعرانه بڼه د شعر

زیون حالی: بدمرغي

لوستل، د شعر بڼه او غوره لوستل، غوره

زغل: زغستل، منډه وهل

ادا

زلما: خوږاي، زلمیتوب

دلالت: د دلیل راوړل

زار: رسی

دبیاچه: سریزه، مقدمه

زوز: فریاد، هنگامه، و لوله

دیوات: مشوانی

زیرمه: ملاتړ، حمایت، حفاظت، (اوس د

دبینه: دبسم، غلیم

سپینس:

ذخیري په معنا کارول کېږي)

((ش))

((ژ))

شاخ: بناخ

ژانر: ډول (ادبي ډول)

شام: ماښام

شرف: ویاړ، شرافت

((س))

شنسب: د غوربانو د لوی نیکه نوم دی

سالوڼه: شنبلی، سرمه ریگ

(شین اسمه)

سپینا: سپینلی

شها (شهي): ښکلي، معشوقه

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

شهاکار، ښي جوړي کار، له عظمته ډک اثر،

سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی،

سترکار

آهنگ لرونکی

شول: شول (اوس یوازي په یو لام په

سریول: گرت کول، لکه د چایو سریول

فعلي بڼه)

سرگذشت: هغه څه چې په ژوند کې تېرېږي،

شن (شنا): مست، مستي، فعلي بڼه ښي

د ژوند حالات، ژوندلیک

شیندل دی چې اوس هم په ختیځه لهجه

سفله: ناپوه، جاهل

کې شته او د آس د شیندلو لپاره کارول

سلاست: رواني

کېږي.

سلنه: فیصدي

سماح: ټولنه

((ښ))

سمبول: نښه

ښندو: د ښندل له مصدر څخه، تثارول،

سهل: اسان

بخششول

سورارا: وچ کلاک

ښکلونکی: سینگارونکی، ښکلی

سوژه: موضوع

کونکی (آراینده) ښکل ښي هم د فعلي

سیر: سفر، گرتځېدل، یون

مصدر بڼه ده.

سینګر: کار، سنگلاخ

وريشي او نور مواد)
خوړول: خپړول، خوړول

بېغمنو: بېغمينه وو، مېرمنو

((ص))

فانوس: خراخ، (د پانوس په بڼه هم راځي)
فته: فساد، امتحان، ازمايش

صراحت: څرگندوالی، په بڼکاره بڼه
صم: کوکک، زهر
صيقل: توبول

فراغت: خلاصون، ورگارتيا

((ط))

فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظيم
الشان ۵۲ سورت چي (۷۷) آيته لري
فروعات: ضمني، څنگيز، چي اصلي نه
وي
فکت (فاکت) سند، لاسوند

طنازه: بڼکلی، دلريا
طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه
ده، د فردوسي د زوکړي ځای
طوق: د غاړي زنجير
طيلسان: بي لستونو اوږده جامه، هغه

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د
شعر په برخه کې راځي) بڼه قريحه، بڼه
ذوق، بڼه استعداد
قطب: شمال

جامه چي قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

((ح))

عارضه: نقصان
عارضی: ضمني (چي اصلي نه وي)
عروج: لوړتيا
عقلیت: هوښياري، پوهه

((ک))

کتابگوټي: کوچني کتاب، رساله
کچل: د رنجو په شان تور مواد
کرکټر: (د کيسو او افسانو) څېره، اتل،
قهرمان

((خ))

غزال: هوسی
غله: غله جات، داني، حبوبات (غنم،

لرمل: مازنگر
لوغون: ضعيف، کمزوری
لوزل: پاشل

کلاسیک: لرغونی
کمند: لومه، جال، پری، تناب
کهاله: کهول: کورنی، خاندان

لورول: پورته کول

کوکب: ستوری

کون: دنیا

((م))

کور: هنج، په هنج شمیرلی

مورخ: تاریخ لیکونکی

کیکر: یوه ونه چې پانې زبرې او ازغنه ده

مانه پېرې: مات تخت، مانه خوکی

د یوه سحرابي مرغه نوم هم دی، صحرايي

مالکي: مالک والی

چرک

منازت: کلکوالی، پیاوړتیا، دروندوالی

کخوره: خاڼه

میتړک: مبارک، سپېڅلی

کینل: لیکل

مثل: مثل

مجال: فرصت، امکان

((گ))

مخیط: دا هم امیخته شفته، تپاه، فاسد

گانل: ښکلی کول، زبورول، د زبور او

مخکین: تر ټولو مخکې، پېشگام

گاني فعلي بڼه (پخوانی)

مرأة العروس: د ناوې هنداره

گرز: گرد

مرقد: د ((مرقد)) جمع، زیارتونه

گره: غوټه

مرقد: (جمع يې مرقد): مزار، قبر، زیارت

گهېڅ: سهار

مزیت: ښېگڼه

گوت پیر: څنگ، گوت، څنډه

مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر

گوښی: جالا، بېل

ځای یو بل نوم غوره کول چې اصلي نوم

یې څوک ونه پېژني.

((ل))

مسیح: وزن، وزن لرونکی

لا سکینلي: قلمي

مشاطه: نایه، سینکاگره

لابسونه: د غرو څنډې

خیال بی و بینه سوری کوی
میرخمن: دینمن، علیم

مظاهر: بېلگې، نمونې، ښکارندې
معاشره: ټولنه، جامعه
ماقېها: هغه څه چې په هغې کې دي

((ن))

مرسل، مرسلان: د خدای له خوا رالیږل

ناچاودي: نامنقح شوي

شوی،

ناخن: نوک

معراج: اسمان ته تگ، پورته تلل، تکامل

نادر: ډېر لږ، کم، خال خال

معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوک

نرد: (شطرنج) یوه لوبه ده

درېم پړاو

نسب: نژاد، قوم، قبیله

معشیت: زندگي

نشت: نشت د شته او نشته یوه د لنډیز بڼه ده. ناپود اوس هم په پښتو کې شته لکه په

معلوم: د یوه پېښې او علت له کبله ناتوانه
یا کم توانه شوی

ښېراکي ((خدای دې نشت کړه))

معیوب: عیب لرونکی، نیمگړی

نغرل: تېرول، خوږل

مفتي: قافیې وال، د قافیې لرونکی

نغورېدل: اوږېدل

مفتي: ژمن

نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی

مکیز: ناز، عشمه

نقش نګین: د ضعی انځور

مملوکی: بنده گي، غلامي، مریتوب، د

نمری: جامي، کالي، لباس

مملوک وضع او حالت

نمزک: جومات، مسجد

منثور: په نثر

نوع: ډول

منقذ: نقاد، کره کتونکی، نقد لیکونکی

نول: ضم، بدمرغي، خپګان، ویر، کړاو،

مهال: تابع، په ولکه کې راوستل

ماثم

مهال: قابو، په خپل لاس کې نیول

نیسان: پسرلی (د ثور میاشت)

مهتاب: سپوږمۍ

نیلی: اس

مواظ: وعظونه

موشگاف: نازکخیال، بارکخیاله، چې

((و))

واله: وباله، جوی
وجایب: دندبی، و طایف، مکلفیت

وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بی اوبو

ویسا: یاور، اعتماد، داد، اوستا

ویساک: د هندوانو جشن

ویلاز: نیت، هوډ، اراده

ویریا: وریا، مفت

ورتیا: استعداد

ورنگن: درخشان، مشعشع، (ورانگو ته
منصوب)

((ه))

هتیانی: هت، کلمه که خوښی و در وقت

اختیام کار بکار برده میشود.

هلال: سیورومی، (نوی میاشت)

هوبت: پېژند

هویه: هگی،

هدو: بیخی (اصطلاح غونډی ده)

((ی))

یاب: دریاب

ینه: خجگر

یون: حرکت، سفر، رفتار، په پینو تگ

اخځليکونه:

- ۱_ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزي، پېژندنه او تعليقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سرېزه او لمنليکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډمي، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
- ۲_ اوسني ليکوال، دويم توک، عبدالرؤف بېنوا، کابل
- ۳_ اوسني ليکوال، لومړی توک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ۱۳۴۰هـ.ش. کال
- ۴_ پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال
- ۵_ پښتانه شعراء، لومړی توک، عبدالرحی حبيبي، کابل
- ۶_ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبيب الله تړی، د پښتني فرهنگ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ۱۳۷۷هـ.ش. کال
- ۷_ پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکيډمي، ۱۹۹۳م. کال
- ۸_ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، خپرندوی حبيب الله رفيع

- ۹- تذکرة الاولياء د سليمان ماکو، پوهاند عبدالحي حبيبي په سرېزه، کابل
- ۱۰- تور برېښ، سرمحقق عبدالله پختاني، ۱۳۴۷هـ.ش. کال
- ۱۱- د ادبياتو په لړ کي، پوهنمل بريالي باجوړی، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
- ۱۲- د استاد ياد (د مقالو ټولگه)، کابل، ۱۳۶۴هـ.ش. کال
- ۱۳- د افغانستان ژبي او توکمونډ، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴هـ.ش. کال
- ۱۴- د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحي حبيبي، کابل
- ۱۵- د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحي حبيبي، کابل چاپ.
- ۱۶- د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک، پوهاند عبدالحي حبيبي، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۴هـ.ش. کال
- ۱۷- د پښتو د نوي ادب لاري، پوهاند عبدالحي حبيبي
- ۱۸- د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم يو دی؟ کابل مجله، ۱۳۶۶هـ.ش. کال (جدي - حوت) د زرین انځور مقاله.
- ۱۹- د پښتو نثر تاريخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دويم چاپ، ۱۹۹۵م. کال
- ۲۰- د پښتو نثر هنداره، پوهاند صديق الله رښتين، پېښور
- ۲۱- د حمزه شينواري کليات، پېښور، پښتو اکېډمي چاپ
- ۲۲- د خلکو سندري، حبيب الله رفيع، کابل، ۱۳۴۹هـ.ش. کال
- ۲۳- د عبدالحميد ديوان، د سرمحقق زلمي هېوادل په زيار او سرېزه، کابل چاپ.
- ۲۴- د عبدالحميد مومند کليات، د محمد آصف صميم په سرېزه، ۱۳۸۶هـ.ش. کال
- ۲۵- د عبدالحميد مومند کليات، دويم چاپ، سرېزه، سپړنه او تدوين د محمد آصف صميم، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه
- ۲۶- د عبدالحميد مومند ياد (د مقالو ټولگه)، کابل، ۱۳۶۶هـ.ش. کال
- ۲۷- د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خوښيکي سرېزه او تدوين،

پښتو اګلبښي، پښتو رڼو رښتني.

۲۸_ د غني کليات، غني خان، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳۶۴هـ.ش.
کال

۲۹_ د قافېي فن، محمد ابراهيم همکار، پښتور چاپ، ۱۳۸۱هـ.ش. کال
۳۰_ د قلم خاوندان، هميش خليل، پښتور
۳۱_ د کاظم خان شيدا ديوان، د عبدالروف بيټوا په زيار او سرېزه، کابل چاپ
۳۲_ د ميرزا خان انصاري ديوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پروېز مهجور خوشکي،
پښتو اګلبښي، پښتور، پوښورستي، ۲۰۰۴م. کال
۳۳_ درباره ادبيات و نقد ادبي، دکتر خسرو فريک ورد، تهران، ۱۳۷۸هـ.ش.
کال

۳۴_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال
۳۵_ شعر پېژندنه، اکادميسين کاندید محمد صديق روحي، پښتور، ناهيد کتاب
چاپولو مؤسسه، ۱۳۷۴هـ.ش. کال

۳۶_ شفيق د پښتو لنډي کيسې يو شهيد ليکوال، د محمد زرین انځور مقاله،
سپېږي مجله، پښتور
۳۷_ عبقریان، محمد موسی شفيق، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال
۳۸_ غني او اجمل، د سميتار د مقالو ټولگه، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت،
۱۳۶۵هـ.ش. کال
۳۹_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، انتشارات مروبايد، ۱۳۸۵هـ.ش.
کال

۴۰_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
۴۱_ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم،
۱۳۸۶هـ.ش. کال
۴۲_ قافيه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۶هـ.ش. کال

۴۳- قصه نویسی، رضا بر اهنگی، تهران، ۱۳۴۸ ه.ش. کال
۴۴- کسکی خبیر (مجله)، ۱۳۸۸ ه.ش. کال، شپوره گنه، کيسه او ژوند، د زرين انځور مقاله

۴۵- گجری، قلندر مومند، یونیورسیتی بک ایجنسی، پېښور، ۱۹۵۸ م. کال
۴۶- محکوم بیگناه یا گلچینی از بهترین آثار نظم و نثر ویکتور هوگو، ترجمه شجاع الدین شفا، تهران چاپ.

۴۷- مکتب های ادبی، رضا سید حسینی، تهران چاپ
۴۸- ملی هنداره، محمد گل نوری

۴۹- نقد ادبی، ج ۱، دکتور عبدالحسین زرین کوب، تهران چاپ

۵۰- نقد ادبی، دکتور عبدالحسین زرین کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳ ه.ش. کال
۵۱- ننگیالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ ه.ش. کال

۵۲- ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ۱۳۴۶ ه.ش. کال

۵۳- سلسله الاحاديث الصحیحة الالباني

۵۴- مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح

۵۵- سيرت النبي، ابن هشام

۵۶- په ۴۵ مخ کې «ادبیات د اسلام...»، اتم لوست د عربي ژبې له څانگې څخه اخیستل شوی دی.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**